

Ochrana stvorenstva v živote kresťana

Zborník z konferencie
Ľutina 25. – 26. máj 2018

Mons. ThDr. Ján Babjak SJ, PhD. (zost.)

Ochrana stvorenstva v živote kresťana

Zborník z konferencie, Lutina 25. – 26. máj 2018

Jazyková úprava: PhDr. Adriana Matoláková, PhD.

Grafická úprava: ThLic. Juraj Gradoš, PhD.

Vydala Konferencia biskupov Slovenska.

ISBN 978-80-973057-0-3

Program konferencie

Ochrana stvorenstva v živote kresťana

25. máj 2018 – Prednášky

9.00 hod – 9.30 hod. Registrácia

9.30 hod. – 12.00 hod. 1. časť konferencie

12.00 hod. – 13.00 hod. Obed

13.00 hod. – 16.00 hod. 2. časť konferencie

14.30 hod. – 15.00 hod. Káva, čaj

26. máj 2018 – Ekovýhovný deň

9.30 – 10.30 hod. Archijerejská svätá liturgia za ochranu stvorenstva

10.30 – 11.15 hod. Dopoludňajší blok s interaktívnymi prednáškami k praktickej ochrane stvorenstva – prírody. Súbežne vonku program pre deti s animátormi z eRka

11.30 – 13.00 Aktivity na stanovištiach – informačno-vzdelávací program s praktickými ukázkami

- Ochrana netopierov v chrámoch.
- Stromy pri sakrálnych objektoch.
- Akcie/tábory pre deti v súlade s princípmi ochrany životného prostredia.
- Bývame ekologicky.
- Lokálne potraviny, komunitou podporované poľnohospodárstvo.
- Domček, domček, kto v tebe býva.
- Namaľuj si svoju tašku.
- S odpadom si poradíme.
- Včely a včelári – nejde len o med.

13.00 – 14.00 Obedňajšia prestávka

14.00 – 16.00 Aktivity na stanovištiach

16.00 – 16.30 Ďakovný akatist

Obsah

Ján Babjak SJ	
Úvod	7
Cyril Jaroslav Brázda OFM	
Svätý František z Assisi	
a evanjeliová chudoba v kresťanskom životnom štýle	9
Július Burkovský	
Kresťanský prístup k ochrane prírody a životného prostredia	13
Martin Ceľuch	
Praktická podpora biodiverzity vo svojom okolí	25
Daniel Lešínský	
Ochrana životného prostredia v každodennom živote.....	29
Jozef Kaniánsky	
Návrat prírody do dedín a miest Slovenska.....	34
Andrea Novomeská	
Kresťan a spiritualita stvorenstva	
– podnety z tradície východných otcov.....	39
Maciej Ostrowski	
Ochrana človeka – korony stворzeń. Refleksja nad wybranymi	
wątkami encykliki Papieża Franciszka Laudato si'	46
Miroslav Saniga	
Zrkadlenie Stvoriteľa v prírode	58
Karel Sládek	
Život včel jako inspirace pro duchovní život.....	64
Juraj Terek	
Teilhard de Chardin – náboženský mysliteľ a všestranný vedec	69
Jozef Tutka	
Kresťanstvo verzus lesy a lesníctvo.....	81
Iniciatíva <i>Laudato si</i> pre Slovensko	
Vyhlasenia environmentálnej subkomisie KBS.....	91

Vďaka ti za všetku nádheru sveta.

Vďaka ti za štedrosť celej prírody.

Vďaka ti, že si nás obklopil množstvom svojho tvorstva.

Vďaka ti za tvoju nekonečnú múdrosť, ktorej obrazom je celá príroda.

(z 3. spevu Ďakovného akatistu)

Úvod

Milí priatelia, držíte v ruke zborník z konferencie *Ochrana stvorenstva v živote kresťana*, ktorá sa konala v Dome sv. Mikuláša v Lutine 24. – 26. mája 2018. Zborník ponúka nerecenzované príspevky viacerých členov environmentálnej subkomisie Konferencie biskupov Slovenska. Konferenciu svojimi príspevkami obohatili aj dvaja zahraniční odborníci na danú tému prof. Dr. hab. Maciej Ostrowski z Poľska a doc. ThDr. Karel Sládek, PhD. z Česka.

My členovia environmentálnej komisie sa pravidelne dva- až trikrát ročne stretávame na svojom riadnom zasadnutí v Banskej Bystrici, aby sme diskutovali a hľadali riešenia náročného, už celosvetového environmentálneho problému. K dôležitým až páľčivým problémom dnešnej spoločnosti v environmentálnej oblasti vydávame vyhlásenia pre verejnosť, ktoré sú uverejnené tak v Rádiu Lumen, ako aj na našej webovej stránke www.kbs.sk pod environmentálnou subkomisiou. V druhej časti zborníka sú uvedené vyhlásenia tejto subkomisie.

Dnešný človek žijúci v 21. storočí používa mnohé technické a vedecké výtobytky, ktoré ľudstvu umožňujú ľahší život. Sme vďační mnohým vynálezom a technológiám, ktoré posúvajú ľudstvo dopredu. To je však jedna stránka veci. Druhá, odvrátená stránka je človeku na príťaž. Ide o znečistenie a zamorovanie životného prostredia. Niektoré miesta na našej zemi, žiaľ, pripomínajú veľké smetisko. Človek svojím nezodpovedným konaním a pohodlnosťou znečisťuje pôdu, vodné toky, lesy, parky a celú prírodu. Prečo? Odpoveď je jednoduchá. Preto, lebo produkujeme veľa odpadu, najmä plastov, ale aj skla a rôznych nebezpečných obalov. Odpad neseparujeme a nedávame, kam patrí, a tak ho nachádzame roztrúsený po celej krajine.

Vzduch, ktorý dýchame, znečisťujú otravné splodiny z výfukov áut, lietadiel a iných dopravných prostriedkov. Niektoré fabriky, hoci už majú na komínoch namontované zachytávače pevných odpadových častíc, predsa pomerne silno znečisťujú svoje okolie. Najmä v zimnom období máme negatívne skúsenosti s tým, že nemôžeme vyvetrať izby len preto, že po otvorení okien nám do izieb vstupuje štiplavý dym. V ostatnom čase sme mohli v správach počuť výstrahy pred smogom.

Mnohé negatívne javy môže vnímať každý človek vo svojom blízkom či vzdialenom okolí. Viacerí domáci či zahraniční odborníci svojimi štúdiami priam bijú na poplach. A že je to vážna vec, dokazuje aj Svätý Otec František, ktorý v roku 2015 napísal encykliku o tejto téme s názvom *Laudato si*.

Pýtame sa, čo sme to urobili s našou nádhernou modrou planétou, s našou zemou, s jej zeleňou, s lesmi a s voňavým vzduchom... Zem je naším životným priestorom, na ktorom všetci bývame, kde prežívame svoj pozemský život. Iné miesto na bývanie nemáme, preto by sme sa mali zamyslieť nad tým, ako si ochrániť životný priestor, aby bol vhodný na život, a to nielen našej generácii, ale aj generáciám, ktoré prídu po nás.

Zborník vrelo odporúčame širokej verejnosti a myslíme si, že môže byť vhodnou príručkou pre učiteľov v základných či stredných školách na environmentálnu výchovu detí a mládeže, prácu animátorov v mládežníckych centrách a pre všetkých, ktorým záleží na našom pozemskom domove.

Ďakujem všetkým, ktorí prispeli svojimi príspevkami na konferencii i do zborníka, ako aj členom environmentálnej subkomisie KBS, ktorí sa pričínili o vyhlásenia k týmto citlivým a aktuálnym témam. Vyhlásenia subkomisie, vydané v rokoch 2016 a 2017 v rámci iniciatívy *Laudato si* inšpirovanej rovnomennou encyklikou pápeža Františka, sú tiež súčasťou predkladaného zborníka. Nech užitočne poslúži všetkým svojim čitateľom.

Všetkým zo srdca žehnám!

Mons. Ján Babjak SJ

Svätý František z Assisi a evanjeliová chudoba v kresťanskom životnom štýle

CYRIL JAROSLAV BRÁZDA OFM

Úvod

Chudoba rozhodne nepatrí do zoznamu ideálov súčasného človeka a ľudskej spoločnosti; skôr naopak, svojím všeobecne rozšíreným chápaním ako zlého spoločensko-ekonomického stavu je vnímaná ako negatívum. Problémom však je, že toto všeobecne rozšírené chápanie chudoby je nedorozumením. Čo je teda chudoba vo vlastnom zmysle slova? Je vo svojom vlastnom zmysle slova naozaj niečím negatívnym alebo skrýva v sebe niečo pozitívne, či dokonca môže byť riešením súčasnej krízy vo vzťahu ľudskej spoločnosti k životnému prostrediu, ktorého ľudská spoločnosť sama je neoddeliteľnou súčasťou?

Kresťania sú svojou vierou, pokiaľ nemá zostať bez skutkov, čiže mŕtva (Jak 2, 17), vyzvaní nepripodobňovať sa tomuto svetu, ale premeniť sa obnovou zmyšľania a vedieť rozoznať, čo je Božia vôľa, čo je dobré, milé a dokonalé (Rim 12, 2) a stať sa tak soľou zeme (Mt 5, 13), svetlom sveta, mestom postaveným na návrší, ktoré sa nedá ukryť (Mt 5, 14). List Diognetovi, starokresťanský spis z druhého storočia, to vyjadruje pozoruhodnými slovami: „Čím je duša v tele, tým sú kresťania vo svete; duša je rozptýlená po všetkých údoch tela, kresťania po mestách sveta. Duša býva v tele, ale nie je z tela; aj kresťania bývajú vo svete, ale nie sú zo sveta. Telo nenávidí dušu a bojuje proti nej, hoci mu ona nekrivdí tým, že mu bráni oddávať sa pôžitkom.“¹

Aká je teda autentická kresťanská interpretácia chudoby, aby sa mohla stať čímsi oživujúcim, inšpirujúcim, smerodajným vo svete? Ak chceme nájsť odpoveď, je nutné siahnuť do pokladnice Božieho slova a kresťanskej tradície. Pápež František preto v encyklike *Laudato si* predstavuje Františka z Assisi. Pre neho chudoba nebola len vonkajším asketizmom, ale čímsi radikálnejším: odmietnutím toho, aby realitu považoval iba za jednoduchý

1 Liturgia hodín podľa rímskeho obradu II., Typis polyglottis vaticanis 1988, str. 814 – 815.

predmet na použitie a ovládnutie.² V nasledujúcej časti sa teda pokúsim priblížiť Františkovo chápanie a prežívanie chudoby.

Chudoba svätého Františka z Assisi

V prvom rade treba povedať, že pojem chudoby prevzal a prijal svätý František z Kristovho evanjelia, presnejšie povedané z obrazu samého Krista, ako ho rozpoznával v evanjeliu. Chudoba nebola pre neho nechcenou núdzou ale slobodnou voľbou. Zaujímavá je jeho formulácia chudoby v prvej kapitole potvrdenej regule, čiže pravidle života, ktorý si zvolil a zostavil pre seba a svojich nasledovníkov: „Bez vlastníctva“.³ Išlo mu o to „nič si neprivlastňovať“, čiže vyhradzovať si niečo pre seba alebo byť „pánom“ nad niečím. František vnímal veci, ktoré užíval, ako „zapožičané“, kým nenašiel núdznejšieho. Tak daroval plášť chudobnému, poučujúc spoločníka: „Považoval by som to za krádež, keby sme ho nedali tomu, kto ho viac potrebuje.“⁴ Františkovo nie vlastníctvu ako vláde nad niečím je pre neho cestou k bratstvu so všetkým; zahŕňajúc do tohto pojmu nielen ľudí, ale aj všetky živé i neživé stvorenia. Bolo by však omylom nazdávať sa, že toto „bratstvo so všetkým“ František chápal v akomsi rovnostárskom zmysle. Všetko stvorenstvo, ktoré ho obklopovalo, má svoje miesto v hierarchii určenej Stvoriteľom, pričom človeka vnímal na vrchole ako toho, komu bola „delegovaná“ vláda (Gn 1, 26) nad ostatným stvorenstvom, čiže ako toho, kto „zodpovedá“ niekomu za spôsob svojej vlády. A pretože človek je stvorený na Boží obraz (Gn 1, 26) a Boh sa stará o svoje stvorenstvo, ako o tom čítal v evanjeliu, keď počul, ako živí nebeské vtáky a odieva poľné lalie (Mt 6, 26 – 30), vyplývalo z toho jednoducho, že táto vláda má mať podobu starostlivosti. Skôr by sme mali povedať, že v prvom rade všetko stvorené vnímal ako dobré a krásne, ako milované Bohom, preto hodné úcty, obdivu a lásky. Táto úcta, obdiv a láska vo Františkovom zmýšľaní rástla úmerne tomu, ako si uvedomoval, že v Kristovi bolo stvorené všetko na nebi a na zemi, (že) všetko je stvorené skrze neho a pre neho a že On je pred všetkým a všetko v ňom spočíva; (že) On je počiatok prvorodený z mŕtvych, aby mal vo všetkom prvenstvo. Lebo Boh chcel, aby v ňom prebývala všetka plnosť a aby skrze neho zmieril všetko so

2 Encyklika Svätého Otca Františka *Laudato si* o starostlivosti o náš spoločný domov (11), Spolok svätého Vojtecha Trnava 2015, str. 11.

3 Spisy sv. Františka a sv. Kláry z Assisi, Františkánske pramene 1, Serafín Bratislava 2005, str. 91.

4 Františkánske pramene I., Tomáš z Celana Druhý životopis svätého Františka (87), Velehrad – Křesťanská akademie Řím 1982, str. 226.

sebou, keď pre jeho krv na kríži priniesol pokoj všetkému, čo je na zemi aj čo je na nebi (porov. Kol 1, 16 – 20). Vďaka tejto skutočnosti, ktorá tvorí pravdu viery, vnímal vlastnú hodnotu všetkého (Kristom) vykúpeného stvorenstva nielen v aktuálnom stave, ale najmä v eschatologickej perspektíve nového neba a novej zeme, na ktorých býva spravodlivosť (2 Pt 3, 13).

Tento Františkov postoj k stvorenstvu, ktoré spolu s nami ľuďmi tvorí životné prostredie, je hlboko kresťanský a je taký práve preto. Kresťania teda nemajú dôvod k opačným alebo protikladným postojom; a pokiaľ sa v dejinách v kresťanskom prostredí takéto postoje objavili, tak potom len preto, že boli málo kresťanské alebo kresťanstvu úplne cudzie. Františkov postoj k stvorenstvu je vlastne evanjelizáciou; je misiou, odkazom svetu, ľuďom všetkých generácií, aj našej, bez ohľadu na konfesiónálne rozdiely a pre kresťanov je výzvou. Prijíma ho aj pápež František a v encyklike *Laudato si* píše: „Jeho reakcia bola oveľa viac ako intelektuálne ocenenie alebo ekonomická kalkulácia, pretože preňho každé stvorenie bolo bratom alebo sestrou, ku ktorým ho viazali citové putá. Preto sa cítil povolaný starať sa o všetko, čo existuje.“ Ďalej pápež František pokračuje: „*Týmto presvedčením nemožno pohrdať ako iracionálnym romantizmom, pretože má vplyv na rozhodnutia, ktoré ovplyvňujú naše správanie. Ak pristupujeme k prírode a k životnému prostrediu bez toho, aby sme boli otvorení úžasu a údivu, ak už nehovoríme o svojom vzťahu k svetu jazykom bratstva a krásy, naše postoje budú postojmi vládcu, spotrebiteľa alebo obyčajného používateľa prírodných zdrojov, ktorý nie je schopný stanoviť hranice svojim okamžitým záujmom. Naopak, ak sa cítíme intímne spojení so všetkým, čo existuje, spontánne z toho vyplynú striedmosť a starostlivosť.*“⁵

Františkov pojem chudoby nám pomáha pochopiť aj jeho modlitba, ktorú zostavil a ktorú poznáme pod názvom *Pozdravenie čnosti*. V nej chudobu nazýva „paňou“, ktorá má „sestru“ svätú pokoru a ktorá je zároveň aj jej ochranou. Svätá (pani) chudoba zároveň zaháňa žiadostivosť a lakomstvo i starosti tohto sveta.

Len na vysvetlenie poznamenávam, že pre Františka, ktorý žil v storočí križiackych výprav, je táto personifikácia čnosti v duchu vtedajších rytierskych básní a piesní príznačná. Čnosti boli pre neho „dvorom“ veľkého kráľa Krista a on František sa cítil byť rytierom na tomto „dvore“, a teda byť mu verným a robiť mu česť svojím životom.

Chudoba a pokora patria vo Františkovom zmýšľaní neoddeliteľne k sebe, pričom pokora znamenala pre neho minoritu, čiže snahu „byť men-

5 Encyklika Svätého Otca Františka *Laudato si* o starostlivosti o náš spoločný domov (1), Spolok svätého Vojtecha Trnava 2015, str. 11.

ším“ vo vzťahoch, čo znamená druhého človeka považovať za väčšieho; cítiť sa byť spoločníkom a služobníkom, a to dokonca aj vo vzťahu k ostatnému stvorenstvu, konkrétne zvieratám. Z pozitívneho uhla pohľadu ide tu o dobroprajnosť, dopriať druhému, dokonca viac ako sebe samému. A túto minoritu dal aj do názvu spoločenstva, ktoré sa okolo neho vytvorilo, preto sa on a jeho spolubratia nazývali menšími bratmi; názov sa stal životným programom.

Aplikácia Františkovo ideálu chudoby v súčasnom svete

Nazdávam sa, že Františkovo chápanie chudoby vo svojich nadčasových charakteristikách, ako som sa to usiloval ukázať vyššie, je riešením aj v súčasnom svete rozvinutej ekonomiky. Korešponduje aj s podnetmi v encyklike pápeža Benedikt XVI. *Caritas in veritate*, kde citujúc pápeža sv. Jána Pavla II. uvádza, že „ekonomický život musí byť chápaný ako viacrozmerná realita: rôznou mierou a špecifickými spôsobmi musí byť všade prítomný aj aspekt bratskej vzájomnosti. V čase globalizácie nemôže ekonomická činnosť prehliadať nezištnosť, ktorá zasieva a živí solidaritu a zodpovednosť za spravodlivosť a spoločné dobro vo svojich rozmanitých subjektoch a aktéroch. V konečnom dôsledku ide o konkrétnu a hlbokú formu ekonomickej demokracie. Solidarita znamená predovšetkým cítiť, že všetci sú zodpovední za všetkých, preto zodpovednosť nemôže byť delegovaná len na štát“⁶. „Podľa sociálnej náuky Cirkvi,“ píše ďalej pápež, „ekonomická činnosť práve preto, že je ľudská, musí byť štruktúrovaná a inštitucionalizovaná eticky“⁷ a mnohé prejavy ekonomiky, ktoré majú pôvod v reholných či laických charizmách, dokazujú, že je to konkrétne možné.⁸ Je teda dôležité byť otvorený inšpiráciám a mať odvahu k ich uvedeniu do praxe na všetkých úrovniach spoločenského života.

6 Benedikt XVI., Encyklika *Caritas in veritate* o integrálnom ľudskom rozvoji v láske a v pravde (38), Spolok svätého Vojtecha, Trnava 2009, str. 54.

7 Benedikt XVI., Encyklika *Caritas in veritate* o integrálnom ľudskom rozvoji v láske a v pravde (36), Spolok svätého Vojtecha, Trnava 2009, str. 52.

8 Benedikt XVI., Encyklika *Caritas in veritate* o integrálnom ľudskom rozvoji v láske a v pravde (37), Spolok svätého Vojtecha, Trnava 2009, str. 53.

Kresťanský prístup k ochrane prírody a životného prostredia

JÚLIUS BURKOVSKÝ

Súhrn: Stav prírodného i životného prostredia v lokálnom aj v globálnom rozsahu sa stále zhoršuje, čo je hriechom ľudstva voči dielu Stvoriteľa. Upozorňuje na to aj Svätý Otec František v encyklike *Laudato si* a naliehavo vyzýva nielen kresťanov, ale aj všetkých ľudí dobrej vôle, aby spoločným úsilím dosiahli trvalo udržateľný stav prírodného a životného prostredia. Tento nepriaznivý stav zapríčiňuje človek svojimi mnohostrannými aktivitami často konanými egoisticky, bez ohľadu na všeobecný záujem a spoločné dobro. Ochranu prírodného a životného prostredia na Slovensku zabezpečujú príslušné orgány štátnej správy v spolupráci s odbornými organizáciami. Podieľajú sa na tom aj mimovládne organizácie a rôzne občianske združenia. Vytvorená je rozsiahla národná i európska sústava chránených území, ktorá je terčom kritiky hospodárskych rezortov. Pretrváva spor medzi lesníkmi a ochrancami prírody o chránené zóny bez akéhokoľvek ľudského zásahu. V záujme zlepšenia situácie je žiaduci kresťanský prístup k ochrane prírodného a životného prostredia, ktorý je založený na princípoch vzájomného porozumenia, úcty k Božej prírode a spravodlivého využívania jej zdrojov tak, aby sa aj budúce generácie mohli tešiť z týchto darov a žiť v zdravom a krásnom prostredí.

Kľúčové slová: prírodné prostredie, životné prostredie, štátna správa, mimovládne organizácie, chránené územia, kresťanský prístup

Úvod

Boh stvoril viditeľný svet v celej jeho nádhere, mnohotvárnosti a poriadku počas šiestich biblických dní v postupnosti od menej dokonalého k dokonalejšiemu. Vrcholom stvoriteľského diela boli prvotní ľudia, muž a žena, jediní stvorení Bohom „na svoj obraz“, ktorých povolal k účasti na vláde nad svetom. Boh ich požehnal a povedal im: „*Plodte a množte sa a naplňte zem! Podmaňte si ju a panujte nad rybami mora, nad vtáctvom neba a všetkou zverou, čo sa hýbe na zemi.*“ Vláda, ktorú odovzdal Stvoriteľ človeku však neznamená absolútnu moc ani ľubovoľné disponovanie, ale zodpovedné spravovanie zvereného tvorstva v záujme ochrany jeho harmónie a rozvoja. Toto si, žiaľ, mnohí ľudia, kresťanov nevynímajúc, doteraz neosvojili alebo jednoducho nechcú uvedomovať. Život je vo svojej podstate nehmotný, ale na zemi je vtelený do mikroorganizmov, húb, zelených rastlín, živočíchov a ľudí. Jednotlivé stvorenia jestvujú iba v závislosti jedných od druhých, aby

sa navzájom dopĺňali v službe jedných druhým. Medzi stvoreniami existujú teda vzájomné vzťahy (symbióza, probióza, anabióza). Poriadok a súlad stvoreného sveta vyplýva z rozmanitosti bytostí a ich vzájomných vzťahov, ktoré človek postupne s úžasom objavuje vo forme prírodných zákonitostí.

Dávno sa pominuli časy, keď ľudstvo žilo v súlade s prírodou, ktorá mu poskytovala všetko potrebné na život, najmä potravu a prístrešie. S postupom času sa však človek stával stále menej závislým od prírody, ktorú začal pretvárať a prispôbovať svojim potrebám. Nadalej si z nej bral všetko, čo potreboval, ale jeho požiadavky na exploatáciu prírodných zdrojov postupne narastali až do takej miery, že už dochádza k ohrozeniu krehkej prírodnej rovnováhy. Neobnoviteľné prírodné zdroje sa vyčerpávajú, obnoviteľné zdroje sa nadmerne exploatujú, vzrastá znečistenie ovzdušia, vôd i pôdy, znižuje sa biodiverzita (rozmanitosť rastlínstva i živočíšstva). Príroda už nedokáže tieto neuvážené ľudské vplyvy eliminovať svojimi samoregulačnými procesmi, čoho dôsledkom sú rôzne anomálie v podobe stále častejšie sa opakujúcich a silnejúcich prírodných katastrof (veterné víchrice, lejaky so záplavami, zosuvy pôdy, dlhotrvajúce suchá, klimatické zmeny a pod.). Tak napríklad za ostatných dvadsať rokov postihli slovenské lesy až tri veľké veterné kalamity, predtým ich bolo za sto rokov iba šesť.

Človek sa napriek „umelému“ prostrediu, ktoré si vytvára, nemôže úplne odprírodniť (izolovať od prírody), pretože je bytostne závislý od základných zložiek prírodného prostredia (voda, pôda, klíma, ovzdušie, rastlínstvo, živočíšstvo). Stav týchto zložiek sa stále zhoršuje, a to až do takej miery, že na vážnosť situácie musel upozorniť Svätý Otec František vo svojej encyklike *Laudato si* zameranej na starostlivosť o náš spoločný domov. Poukazuje v nej na hriechy ľudstva proti dielu Stvoriteľa, ktorých sa dopúšťajú narúšaním životného prostredia v globálnom i lokálnom rozsahu, naznačuje ich príčiny a naliehavo v nej vyzýva k zjednoteniu celej ľudskej komunity do ušľachtilej snahy na dosiahnutie trvalo udržateľného stavu životného prostredia v našom spoločnom domove. Týka sa to nielen kresťanov združených v cirkevných spoločenstvách, ale aj všetkých ostatných ľudí dobrej vôle. Problematike ochrany životného, a teda aj prírodného prostredia sa venovali vo viacerých dokumentoch aj predchádzajúci pápeži (svätý Ján Pavol II., Benedikt XVI.), hovorí o tom aj Katechizmus Katolíckej cirkvi a neraz k tomu nabádajú aj otcovia biskupi vo svojich vystúpeniach.

Slovensko je malá krajina uprostred Európy, ktorú Stvoriteľ obdaril rozmanitou a krásnou prírodou. Nachádzajú sa tu takmer všetky prírodné fenomény okrem mora a púšte. Na púšť sa však môže pri koristníckom využívaní prírody zmeniť aj kvitnúca krajina. Znečisťovanie a ničenie životného

a prírodného prostredia je neúcta k dielu Stvoriteľa, a teda hriech, čo by si mali uvedomovať pri svojom konaní najmä kresťania. Do opatery nám bola dobrotivým Stvoriteľom zverená nádherná krajina s príjemnou, miernou klímou, rozľahlými nížinami, pahorkatinami, údoliami a horami, s hlbokými lesmi i miniatúrnymi veľhorami, ktorá je odvodňovaná sieťou vodných tokov. K bohatstvu krajiny patria aj zásoby podzemnej vody, ktorá sa v súčasnosti už stáva strategickou surovinou. Krajinu oživujú pestré rastlinné a živočíšne spoločenstvá zodpovedajúce príslušným vegetačným stupňom a živočíšnym areálom.

Vplyvy človeka na prírodné a životné prostredie

Človek svojimi prevládajúcimi hospodárskymi aktivitami (lovecstvo, baníctvo, hutníctvo, pastierstvo, roľníctvo, chov dobytky, lesníctvo, výstavba rôznych typov sídiel, obranných zariadení a i.) postupne menil pôvodný lesnatý charakter krajiny v jednotlivých regiónoch. Pred osídlením územia Slovenska človekom pokrývali lesy viac ako 95% tohto územia. Potom dochádzalo k úbytku lesov, ktorý vyvrcholil v 16. – 17. storočí. Od 19. a 20. storočia sa rozloha lesov zas zvyšuje. V súčasnosti lesy ako zelený poklad krajiny pokrývajú 41% územia Slovenska, čím sa radí medzi najlesnatejšie krajiny v Európe. Vznik a rozvoj priemyslu priniesol okrem pokroku aj znečisťovanie najmä vôd a ovzdušia nielen v bezprostrednom, ale aj vo vzdialenejšom okolí, takže toto nadobúdalo stále globálnejší charakter. Škodliviny v ovzduší (imisie) sa šíria bez ohľadu na hranice štátov a dokážu negatívne vplyvať nielen na veľmi vzdialené lesy, poľnohospodársku pôdu, ale dokonca aj na ľudské sídla. Vybudovali sa veľké vodné nádrže, mnohé rieky boli spútané reguláciami a v súčasnosti je na nich mnoho prekážok pre prirodzenú migráciu rýb (najmä malé vodné elektrárne). Odvodňovaním mokradí došlo k zániku nielen cenných biotopov, ale aj lokálnych rezervoárov vody pre okolitú krajinu, ktorá sa tým nadmerne vysušovala. Veľkú záťaž životného prostredia vyvolal rozmach chemického priemyslu. Nadmernou aplikáciou pesticídov v poľnohospodárstve ešte aj v nedávnej minulosti došlo k prenikaniu škodlivín do spodných vôd, ktoré boli tým už aj v značnej hĺbke znehodnotené a mnohé studne sa stali v súčasnosti nepoužiteľnými. Minulé vypúšťanie odpadových vôd bez prečistenia zabíjalo život v riekach a v konečnom dôsledku prispievalo aj k znečisteniu morí. Situácia sa zlepšila po výstavbe kanalizácií a čistiarní odpadových vôd, ale ešte aj v súčasnosti sú prípady havarijného úniku odpadových vôd do riek, kde následne hynie život v zamorených úsekoch. Aj vojny v minulosti spôsobili veľké škody na životnom

a prírodnom prostredí, čo je varovaním ľudstva pre budúcnosť. Nemožno uprieť, že sa v súčasnosti nerobia opatrenia na ochranu životného prostredia prakticky vo všetkých oblastiach ľudskej činnosti, niekedy však ešte stále prevládne egoistické riešenie na úkor prírody. Ohľaduplnosť k prírode je v súčasnosti nevyhnutná aj z toho dôvodu, že technické možnosti človeka dnes umožňujú prostredie meniť vo veľmi veľkom rozsahu. Na Slovensku sú aj viaceré miesta s ekologickou záťažou z minulosti (gudronové nádrže, presakujúce staré smetiská, skládky nebezpečných látok, niektoré priemyselné haldy, odkaliská a pod.), čo si bude vyžadovať nemalé úsilie na ich odstránenie. Vážnym problémom súčasnosti je vhodná likvidácia stále narastajúceho množstva odpadov najrôznejšieho druhu (zber, separovanie, využitie biologicky rozložiteľného odpadu, recyklácia plastov, skla, papiera a kovov, spaľovanie nerozložiteľného odpadu, likvidácia nebezpečného odpadu, riadené skládky odpadov). Znečistenie odpadmi značne zafažuje prírodné i obytné prostredie, a preto treba riešiť nielen jeho likvidáciu, ale súčasne aj znižovanie tvorby odpadov napríklad nahrádzaním spotreby plastov inými, vhodnejšími obalovými materiálmi a pod. Vážne problémy sú aj v súvislosti s pokračujúcou urbanizáciou krajiny (rozširovanie sídelných útvarov, rekreačná zástavba, priemyselné parky, modernizácia dopravnej infraštruktúry a pod.), ktorá neraz prináša úbytok poľnohospodárskej pôdy často aj v najúrodnejších oblastiach.

Ochrana životného prostredia

Ochrana životného prostredia vcelku, ako aj jej zložiek a súčastí na Slovensku vyplýva z príslušných zákonných ustanovení a z nadväzujúcich vykonávacích vyhlášok. Do týchto predpisov je implementované aj právo Európskej únie. Okrem toho je Slovensko viazané celým radom medzinárodných dohôdov týkajúcich ochrany prírody i životného prostredia, na ktoré po roku 1989 pristúpilo. Ochrana životného prostredia a jej zložiek vykonávajú orgány štátnej správy za odbornej súčinnosti štátom zriadených odborných organizácií. Okrem toho sa v tejto oblasti angažuje viacero mimovládnych organizácií (NGO), občianskych združení a iných aktivistov. V rámci týchto aktivít ani Katolícka cirkev nemôže stáť úplne bokom. Výrazom toho je aj environmentálna subkomisia Konferencie biskupov Slovenska, ktorá bola založená v rámci teologickej komisie v roku 1999 ako poradné združenie so zameraním na teologické aspekty ochrany prírody a životného prostredia. Vychádzajúc z dokumentov a učenia Katolíckej cirkvi táto subkomisia vyví-

ja snahu v dobrej vôli pôsobiť na širokú verejnosť, najmä však na veriacich a prebúdať v nich pozitívny vzťah k ochrane prírody a životného prostredia.

Štátna správa ochrany prírodného a životného prostredia

V súčasnosti je na Slovensku ústredným orgánom štátnej správy pre tvorbu a ochranu životného prostredia Ministerstvo životného prostredia SR (MŽP SR), ktoré vzniklo v roku 1992 z predchádzajúceho nadrezortného orgánu – Slovenskej komisie pre životné prostredie. V kompetencii MŽP SR je ochrana prírody a krajiny, vodné hospodárstvo vrátane ochrany pred povodňami, ochrany akosti a množstva vôd a ich racionálneho využívania, ako aj rybárstva okrem akvakultúry a morského rybolovu, ochrana ovzdušia vrátane ochrany ozónovej vrstvy a klimatického systému Zeme, ekologické aspekty územného plánovania, odpadové hospodárstvo, posudzovanie vplyvov na životné prostredie, zabezpečovanie jednotného informačného systému o životnom prostredí a plošného monitoringu, geologický výskum a prieskum, ochrana a regulácia obchodu s ohrozenými druhmi voľne žijúcich živočíchov a voľne rastúcich rastlín, a napokon aj problematika genetiky modifikovaných organizmov.

Odborným a správnym orgánom, prostredníctvom ktorého MŽP SR vykonáva vo veciach starostlivosti o životné prostredie štátny dozor je Slovenská inšpekcia životného prostredia (SIŽP) s ústredím v Bratislave a inšpektorátmi v Bratislave (s pracoviskom v Nitre), Banskej Bystrici, Košiciach a Žiline.

Na úrovni miestnej štátnej správy je starostlivosť o životné prostredie zabezpečovaná odborom starostlivosti o životné prostredie na jednotlivých okresných úradoch a na mestských úradoch je to zas oddelenie starostlivosti o mestské životné prostredie. Okresné úrady v sídle kraja vykonávajú v druhom stupni štátnu správu vo veciach, v ktorých v správnom konaní prvého stupňa rozhodol iný okresný úrad v rámci príslušného kraja, čím sú umožnené opravné prostriedky proti prvostupňovým rozhodnutiam.

Odborné organizácie ochrany prírodného a životného prostredia

Slovenská agentúra životného prostredia (SAŽP) so sídlom v Banskej Bystrici je odbornou organizáciou MŽP SR s celoslovenskou pôsobnosťou zamera-

nou na starostlivosť o životné prostredie a tvorbu krajiny v súlade so zásadou trvalo udržateľného rozvoja.

Štátna ochrana prírody SR (ŠOP SR) je odbornou organizáciou MŽP SR s celoslovenskou pôsobnosťou zameraná na plnenie úloh na úseku ochrany prírody a krajiny vrátane správy jaskýň. Zabezpečuje okrem ochrany území rôznej kategórie, ochranu ohrozených živočíšnych a rastlinných druhov, ako aj ochranu drevín mimo lesa rastúcich a tiež ochranu prírodných pomerov osobitne nechránenej krajiny. Sídlo ústredia tejto organizácie je v Banskej Bystrici, jej organizačnými zložkami sú správy chránených krajinných oblastí a národných parkov, ako aj regionálne centrá ochrany prírody v Bratislave a Prešove.

K odborným organizáciám patrí aj Národná zoologická záhrada v Bojniciach, ktorá je najstaršou zoologickou záhradou na Slovensku (vznikla v roku 1955). Jej súčasným zriaďovateľom je MŽP SR. Podieľa sa na záchranom chove niektorých druhov svetovej fauny, pričom zabezpečuje aj liečenie a rehabilitáciu nájdených zranených a poškodených živočíchov vrátane druhov odobratých z nelegálnych chovov.

Ďalšou odbornou organizáciou s celoslovenskou pôsobnosťou je Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva (SMOPaJ) so sídlom v Liptovskom Mikuláši, ktorého zriaďovateľom je od roku 1999 MŽP SR. Disponuje komplexnou múzejnou dokumentáciou z oblasti ochrany prírody a jaskyniarstva. Venuje pozornosť aj špeciálnym otázkam z oblasti životného prostredia (problematike vôd, klimatických zmien, odpadov, genetických modifikácií a pod.). Zabezpečuje výskum, vzdelávanie, informatiku, edičnú činnosť a odbornú správu zbierkového fondu ochrany prírody a jaskyniarstva.

Chránené územia prírody na Slovensku

V súčasnosti sa na Slovensku nachádza národná sústava chránených území a európska sústava chránených území, ktoré sa do istej miery prekrývajú. Národnú sústavu chránených území tvorí deväť národných parkov – NP (Tatranský národný park, Pieninský národný park, NP Nízke Tatry, NP Malá Fatra, NP Slovenský raj, NP Muránska planina, NP Poloniny, Slovenský kras a NP Veľká Fatra) a štrnásť chránených krajinných oblastí – CHKO (Vihorlat, Malé Karpaty, Východné Karpaty, Biele Karpaty, Horná Orava, Štiavnické vrchy, Poľana, Kysuce, Ponitrie, Záhorie, Cerová vrchovina a Strážovské vrchy), ktoré sú dohromady označované ako veľkoplošné chránené územia. Okrem toho sem patrí aj vyše päťsto (počet je variabilný) maloplošných chránených území (chránené areály – CHA, národné prírodné rezervácie –

NPR, prírodné rezervácie – PR, národné prírodné pamiatky – NPP, prírodné pamiatky – PP vrátane jaskýň a prírodných vodopádov), ktoré sú niekedy aj súčasťou veľkoplošných chránených území. Legislatíva ochrany prírody ešte rozoznáva chránené krajinné prvky – CHKP, chránené stromy – CHS, súkromné a obecné chránené územia.

Národné parky vrátane ochranného pásma a chránené krajinné oblasti zaberajú 22,65% rozlohy Slovenska a maloplošné chránené územia 2,30% rozlohy Slovenska. Ochrana týchto území je diferencovaná v rozmedzí piatich stupňoch ochrany. Piaty, najprísnejší stupeň ochrany je určený pre najzachovalejšie a najcennejšie územia, v ktorých vývoj má prebiehať výlučne samoregulačnými prírodnými procesmi, a preto si vyžaduje režim bez akýchkoľvek zásahov človeka. Územia s piatym stupňom ochrany zaberajú v súčasnosti necelé 2% rozlohy Slovenska.

Na Slovensku je zastúpená aj súčasť európskej sústavy chránených území, ktorej cieľom je zachovať priaznivý stav biotopov a druhov organizmov významných pre celú Európsku úniu. Vznikla v jednotnom systéme NATURA 2000 na základe smernice Rady Európy o vtákoch, ako aj smernice o biotopoch, a preto ju tvoria dva typy chránených území. Prvým typom sú chránené vtáčie územia (CHVÚ), ktorých je na Slovensku štyridsať. Úhrnnou rozlohou zaberajú asi štvrtinu územia SR, ale viac ako polovicou sa prekrývajú s národnou sústavou chránených území. Majú špecifický ochranný režim zameraný na ochranu biotopov európsky významných a sťahovavých druhov vtákov s cieľom ich prežitia a rozmnožovania. Druhým typom sú územia európskeho významu (ÚEV) navrhované v počte 384 so záberom takmer 12% rozlohy SR, ale viac ako 85% podielom sa prekrývajú s národnou sústavou chránených území. Po schválení návrhového zoznamu Európskou komisiou sa stanú chránenými územiami v zmysle národnej legislatívy.

Na Slovensku sú štyri biosférické rezervácie v rámci programu UNESCO *Človek a biosféra* (Slovenský kras, Poľana, Východné Karpaty a Tatry), ktorých cieľom je zosúladienie ochrany biodiverzity a prírodných zdrojov s ich trvale udržateľným využívaním.

Do zoznamu medzinárodne významných mokradí v zmysle Ramsarského dohovoru bolo na Slovensku doteraz zapísaných dvanásť lokalít.

Do Svetového zoznamu prírodného dedičstva boli doteraz zapísané jaskyne Slovenského a Aggteleckého krasu spolu s Maďarskom v roku 1995, Dobšinská ľadová jaskyňa v roku 2000 a bukové pralesy Karpát spolu s Ukrajinou v roku 2007. Hodnotné časti prírody sa vo viacerých prípadoch podieľajú na tvorbe malebného krajinného rámca v zázemí pamiatok, resp. ich súborov, ktoré boli na Slovensku zapísané do Svetového zoznamu kultúrnej

ho dedičstva (Banská Štiavnica s tajchami, Spišský hrad s okolím, Vlkolíneec, historické mestá Bardejov, Levoča, drevené kostolíky SV Slovenska a hronsecký artikulárny kostolík).

Poľnohospodárstvo a lesné hospodárstvo

Ústredným orgánom štátnej správy hospodárskeho rezortu majúcom dosah na kvalitu najrozšírenejších súčasti prírodného a životného prostredia (poľnohospodárske pozemky a les) je Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR (MPRV SR). V jeho kompetencii je poľnohospodárstvo, lesné hospodárstvo, pozemkové úpravy a ochrana poľnohospodárskej pôdy, závlahové a odvodňovacie systémy, veterinárna kontrola a dozor, rastlinolekárska starostlivosť, plemenársky dozor, rybárstvo v oblasti akvakultúry a morského rybolovu, poľovníctvo a potravinárstvo vrátane potravinárskeho dozoru. Miestnu štátnu správu zabezpečujú pozemkové a lesné odbory (vrátane odboru opravných prostriedkov) s referátmi pôdohospodárstva na okresných úradoch.

Na základe rozhodnutia MPRV SR v roku 1999 splynutím predchádzajúcich štátnych lesných podnikov Lesy Bratislava, Lesy Trenčín, Severoslovenské lesy Žilina, Stredoslovenské lesy Banská Bystrica, Lesy Košice, Lesy Prešov a Semenársky šľachtiteľský podnik Liptovský Hrádok vznikol nový štátny podnik Lesy SR s generálnym riaditeľstvom so sídlom v Banskej Bystrici a podriadenými lesnými správami a odštepnými závodmi. Úlohou tohto štátneho podniku je zabezpečovať plánovité obhospodarovanie zvereného lesného majetku trvale udržateľným spôsobom, vhodným na zachovanie produkčných i verejnoprospešných funkcií lesa. Po reprivatizácii š. p. Lesy SR obhospodaruje 53 % slovenských lesov (lesy v majetku štátu a lesy neznámych vlastníkov), 840-tisíc ha poľovných revírov a 70 rybárskych revírov.

Organizačnou súčasťou š. p. Lesy SR sa od roku 2008 stalo Lesnícke a drevárske múzeum vo Zvolene, ktoré má celoslovenskú pôsobnosť v oblasti múzejnej dokumentácie lesníctva a drevárstva na Slovensku. Zhromažďuje, uchováva a vedecky spracováva zbierkové fondy, ktoré aj prezentuje, a tak prispieva k poznaniu vývoja prírody a osobitne lesa.

Poľovnícke múzeum vo Svätom Antone vzniklo v roku 1962, ale jeho súčasným zriaďovateľom je MPRV SR. Sídlí v neskorobarokovom kaštieli, ktorý bol historickým sídlom rodov Koháryovcov a Coburgovcov. Spravuje umelecko-historické zbierky vrátane historických zbraní a unikátnu expozíciu vzácných poľovníckych trofejí. Múzeum sa venuje aj kynológii, rybárstvu a sokoliarstvu.

Vo Zvolene sídli ďalšie významné lesnícke inštitúcie v pôsobnosti MPRV SR, ktorými sú Národné lesnícke centrum a Lesnícky výskumný ústav.

Lesníctvo a ochrana prírody

História lesníctva na terajšom území Slovenska siaha do dávnej minulosti. V súvislosti s devastačnou ťažbou lesov najmä pre potreby baníctva a hutníctva sa už od 16. storočia, ale najmä od 18. storočia vyvíjali snahy na ich záchranu a obnovu. Vznikali rôzne nariadenia panovníkov, z ktorých boli významnejšie Maximiliánov lesný poriadok a Tereziánsky lesný poriadok s cieľom regulovať využívanie lesov. K výraznejšiemu pokroku došlo až po osamostatnení lesníctva od baníctva v roku 1871, a najmä po prijatí prvého komplexného lesného zákona v Uhorsku v roku 1879. Zaviedlo sa plánovité využívanie lesov, ktoré pretrváva až do súčasnosti. Donedávna to boli lesné hospodárske plány, dnes plány starostlivosti o les, ktoré sú obnovované v desaťročných intervaloch s cieľom zabezpečiť trvalosť produkcie a plnenia ostatných užitočných funkcií lesa. Vo svojom vývoji lesné hospodárstvo na Slovensku postupne prechádzalo od prvotného exploatačného na ekologicky stále vhodnejší spôsob hospodárenia, a tento proces naďalej pokračuje. Lesy sa rozriedili na lesy s prvoradou produkčnou funkciou, čiže hospodárske, ďalej na lesy s prioritnou funkciou ochrany svojho prostredia, čiže lesy ochranné a na lesy plniace rôzne verejnoprospešné (celospoločenské) funkcie, čiže lesy osobitného určenia. Upustilo sa od veľkoplošných holých rubov, pristúpilo sa k podrastovému hospodárskemu spôsobu a postupne sa prechádza na výberkový, čiže prírode blízky spôsob hospodárenia. Pred lesníkmi v súčasnosti stojí naliehavá výzva čo najskôr uplatniť nový spôsob pestovania lesov, ktorého výsledkom by boli porasty s vhodným drevinovým zastúpením, priestorovo a výškovo diferencované, lebo tieto sú omnoho odolnejšie ako homogénne porasty voči stále častejším kalamitným situáciám (disturbanciám).

Prvé chránené územia na terajšom území Slovenska vznikli z iniciatívy lesníkov v roku 1895 a prvá inštitúcia na ochranu pamiatok (vrátane prírodných) vznikla v roku 1919 (odvtedy patrila ochrana prírody do rezortu kultúry až do vzniku rezortu životného prostredia). Štátna ochrana prírody na Slovensku bola prvýkrát uzákonená v roku 1955. Počas zložitého historického vývoja prešla ochrana prírody od ochrany prírodných pamiatok cez rôzne kategórie chránených území, ktoré sa menili v dôsledku zmien príslušných zákonov až po súčasnú modernú ochranu ekosystémov s odstupňovaným spôsobom ochrany v závislosti od zachovalosti prírodného

prostredia. Vznikla pomerne rozsiahla národná sústava chránených území, ktorej rozsah je často kritizovaný. Situáciu však ešte viac skomplikoval vznik európskej sústavy chránených území, ktorá rozširuje režim ochrany napriek tomu, že sa čiastočne prelína s národnou sústavou. Väčšina chránených území je porastená lesom, kde je intenzita hospodárenia obmedzená v zmysle príslušného stupňa ochrany, a preto sa lesníci dožadujú revízie chránených území. Jablkom sváru sú najmä územia s piatym, najprísnejším stupňom ochrany, v ktorých sú zamedzené akékoľvek úmyselné zásahy. Ide o najcennejšie prírodné formácie, napríklad pralesy. Ambíciou niektorých mimovládnych ochranárskych organizácií je dosiahnuť zvýšenie ich rozsahu z terajších 2% na 5% územia Slovenska, na čo využívajú aj rôzne nátlakové prostriedky. Zo strany lesníkov je kritizovaná najmä nemožnosť odstránenia následkov kalamit v týchto územiach, a tým zamedzenia šírenia škodlivých činiteľov (najmä podkôrny hmyz) do okolitých lesov. Situáciu by aspoň čiastočne mohlo vyriešiť dokončenie vyhlásenia zón v národných parkoch a chránených krajinných oblastiach (zatiaľ sú len v NP Slovenský raj a CHKO Horná Orava). Objavujú sa aj snahy previesť starostlivosť o lesy národných parkov a chránených krajinných oblastí do kompetencie organizácie ochrany prírody. Problémom sú tiež nešťátne lesy v chránených územiach, pretože ešte stále nebol do praxe zavedený spôsob spravodlivého odškodňovania ich vlastníkov za zamedzenie alebo obmedzenie bežného hospodárenia v lesoch z titulu ochrany prírody, hoci to zákon umožňuje. V zahraničí tento problém riešia aj odkúpením lesa štátom. Nahromadilo sa mnoho problémov, ktoré narušili dobrú spoluprácu lesníkov a ochrancov prírody, čo napokon vyústilo do vleklého sporu. Tento spor by však nemal ďalej eskalovať, ale s kresťanským porozumením všetkých účastníkov ho treba čo najskôr urovnať, pretože z tohto sporu nakoniec profitujú iní, ktorým vyhovuje nejednotnosť lesníkov a ochrancov prírody v postupe proti rozmáhajúcej sa zástavbe cenných prírodných priestorov (aj v národných parkoch) rekreačnými a športovými zariadeniami alebo aj proti iným škodlivým zásahom do prírody.

Vzťah kresťana k ochrane prírody a životného prostredia

Slovensko sa považuje za kresťanskú krajinu, a preto by sa dalo predpokladať, že v prevahe by mal byť aj kresťanský prístup k ochrane prírody i životného prostredia. Situácia v ochrane a starostlivosti o prírodné a životné prostredie však ani zďaleka nie je ideálna, i keď sú vytvorené príslušné le-

gislatívne rámce a taktiež v predchádzajúcich častiach načrtnutá štruktúra štátnej správy i odborných organizácií s nemalým zastúpením kresťanov v nich. Napriek tomu sa v živote spoločnosti aj vo vzťahu k ochrane prírody a životného prostredia stále prejavuje na všetkých úrovniach v určitom rozsahu egoizmus, intolerancia, prospechárstvo, pokrytectvo, korupcia, bezohľadnosť, čiže amorálnosť všetkého druhu, ktorá bráni všeobecnému pokroku v tejto oblasti. Možno povedať, že príčinou ekologickej krízy je vlastne morálna kríza vo vedomí človeka a pri jej prekonávaní majú nezastupiteľné postavenie práve tí kresťania, ktorí vyznávajú morálne zásady v súlade s učeními Cirkvi.

Niektorí majitelia pozemkov, podnikatelia a najmä rôzni špekulanti sa často snažia získať prospech z nevhodných zásahov do prírodného prostredia bez ohľadu na prípadné škody, pričom neraz obchádzajú príslušné zákony alebo využívajú ich prípadné nedokonalosti. Aj povoľovacie rozhodovanie o takýchto požiadavkách nebýva vždy objektívne, keď osobné a skupinové záujmy sú nadradované nad záujmy celospoločenské. Nie sú ojedinelé prípady, keď sa z bývalého sympatizanta ochrany prírody po nadobudnutí pozemkov alebo iného majetku stal jej odporcom z dôvodu, že prestal uznávať celospoločensky dôležité obmedzenia týkajúce sa jeho majetku. V súčasnosti sa vyhrocujú rozpory medzi ochrancami prírody a niektorými hospodárskymi subjektmi podporované dezinformáciami až do takej miery, že sa spoločnosť polarizuje a dehonestuje sa už samotné pomenovanie „ochranca prírody“.

Všetky rozpory by sa mali riešiť kresťanským spôsobom, ktorého základom je vzájomné porozumenie a ohľaduplnosť k prírode i k svojim blízkym. To, čo kresťan dožičí sebe, mal by nezištne dožičiť aj ostatným ľuďom a celému spoločenstvu. Musí pochopiť, že ochrana prírody je verejný záujem, ktorý je nadradený záujmu jednotlivca. Rovnako musí pochopiť, že trvalé potešenie a úžitok zo vzácneho daru Stvoriteľa, ktorým je príroda, môže mať len vtedy, keď sa bude správať k nej rozumne a s úctou, nepoškodzovať ju a neohrozovať jej existenciu, a to akýmkoľvek spôsobom. Vyžaduje to teda viac pokory k prírode, vďačiť za jej dary a zbytočne neplytváť jej zdrojmi. Súčasná generácia by mala mať vždy predsavzatie odovzdať zdedené prírodné prostredie v takom istom, ak nie v lepšom stave nasledujúcej generácii.

Tak ako sa kresťan musí úplne stotožniť so svojou vierou v Boha, musí sa stotožniť aj so zásadami správneho vzťahu k prírode a k všetkému tvorstvu v nej. Tento vzťah vyplývajúci z presvedčenia a nie donútenia zákonnými normami či inými záväznými predpismi je určujúci. Človek potom intuitívne svoje konanie riadi tak, aby prírodu nepoškodzoval, a keď si nie je istý,

či je to škodlivé, radšej sa tomu vyhne. Nezáleží pritom na miere vzdelania, veď v minulosti ľudia aj bez vzdelania žili v súlade s prírodou, a naopak ešte aj v súčasnosti nadmieru vzdelaný človek sa niekedy správa k prírode alebo životnému prostrediu macošsky. Prípady poškodzovania prírody z nevedomosti nie sú až takým hriechom ako poškodzovanie úmyselným konaním.

Kresťan by sa v prípade potreby nemal vyhýbať ani výchovným a propagačným podujatiam zameraným na ochranu prírodného a životného prostredia, ktoré sa uskutočňujú na rôznych úrovniach v hojnom počte. Je to nielen príležitosť na oboznámenie sa so skutočným stavom a vývojom tejto problematiky, ale aj na poopravenie si prípadných dezinformácií a inšpirovanie sa k správne počínaniu v prospech ochrany prírody a životného prostredia. Typickým pre kresťana by mala byť pravda a spravodlivosť nielen voči sebe, ale aj vo vzťahu k blízkym a, samozrejme, aj k Božej prírode. Subjektívne názory jednotlivca však ovplyvňujú informácie, ktoré má k dispozícii a len v konfrontácii s inými názormi sa môže dopracovať k objektívnej pravde, a tak usmerniť svoje konanie.

Kresťan, ktorý má správny vzťah k prírode, by mal k tomu viesť aj svoju rodinu i priateľov a byť tak príkladom pre najbližšie okolie. Na ochranu prírody a všetkého tvorstva by mal pamätať aj vo svojich modlitbách a pred svätou spoveďou si spytovať svedomie aj z tohto hľadiska. Nielen veriaci, ale aj duchovenstvo by sa malo výraznejšie angažovať v ochrane prírodného a životného prostredia, veď k tomu nabáda nielen učenie Katolíckej cirkvi, ale aj jej vrcholný predstaviteľ – Svätý Otec.

Každý kresťan môže prispieť k ochrane prírodného a životného prostredia podľa svojich možností, ktorých miera závisí aj od jeho spoločenského postavenia. Obyčajný človek by ale nemal podliehať menejcennosti či sebaklamu, že jeho príspevok k ochrane prírody a životného prostredia by bol len zanedbateľnou maličkosťou, veď každá maličkosť má svoj význam, pretože môže v konečnom dôsledku zavážiť v celkovom procese zlepšovania situácie v oblasti ochrany prírodného a životného prostredia.

Praktická podpora biodiverzity vo svojom okolí

MARTIN CELUCH

„Chváľ Pána, tvorstvo pozemské: ... vrchy a všetky pahorky, ovocné stromy a všetky cédre, divá zver a všetok dobytok, plazy a okrídlené vtáctvo...“ (Ž 148)

Každý tvor má za úlohu vzdať Bohu chválu – už len tým, že existuje. Jeden druh slúži na dobro druhého v nespočetných vzájomných vzťahoch. V dokonalosti ukazujúcej na Stvoriteľa, ktorý sa nám dáva aj takto spoznať. Ako píše sv. Pavol v Liste Rimanom, Boha môžeme už od stvorenia sveta rozumom poznávať zo stvorených vecí (Rim 1). Nekonečný vesmír je mŕtvy a tvorí ho kameň, ľad, žiarenie, ale našu Zem naplnil Boh životom v jeho nekonečných formách. Na jednom metri štvorcovom môžeme nájsť tisíce živých organizmov – rastliny, živočíchy vo vzduchu, na zemi i pod zemou, drobné lišajníky na kôre až po baktérie a huby v pôde. Je nádherné pozorovať dokonalosť, nádheru či úžasné schopnosti jednotlivých druhov. Razanciu a rýchlosť dáždovníkov na oblohe, akrobatické kúsky sýkoriek loviacich hmyz pre svoje mláďatá. Obdivujem fascinujúce schopnosti netopierov. Ich dokonalý let, orientáciu v úplnej tme a lov hmyzu len pomocou zvuku či schopnosť prežiť aj päť mesiacov bez potravy a vody. Ľudia si hovoria, že sú pánmi tvorstva, ale nedokážu vrátiť život ani len baktérii, z ktorej sa vytratil život. To dokáže len Boh. Každý organizmus má tak svoju hodnotu sám osebe, nielen ako zdroj pre človeka, ako píše v encyklike *Laudato si* pápež František: *„Každý rok miznú tisíce rastlinných a živočíšnych druhov, ktoré už nebudeme môcť nikdy poznať a ktoré naše deti už neuvidia, pretože sa navždy stratili. Veľká väčšina druhov vyhynie pre príčiny, ktoré sú spojené s nejakou ľudskou činnosťou. Kvôli nám tisíce druhov nevzdajú chválu Bohu svojim životom ani nám nebudú môcť odovzdať svoje poslanstvo. Na to nemáme právo.“*

Každý z nás môže ovplyvniť svoj kúsok sveta, v ktorom žije. Je veľa možností, ako dať priestor životu. Kŕmidlo s trochou slnečnice v zime pomôže mnohým vtáčikom a ich pestrosť zas poteší naše oči a dušu. Napájadlo v záhrade poskytuje priestor, kde sa môžu v lete napiť, ale aj dať si ranný

kúpeľ. Búdka pre sýkorky či vrabce poskytne domov pre výchovu mláďat a nočný úkryt. Ak v záhrade umiestnime čmelín, čmeliaky sa nám odmenia vytrvalým opelením v záhrade a majestátnosťou svojho letu. Pestré kvety a kríky kvitnúce v rôznych obdobiach poskytnú nektár mnohým druhom hmyzu. Vzácnym priestorom na život viacerých druhov je aj kostol. Ak pri ňom zachováme stromy, poskytnú priestor mnohým druhom vtákov a hmyzu a v lete nám poskytnú príjemný tieň a čistý vzduch. Podkrovie je zas cenným úkrytom pre netopiere a viaceré druhy vtákov, ako sú vrabce, dážďovníky, ba dokonca sokoly. Bližšie si ukážeme, čo potrebujú pre svoj život napr. netopiere a ako im môžeme pomôcť. Odmenia sa nám reguláciou hmyzu, ktorým sa živia.

Ako prakticky pomôcť netopierom

Na jeseň netopiere intenzívne hľadajú miesta, kde by sa mohli ukrývať počas dňa, keď odpočívajú. Je čas párenia, keď samce „vyspevujú“ samiciam a tak ich lákajú do svojich úkrytov. Je ideálny čas vyvesiť búdku na strom v záhrade, pri paneláku či na rodinný dom. Netopiere sú živým biologickým štítom nad našimi hlavami – všetky druhy sa živia hmyzom. Celú noc lietajú a lovia hmyz. Jedna drobná večernica uloví aj tritisíc komárov za jednu noc. Je preto dobré, ak ich máte nablízku. Ich hlasy dokonca odpudzujú hmyz, mnohé druhy hmyzu totiž počujú ultrazvuky netopierov. Viaceré druhy netopierov sú závislé od úkrytov, ktoré nachádzajú v blízkosti človeka – v podkroviach či v rôznych otvoroch a štrbinách v budovách. Kvôli rekonštrukcii budov strácajú veľa úkrytov, a tak každé miesto je cenné. Ak ich už máte v podkroví alebo v pivnici, zachovajte ich úkryt a odmenia sa vám napr. aj lovom hmyzu či škodcov na pestovaných plodinách. Ich jedinečný let podvečer je fascinujúci. Nehovoriac o dobrodružstve pre deti, keď môžu nakuknúť s ocom do búdky s netopierom. Dokonca aj ich trus – guáno je jedno z najkvalitnejších hnojív na svete. Ak máte doma kolóniu netopierov, o hnojivo do záhrady máte postarané. K dispozícii je množstvo typov búdok podľa miesta, kde sa má umiestniť – na strome v záhrade, na fasáde domu alebo na chate, či zapustenú v zateplení. Používajú sa trvácne drevobetónové alebo drevené búdky.

Kam umiestniť búdku? Netopiere potrebujú na vyletovanie z búdky dostatočnú výšku – aspoň tri metre. Pred svojím úkrytom zvyknú krúžiť a aby sa im dobre prilietalo, mal by v okolí búdky byť voľný priestor (aspoň 3 m). Ak sa búdky vešajú na kmeň stromu, ideálne je vyberať stromy, ktorým sa prvé konáre začínajú vyššie, ako plánujete vyvesiť búdku. Pripevniť

sa dajú klincom, ideálne špeciálnymi nekorodujúcimi klincami, ktoré nepoškodia strom a neskôr nepoškodia pľu, ak na nich pri výrube narazí. Búdku možno zavesiť i cez konár alebo pripevniť okolo stromu, len treba myslieť na to, že strom rastie a hrubne. Pri inštalácii na fasádu je vhodné vybrať miesto, kde nebude prekážať vypadávajúci suchý trus. Netopiere majú rady teplo, preto je vhodné, ak na búdku svieti počas dňa niekoľko hodín slnko, ideálne podvečer. Vhodná orientácia je na západ, ale prijímajú aj búdky s inou orientáciou. Pozor na čierne typy búdok, tie by nemali byť vystavené niekoľkohodinovému letnému slnku, hrozí prehriatie jej obyvateľov.

Nemôžu netopiere ublížiť? Rešpekt pred tým, čo nepoznáme, je vždy namieste. Netopierov sa ale nemusíme báť, majú strach z človeka a vždy sa snažia ujsť, keď je v ich blízkosti. **Človeka nikdy nenapádajú ani sa nesnažia prekvapiť nás v byte.** Ak sa nájdú v izbe, snažili sa len nájsť si úkryt a nechtiac prepadli až do interiéru. Sú v pasci a nevedia sa dostať von. Netreba ich chytať holými rukami, od strachu by mohli pohryzť.

Nezašpinia netopiere fasádu? Nie, netopiere majú suchý, čisto čierny alebo tmavohnedý trus, podobá sa na myši. Vypadáva z búdok alebo úkrytov, kde sa ukrývajú. Nešpinia fasády. Ideálne je, ak je búdka vyvesená tak, aby trus mohol padať do trávy, ktorá bude potom dobre rásť. Búdky nie je vhodné vyvesovať priamo nad okná, aby sa trus neobjavoval na parapete. Na iných miestach je to bezproblémové.

Búdky na stromy. Stromy sú ideálne na vyvesenie búdok pre viaceré druhy, ktoré hľadajú na nich úkryty. Hľadajú tu dutiny po ťatľoch alebo štrbinové úkryty, aké poskytujú odchýlená kôra stromu. Majú rady kontakt brucha aj chrbta so stenami úkrytu – poskytuje im to pocit bezpečia. Na stromy sú vhodné búdky z drevobetónu s vysokou životnosťou, ale aj drevené búdky. Existuje viacero typov podobnej konštrukcie, ale s rôznym dizajnom. **Je dobré kombinovať dutinové búdky so štrbinovými, aby sa vytvoril priestor viacerým druhom netopierov a zvýšila sa tak pestrosť druhov – biodiverzita nášho okolia.**

Existujú aj špeciálne búbky navrhnuté pre rozmnožovacie kolónie štrbinových druhov – napríklad typ 1FFH, kde môžu samičky netopierov vychovávať svoje mláďatá. Pre rýchlejšie obsadenie a väčší pozitívny vplyv netopierov na prostredie je lepšie búbky inštalovať v skupinách. Tieto druhy často striedajú úkryty a v období párenia každý samec obsadzuje vlastnú dutinu, kde si vytvára hárem. Stromové dutiny sú vzácné v mestách aj v našich lesoch, každá búbka pomôže týmto vzácnym živočíchom.

Búbky na povrch stien. Na povrch fasády sa inštalujú prevažne búbky z drevobetónu pre vysokú životnosť. Existuje viacero typov podobnej konštrukcie, ale s rôznym dizajnom. Tento materiál možno aj prevrátať, ak potrebujete iné upevnenie, alebo búbky možno aj farebne upraviť.

Možnosť, ako pomôcť netopierom, je veľa, ak je k dispozícii dielňa, netopiere ocenia aj jednoduchú štrbinovú búbku z masívneho dreva. Treba si len dať pozor na tesnosť búbky – netopiere nemajú rady prievan. Netopiere búbku do roka – dvoch obsadia, ak nie, treba nájsť vhodnejšie miesto a skúsiť opäť.

Podobné riešenia existujú aj pre iné druhy živočíchov, ktoré preferujú blízkosť človeka a žijú v ľudských sídlach. Ak dáme priestor živým stvoreniam v blízkosti našich domovov, odmenia sa nám. Nechajme im kúsok priestoru, aby mohli vzdať Bohu chválu!

Návrat prírody do dedín a miest Slovenska

JOZEF KANIANSKY

Z hľadiska témy tejto konferencie *Kresťanský životný štýl na Slovensku vzhľadom na stvorenstvo* môžeme hovoriť aj o návrate prírody do dedín a miest Slovenska. Slovensko je stále kresťanská krajina, lebo pri sčítaní obyvateľstva sa väčšina hlási ku kresťanstvu, ba je to stále katolícka krajina, lebo až 70 % obyvateľstva sa prihlásilo ku Katolíckej cirkvi. Pravda, nie všetci podľa svojej viery aj žijú, ale aj napriek tomu možno hovoriť o kresťanskom životnom štýle aj vzhľadom na stvorenstvo. Stvorenstvo, osobitne živá príroda, mikroorganizmy, rastlinstvo a živočíšstvo nás obklopuje a má veľký význam pre náš život. Preto nie je ľahostajné, aký vplyv má naň náš životný štýl. V tejto súvislosti môžeme hovoriť aj o potrebe návratu prírody do dedín a miest Slovenska.

V minulosti, pred nástupom socializmu, bolo Slovensko poľnohospodárskou krajinou, platilo to hlavne o obciach Slovenska. V roku 1781 Jozef II. zrušil nevoľníctvo a občania získali určité práva. V roku 1848 Uhorský snem zákonom zrušil poddanstvo. Poddaní, ktorí mali v prenájme pôdu od panských, už nemuseli nájomné splácať prácou a naturáliami, ale pôda sa stala ich vlastníctvom. Tak vznikli malí, strední a veľkí roľníci. Mnohí odchádzali do cudziny zarábať peniaze, aby si mohli zakúpiť pôdu. Tak to bolo až do nástupu komunistickej moci v roku 1948, keď bola pôda postupne poštátnená a roľníci združení do družstiev (JRD). Začala sa poľnohospodárska veľkovýroba. Obdobie socializmu sa skončilo po nežnej revolúcii v roku 1989. Poľnohospodárske podniky zväčša zanikli. Teraz len pomaly vznikajú poľnohospodárske farmy, v ktorých sa začína s ekologickým pestovaním a chovateľstvom.

Šanca pre Slovensko

Slovensko má šancu byť atraktívnou krajinou z hľadiska turizmu a produkcie zdravých potravín. Slovensko má peknú a bohatú prírodu od nížin až

po vysoké hory, od lužných lesov až po vysokohorské smrečiny a kosodrevinu, od stepí až po vysokohorskú tundru. Primerane tomu žijú u nás aj druhy divých zvierat. Na Slovensku máme deväť národných parkov a celý rad vzácnych chránených území. Mnohé obce sa nachádzajú priamo alebo v susedstve chránených území, čo je z hľadiska turizmu veľká výhoda. V obci je dôležitá výsadba stromov a krov popri úžitkových rastlinách. Rastlinstvo v obci má charakterizovať okolitú prírodu. Nemajú tam chýbať stromy a kry, ktoré v prírode v okolí obce rastú. V záhradách pri domoch má byť rozlíšiteľná úžitková a okrasná výsadba. V obciach možno zriadiť ubytovanie pre turistov a ponúknuť miestne jedlá. Turistov možno vozit' po okolitej prírode s patričnou informáciou o tamojšom rastlinstve a živočíšstve. Je vhodné použiť netradičné záprahy zvierat, ako sú mulice, voly, valachy koní slovenských plemien, huculy, slovenské pony, slovenský teplokrvník a muránsky chladnokrvník. V obciach možno prezentovať slovenský folklór, kroje, zvyky, piesne. Keďže Slovensko je kresťanská krajina, bolo by vhodné obnoviť prežívanie liturgických období. Svätenie nedele, prikázaných sviatkov, prežívanie adventu, vianočného obdobia, pôstneho obdobia, veľkonočného obdobia, mariánskeho mesiaca máj, júna ako mesiaca Božského Srdca Ježišovho, októbra ako mesiaca posvätného ruženca. Tiež možno ukázkovo konať práce v jednotlivých častiach roka, ako to bolo v minulosti. V jeseni pradenie vlny, ľanu, v predjarí tkanie plátna. V jeseni a v zime muži spracovávali drevo. Na jar siatie a sadenie. V júni sušenie sena, v júli kosenie obilia, v auguste mlátenie obilia. V septembri a októbri zber úrody a siatie ozimných rastlín. Poľnohospodársky život, aký bol v minulosti na dedinách, sa už nevráti, spomienky naň možno prežívať ako kultúrnu hodnotu a krásu dediny, čo zároveň môže byť aj zdrojom zamestnanosti a živobytia. V obciach treba obnoviť aj chov zvierat, či už pre vlastnú potrebu, pre radosť, alebo ozdobu a podnikanie.

Zvieratá v obci vzhľadom na vyššiu úroveň bývania a úpravy dedín možno chovať v dvoroch a záhradkách v primerane veľkých voliérach, v oplôtkoch s primerane veľkým prístreškom alebo v kotercoch s výbehom. Chovateľské zariadenie má byť orientované na východ, aby ranné slnko zvieratá po chladnej noci ohrialo. V chovateľskom zariadení nesmie byť prievan, lebo ten zvieratám škodí. Chovateľské zariadenie má byť obkolesené okrasnou alebo úžitkovou výsadbou stromov a krov. Zvieratá majú mať možnosť hygieny – popelište pre hrabavú hydinu, bazénik pre vodnú hydinu a možnosť trieť sa pre srstnaté zvieratá. Uprednostňujeme naše slovenské plemená, rožný statok – slovenské strakaté, slovenské pinzgauské plemeno, kone – slovenský teplokrvník, hucul, slovenské jazdecké pony, murán-

sky chladnokrvník, kozy – slovenská biela bezrohá koza alebo slovenská biela rohatá koza, ovce – valaška, cigajka, slovenská merinka, zošľachtená valaška, slovenská dojná ovca, psi – slovenský čuvač, slovenský kopov, slovenský durič, československý vlčiak, kury – oravka medená, oravka biela, husi – slovenská biela, podunajská hus kučeravá, suchovská hus, holuby – slovenský hrvoliak, piešťanský obor, králiky – nitriansky králik, zoborský králik, liptovský sivko. Na Slovensku bol aj chov oslov, jeho mohutnejšia forma, bolo by ho vhodné obnoviť. Prasatá – slovenská biela ušľachtilá ošípaná, čierna ošípaná, mangalica, slovenská primitívna ošípaná klapoucha. V čase socializmu boli u nás vyšľachtené rodičovské komplety hydiny na produkciu vysokovýkonných finálnych hybridov. Tie hybridy už pre neplodnosť nebolo možno rozmnožovať, ale mali vysokú úžitkovosť. Možno sa také rodičovské komplety ešte u ľudí nachádzajú. Finálne hybridy – mäsové kury Slovgal, nosivá kura Hisex hnedý, morky Ivagal, husi Ivages 024 a Ivages 312. Tiež zaujímavé sú medzidruhové hybridy, ktoré sú takisto neplodné, ale vysokoúžitkové – kačka pekinská, kačka pižmová, hus domáca, bernikla veľká, kura domáca a perlička, králik domáci a zajac poľný. Tiež medzidruhové hybridy kopytníkov – tur európsky a indické zebu alebo jak, kôň a osol. Chov zvierat na podnikanie je možný len mimo obce na pasienkoch. Zvieratá treba chovať v im prirodzených spoločenstvách. Tie, čo žijú v páre – husi, kačky, psy, chováme v páre, tie, čo žijú v stáde – jeden samec a niekoľko samic s mláďatami, chováme v stáde – kone, rožný statok, ovce, kozy, prasatá, tie, čo žijú individuálne, chováme individuálne – mačky. Zvieratá nie sú predmety, ale cítiace tvory, preto máme rešpektovať ich potreby. Prostredie, v ktorom žijú, musíme udržiavať v čistote a zvieratá majú mať možnosť pohybu v chovateľskom prostredí. Ak chováme zvieratá na produkciu mlieka a jeho predaj, používame strojné dojenie. Ak chováme zvieratá na produkciu mäsa, zvieratá v chovateľskom prostredí bezstresovo porážame a mäso dávame do obchodnej siete alebo na spracovanie. Vlnu z vlnových zvierat buď sami spracovávame, alebo dávame na spracovanie. Chov zvierat má byť extenzívny na účel produkcie zdravých potravín. Keď sa chov zabehne, je stály prísun zdravých potravín. Intenzívny chov sa nezaobíde bez chemických doplnkov a medicínskych aplikácií, čím sa produkujú chybné potraviny. Podobne pestovanie rastlín pre produkciu potravín má byť bez chemických aplikácií. Treba využívať poznatky z biopestovania a využívať vzájomnú ochranu rastlín a podporovanie sa v raste.

Raticovú zver chováme vo zverniciach, v ktorých vysádzame stromy a chránime ich pred ohryzom. Ich plody a semená budú pokrmom pre chované zvieratá (buky, duby, plané jablone, plané hrušky, jarabina, pagaštan

konský, moruše, oskoruše, mišpule). Prežúvavú raticovú zver chováme senom a šrotom, diviačiu zver obilím, kukuricou, zemiakmi a vyradenými jablkami.

Tak sa naše obce návratom prírody do svojho prostredia a ekologickým prístupom k pestovaniu rastlín a chovu zvierat môžu stať zaujímavými a príťažlivými a obyvatelia obce tak preukážu svoju vyspelosť a kultúrnosť.

Svätý Otec František v encyklike *Laudato si* napísal: „Nový zákon nám nielen rozpráva o pozemskom Ježišovi a jeho konkrétnom a milujúcom vzťahu k svetu. Ukazuje ho aj vzkrieseného a osláveného, prítomného v celom stvorení svojou univerzálnou vládou: ‚Lebo Boh chcel, aby v ňom prebývala všetka plnosť a aby skrze neho zmieril všetko so sebou, keď pre jeho krv na kríži priniesol pokoj všetkému, čo je na zemi a čo je na nebi.‘ (Kol 1, 19 – 20). Takto sa stvorenia tohto sveta už nejavia ako čisto prirodzená skutočnosť, pretože Vzkriesený ich tajuplne zahŕňa a usmerňuje k osudu plnosti. Aj samotné lúčne kvety a vtáky, ktoré svojimi ľudskými očami s obdivom kontemплоval, sú dnes plné jeho žiarivej prítomnosti.“ (*Laudato si*, 100)

Návrat prírody do miest Slovenska

Slovenské mestá môžu ukázať krásu našej prírody výsadbou stromov a krov charakteristických pre daný región. V meste môžu byť lesíky stromov a hôrky krov, tiež malé lúky s kvetenou charakteristickou pre okolitú prírodu. Také lúky sa kosia dvakrát ročne a nie každý týždeň ako trávniky. Také pestovanie rastlín priláka vtáctvo, ktoré svojím spevom spríjemní prostredie. Frekventované ulice, chodníky a miesta s rušnou dopravou vysádzame iba stromami, a to neplodnými hybridmi, aby nemali plody ani semená. Ich plody a semená by boli kontaminované splodinami automobilov a spôsobovali by hynutie vtáctva. Osvedčený je strom sakura, ktorý na jar pekne kvitne, ale plody nemá. Na ľuďmi exponovaných miestach vysádzame trávniky, ktoré sa často kosia, lebo kvetnatá lúka by tam bola devastovaná. V meste je vhodné zriaďovať aj malé ZOO, aby mestské deti videli divé aj domáce zvieratá. V malej ZOO treba čo najviac napodobniť prírodné prostredie. Zvieratá majú mať aj možnosť úkrytu, lebo ich pohyb je obmedzený. Párik srniek alebo danielov, párik kačiek, divých husí, labutí, ale aj domácich ovečiek, poníkov, domácich husí, kačiek, moriek a kúr alebo iných zvierat môže spríjemniť deťom prostredie. Zvieratá chcú žiť v im prirodzenom spoločenstve, niektoré v páre – samček a samička, iné v stáde – jeden samec a niekoľko samíc a ich mláďatá. Ak to nerešpektujeme, zvieratá sú v strese. Ak určíme niektoré zvieratá na kontakt s deťmi, majú to byť samce – kastráty,

ktoré majú túžbu po živote v sociálnej skupine oslabenú a ak sa s nimi dobre zachádza, ich pracovné zaradenie sa im stane náplňou. V meste možno na esteticky riešených kočoch voziť turistov alebo rodiny s deťmi konským záprahom slovenských plemien valachov (hucul, slovenský teplokrvník, slovenský jazdecký pony alebo muránsky chladnokrvník), nezvyčajne aj záprahom mulíc alebo mulov. Aj mestská polícia môže hliadkovať po meste v sedle pekných koní. Návratom prírody do našich miest by mestá a mestečká získali na kráse a zo zdravotného hľadiska by sa v nich zlepšilo prostredie. Popri vzácných kultúrnych pamiatkach, architektúre stavieb, významných osobnostiach, umeleckých dielach, sakrálnych stavbách a významných udalostiach by naše mestá mohli prezentovať aj krásu a hodnoty našej prírody.

Pamätajme na slová Svätého Otca Františka, ktoré napísal v encyklike *Laudato si*: „Konečným cieľom ostatných stvorení nie sme my. Naopak, všetky napredujú spolu s nami a prostredníctvom nás k spoločnému cieľu, ktorým je Boh v transcendentnej plnosti, kde vzkriesený Kristus objíma a osvecuje všetko. Človek obdarený inteligenciou a láskou je priťahovaný Kristovou plnosťou a povolaný priviesť všetky stvorenia k ich Stvoriteľovi.“ (*Laudato si*, 83). Sv. Ambróz v 4. storočí v komentári k Listu sv. Pavla apoštola Rimanom napísal: „A aby vyzdvihol veľkosť budúceho zjavenia, dodáva, že aj stvorenie očakáva zjavenie Božích synov, lebo teraz bolo podrobené márnosti a nie z vlastnej vôle, ale v nádeji. Preto dúfa, že od Krista dostane milosť pre svoju službu a že aj samo bude vyslobodené z otroctva skazy, aby dosiahlo účasť na slobode a sláve Božích detí, aby bola iba jedna sloboda stvorenia a Božích detí, keď sa zjaví ich sláva. Teraz však kým sa toto zjavenie oddaľuje, celé stvorenie spoločne vzdychá a očakáva slávu nášho adoptívneho synovstva a vykúpenia.“ (sv. Ambróz)

Ochrana životného prostredia v každodennom živote

DANIEL LEŠINSKÝ

Životné prostredie okolo nás a prírodu v ňom zastrešuje v kresťanskom chápaní pojem stvorenstvo. Ochrana stvorenstva v praktickom živote bežného človeka je tak postavená na pilieroch ochrany jednotlivých zložiek životného prostredia (ŽP), ako aj v citlivom súžití so živými zložkami prírody.

Aktivity, ktorými sa bežný človek, veriaci či neveriaci, dotýka stvorenstva najčastejšie – každodenne, sú predovšetkým spotreba spojená s nakupovaním, prípadne produkciou potravín a odpadmi, využívanie energií, teda teplo a elektrickej energie, a doprava, resp. mobilita.

Spotreba – hovoríme o vode, potravinách, oblečení, predmetoch dennej spotreby, výbave domácnosti, elektrotechnických zariadeniach atď. Spotreba úzko súvisí s nakupovaním a rovnako aj s odpadmi. Práve rastúce množstvá komunálnych odpadov, ale aj spotrebovanej energie a materiálov veľmi negatívne vplyva na ŽP, teda na stvorenstvo. V roku 2016 sme na Slovensku vyprodukovali približne 359kg komunálnych odpadov na jedného obyvateľa (info: <https://www.enviroportal.sk/indicator/detail?id=501>), to sú vyhodnené suroviny, energia a často i využiteľné materiály. Z pohľadu ochrany stvorenstva je preto kľúčové nepodľahnúť konzumnému spôsobu života (kupujem, lebo chcem, lebo sa mi to páči...), kde často zohráva dôležitú, motivačnú úlohu reklama. Všetci dobre poznáme novodobé chrámy 21. storočia – super- a hypermarkety, ktoré nielen v nedeľu praskajú vo švíkoch, predovšetkým pre akciové ceny na rôzne druhy tovarov. Svätý Otec František vo svojej encyklike *Laudato si* (LS) píše: „*Od chvíle, ako trh smeruje k vytváraniu nutkavého konzumistického mechanizmu, zabezpečujúceho odbyt svojich produktov, ľudí strháva vír zbytočného nakupovania a utrácania.*“ (LS, 203) „Čím je srdce človeka prázdnejšie, tým viac potrebuje kupovať, vlastniť a konzumovať veci. V tomto horizonte neexistuje ani skutočné spoločné dobro,... *lebo posadnutosť konzumným spôsobom života, najmä ak si ho môžu dovoliť len niektorí, môže vyvolať iba násilie a vzájomnú deštrukciu.*“ (LS, 204) Prirodzený a udržateľný postoj k spotrebe je: „kupujem, lebo

potrebujem“ a ak už potrebujem niečo kúpiť, zameriavať sa na kvalitu, nie kvantitu. Nové veci kupovať, iba ak niet inej možnosti – nebať si požičať veci, zariadenia od blízkeho alebo z požičovne a požičať blížnemu, nehanbiť sa kupovať si oblečenie v tzv. *second handoch* alebo iné veci v bazároch, čo možno, to si opraviť alebo dať opraviť do servisu. Zbytočne vyhodené tony papiera ušetríme cez zákaz vhadzovania reklám jednoduchým nápisom na schránke *Nevhadzujte reklamy*, čo kolportéri musia podľa platnej legislatívy rešpektovať.

Pri obstarávaní potravín sa zamerajme na lokálne, regionálne, sezónne a ideálne domáce, resp. ekologické potraviny, ktoré majú najmenej negatívny vplyv na stvorenstvo i na naše zdravie. Spotrebu mäsa, v prvom rade toho priemyselne produkovaného, by sme sa mali snažiť čo najviac obmedziť, keďže bežný konzument mäsa potrebuje približne štyri- až päťkrát väčšiu plochu na svoju výživu (viac: <https://www.sciencedaily.com/releases/2007/10/071008130203.htm>), vyprodukuje o tretinu viac skleníkových plynov (viac: <http://shrinkthatfootprint.com/food-carbon-footprint-diet>) a spotrebuje o 36% viac vody ako vegetarián (viac: <https://waterqualitynz.info/frequently-asked-questions/can-veganism-overcome-environmental-issues/>). Podľa analýzy OSN produkcia mäsa spôsobuje na svete približne 15 – 18% skleníkových plynov, čo je viac, ako spôsobujú emisie z dopravy (viac: <http://www.fao.org/docrep/010/a0701e/a0701e00.HTM>).

Doprava má rôzne negatívne vplyvy na stvorenstvo i naše zdravie počnúc emisiami – škodlivými látkami vypúšťanými do ovzdušia (napr. oxid uhličitý CO₂, prachové častice PM, oxidy dusíka NO_x atď.); záberom pôdy, ktorá je potrebná na budovanie infraštruktúry daného spôsobu dopravy (napr. parkoviská, diaľnice, letiská a pod.); energetickou, materiálovou a odpadovou záťažou pri výrobe a pri likvidácii daného dopravného prostriedku atď. Potrebu človeka je mobilita, nie auto ani lietadlo. Najčastejšie sa rozpráva o emisiách, o ktorých píše aj Svätý Otec František vo svojej encyklike: „*Preto sa stal naliehavým a bezodkladným rozvoj politiky, ktorá by v budúcich rokoch radikálne znížila emisie oxidu uhličitého a ostatných znečisťujúcich plynov, napríklad nahradením fosilných palív a rozvojom obnoviteľných zdrojov energie.*“ (LS, 26) Tento odkaz platí aj pre nás, nielen pre politikov.

Najmenej zaťažujúce druhy dopravy či mobility sú tie bezmotorové, pri ktorých sa aktívne hýbeme, ako je chôdza, bicykel, kolobežka, pešia turistika, bežky a pod. Na väčšie vzdialenosti nasleduje elektrifikovaná verejná doprava ako vlaky, električky, trolejbusy, elektrobuses, po nich autobusy, z nich najmenej emisií produkujú tie na plynový pohon. Potom nasledujú vozidlá, z ktorých najmenej škodlivé sú elektromobily na elektrickú energiu, ďalej

vozidlá na plynový pohon – bioplyn, LPG, CNG. Z pohľadu emisií sú z vozidiel najhoršie dieselové automobily, predovšetkým tie staršie bez filtrov DPF na emisie jemných častíc – pri spaľovaní nafty vzniká veľké množstvo sadzí (veľmi jemné a karcinogénne častice), škodlivých emisií NO_x, ale aj CO₂ – hlavného skleníkového plynu. Z pohľadu vplyvu na klimatické zmeny je najhorším dopravným prostriedkom osobné auto a letecká doprava, ktoré produkujú v prepočte na osobo-kilometer najviac CO₂ zo všetkých dopravných prostriedkov.

Tabuľka 1. – módy dopravy a produkcia CO₂/g/km – zaťaženie klímy

dopravný prostriedok	Popis – vyťaženie	Produkcia CO ₂ / g / km
chôdza	lokálna, eko a vegetariánska strava	4,83
bicykel	priemerný konzument	18,4
chôdza	priemerný konzument	24,15
vlak	elektrický – diaľkový 75 % vyťaženie	23,46
auto	elektro rodinné – 4 osoby	31,36
autobus	diesel, medzimesto – 50 % vyťaženie	42,44
auto	CNG – rodinné – 4 osoby	57,80
auto	diesel – rodinné – 4 osoby	66,52
auto	benzín – rodinné – 4 osoby	79,28
lietadlo	diaľkové lety – 100 % vyťaženie	230,03
auto – veľké SUV 4 x 4	diesel – 1 osoba	371,01

Zdroj: <https://www.theguardian.com/environment/datablog/2009/sep/02/carbon-emissions-per-transport-type>

Vypočítať si tzv. uhlíkovú stopu a jej porovnanie pri doprave rôznymi dopravnými prostriedkami si môže každý čitateľ sám na stránkach uhlíkovej stopy (*carbon foot print*), napríklad kalkulačkou uhlíkovej stopy na www.carbonfootprint.com/calculator.aspx.

Už keď potrebujeme využívať automobil, resp. iné motorové vozidlo, je dôležité, ako sa šoféruje – pri úspornej jazde, tzv. ekošoférovaní, môžeme ušetriť až 20 % pohonných hmôt, a tým zároveň aj emisií. Tri hlavné zásady ekošoférovania sú: predvídanie, plynulá jazda bez bŕzd a skoré radenie na vyšší prevodový stupeň, viac o ekošoférovaní nájdete napr. na stránkach

centra pre trvalo udržateľné alternatívy www.cepta.sk. Dôležité napr. pri cestách do práce je naučiť sa zdieľať kapacitu vozidla. Pre príležitostné využívanie osobného auta je lepšie si (nízkoemisné) vozidlo požičať, ako auto vlastniť a zaberáť tak parkovacie miesto, platiť údržbu, daň atď. Vo viacerých štátoch EÚ (a čoskoro to príde aj na Slovensko) vznikajú v mestách tzv. nízkoemisné zóny, kam so staršími znečisťujúcimi autami (napr. ako EURO 5) bude vstup zakázaný, resp. spoplatnený.

Energia – spotreba predovšetkým tepla a elektrickej energie má pri mnohých osobách (bez každodenného cestovania) kľúčový vplyv na produkciu skleníkových plynov. V prvom rade sa treba zamerať na úspory. V praxi to znamená dobre zateplené budovy, používanie energeticky účinných spotrebičov (práčka, chladnička, vysávač, žehlička...) triedy A a vyššie, neprekurovať miestnosti, správne vetrať – krátko a intenzívne, vymeniť klasické žiarovky za úsporné atď. Rôznymi opatreniami sme schopní v domácnosti ušetriť viac ako 50% energií (viac: <http://energia.sk/poradime-vam/elektrina-a-elektromobilita/uspورا-energie-v-domacnosti-i-cast/12192/>).

Na získavanie energií sú najekologickejšie obnoviteľné a tzv. nízkouhlíkové energie, teda solárne panely, fotovoltaičné články, tepelné čerpadlá. Od roku 2007 predovšetkým vďaka fondom EÚ možno získať na Slovensku rôzne podpory na obnoviteľné zdroje energií, pre domácnosti je to napríklad program *Zelená domácnostiam* (<http://zelenadomacnostiam.sk/sk/>), cez ktorý SIEA – Slovenská inovačná energetická agentúra podporí v období 2015 – 2022 projekty v hodnote minimálne 45 mil. €. Pri navrhovaní stavby budovy, rodinného domu sa snažíme využívať nízkoenergetickú, resp. pasívnu architektúru. Ak kúrime spaľovaním v peci, v kotle, vyhňime sa uhlíu, je to najneekologickejší a neobnoviteľný zdroj energie. Pri spaľovaní dreva, štiepky, peliet využívajme nízkoemisné, napr. splyňovacie, automatické kotly (emisie tuhých častíc PM/TZL pod 30 mg/m³). Používajme iba dobré vysušené drevo, príp. drevené pelety a brikety s dostatočným prístupom vzduchu. V žiadnom prípade nespálujme to, čo do pece nepatrí – odpad, plasty, gumu a pod. Papier treba recyklovať, nie páliť.

O existenčnej potrebe ľudstva chrániť a zodpovedne využívať ŽP počnúc klímou cez energiu, vody a končiac odpadmi, a rovnako tak prírodné zložky, teda o potrebe ochrany stvorenstva hovorí aj **Agenda 2030 pre udržateľný rozvoj** schválená valným zhromaždením OSN v septembri 2015. Agenda 2030 definuje sedemnást kľúčových oblastí, tzv. SDG's (*Sustainable Development Goals*) ako napríklad: udržateľná produkcia a spotreba, ochrana klímy, udržateľný manažment lesov, zastavenie degradácie pôdy, zastavenie straty biodiverzity atď., ktoré sú rozpracované na 169 čiastkových cieľov pre rôz-

ne sektory spoločnosti od sociálnej spravodlivosti po ochranu biodiverzity. Tieto ciele sú konkrétne a ich realizácia je časovaná do roku 2030. Slovenská republika sa prihlásila k implementácii agendy v roku 2016 uznesením vlády č. 95/2016 (viac: <http://www.minzp.sk/sekcie/temy-oblasti/udrzatelny-rozvoj/agenda-2030/>).

Pre úspešnú ochranu stvorenstva je dôležité aktívne chrániť jeho zložky na všetkých úrovniach od úrovne štátu cez obec, komunitu až po úroveň jednotlivca – každého z nás, inak sa budú podmienky na existenciu ľudstva, teda všetkých nás i ďalšie populácie, výrazne sťažovať a zhoršovať. Treba začať už dnes.

Kresťan a spiritualita stvorenstva – podnety z tradície východných otcov

ANDREA NOVOMESKÁ

Abstrakt: Každý človek sa krstom stáva účastným na kňazskom úrade Ježiša Krista, a tak je povolaný svojím životom prinášať Bohu milú obeť a oslavovať ho. Práve oslava Boha, ktorého krása a múdrosť sa odzrkadľuje v stvorenstve, tvorí dôležitú súčasť spirituality duchovných autorov kresťanského Východu. Kresťan dokáže v stvorenom svete vnímať jeho hlbší kristologický zmysel, a tak mu prinavracáť pôvodný význam a posväcovať ho. Človek stvorený na Boží obraz a podobu sa stáva spolutvorcom sveta a privádza stvorenie k eschatologickej plnosti.

Kľúčové slová: kristifikácia, synergeia, *homo liturgicus*, stvorenstvo

Úvod

Duchovná tradícia kresťanského Východu vníma svet ako organický celok, kde je Boh „všetko vo všetkom“ (porov. 1 Kor 15, 28), jednotlivé prvky sa vzájomne prestupujú a nič neexistuje samo v sebe a pre seba. Táto jednota zahŕňa ľudí i celé stvorenstvo.⁹ Svätý Ján Damascénsky nazýva človeka *mikrokozmosom*, teda akýmsi súhrnom celého vesmíru. Ľudská bytosť totiž v sebe zhŕňa stvoriteľskú gradáciu piatich dní a sama je dovŕšením dňa šiesteho. Východní otcovia všeobecne hovorili o kozmickej prirodzenosti človeka a z toho vyplývajúcej schopnosti kresťanov očisťovať a posväcovať všetko bytie.

Človek však pre svoju hriešnosť priviedol stvorenstvo do dramatického stavu, a tak ho podľa východných otcov treba oslobodiť a opäť uviesť do jeho pôvodnej rajskej krásy. Kresťania kristifikujú stvorený svet prostredníctvom sviatostí a nespočetných modlitieb a požehnaní, čím ožívujú hmotu tohto sveta, podobne ako to robí kňaz pri liturgii, keď „oživuje“ eucharistic-

9 Porov. ŠPIDLÍK, T. *Ruská idea, jiný pohled na člověka*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 1996, s. 196 – 197.

ký chlieb, víno či vodu krstu.¹⁰ Celú existenciu pokrsteného človeka možno vnímať ako duchovnú bohoslužbu. Človek stvorený na Boží obraz a podobu je tak postavený pred obrovský záväzok a zároveň výzvu: nechávať vyznieť duchovný zmysel a Boží odtlačok v stvorenstve, kristifikovať svet, a tak sa s Bohom stávať jeho spolutvorcom. Slovanmi svätého apoštola Pavla: „*Lebo my sme Boží spolupracovníci (συνεργοί)*“ (1 Kor 3, 9).

Poznávať Boha zo stvorenstva

Žalmista píše: „*Nebesia rozprávajú o sláve Boha a obloha hlása dielo jeho rúk.*“ (Ž 19, 2) Preto kresťan kontemplujúci Boha sa neusiluje vidieť ho mimo sveta, ale naopak, vníma Boha priamo vo svete. Transcendentný Boh sa tu tajomným spôsobom stáva imanentným. Tak človek dokáže vnímať stvorený svet duchovne, čo je vo východokresťanskej tradícii označované ako prirodzená kontemplácia (θεωρία φυσική).¹¹ Slovanmi svätopisca: „*Lebo z veľkosti a krásy stvoreni sa úsudkom poznáva ich Stvoriteľ.*“ (Múd 13, 5)

Podľa Maxima Vyznávača sa Boh vtelil do vesmíru, čím zo sveta urobil udalosť zjavujúcu Boha.¹² Svätý Efrém Sýrsky zas považuje svet za „oceán symbolov“ a v jednom zo svojich hymnov píše: „*Kamkoľvek sa pozrieš, tam leží jeho symbol: kdekoľvek začneš čítať, nájdeš jeho vzor, lebo v ňom bolo stvorené všetko a On, keď stvoril svet, označil svojimi symbolmi každú vec, ktorá mu patrí.*“¹³ Podľa učenia východných otcov kresťan hľadajúci pravdu vo všetkom objavuje stopy Božej múdrosti, ktorou Boh všetko stvoril. Svet tak pripomína nádherný chrám prežiarovaný Božím svetlom. Svätý Bazil Veľký sa domnieva, že ak si chceme zjednodušiť pozdvižovanie mysle k Bohu a modlitbu, stačí obdivovať krásu sveta. Tá totiž človeka privádza k poznaniu Boha a naopak, kto poznáva Boha, objavuje krásu sveta ako jeho teofániu,

10 ŠPIDLÍK, T. *Katecheze o cirkvi*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2008, s. 35 – 36.

11 ŠPIDLÍK, T. *Symbolická teologie jako ospravedlnění umění*. In: ŠPIDLÍK, T., RUPNIK, M. *I. Integrovaní poznání. Symbol jako nejdokonalejší výpověď*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2015, s. 156.

12 CAMPATELLI, M. *Čtete bibli s církevními otcí. Jak číst Písmo svaté s vírou*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2011, s. 61.

13 EFRÉM SÝRSKY. *Hymni de virginitate*, 20,12. In: CAMPATELLI, M. *Čtete bibli s církevními otcí. Jak číst Písmo svaté s vírou*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2011, s. 32 – 33; HAZIM, I. *IV. Trasfigurare la creazione*. Magnano: Edizioni Qiqajon, Monastero di Bose, 1994, s. 14.

t. j. sebazjavenie.¹⁴ Bazil v tomto kontexte píše: „Aj na zemi, aj vo vzduchu, aj na nebi, aj vo vode, aj v noci, aj vo dne, vo všetkom viditeľnom môžeme jasne zachycovať pripomienky nášho dobrodinca.“¹⁵

Kresťania vďaka tomu v prírode nachádzajú vyšší, duchovný a kristologický zmysel. V stvorených veciach sú totiž ukryté *logoi*, teda významy, ktoré im dáva sám Boh. Ak bolo všetko stvorené skrze Slovo – Logos (porov. Jn 1, 3), potom je v hĺbke stvorenia vpečatená jeho stopa a svet sa stáva Božou sviatosťou a úžasným kristologickým symbolom.¹⁶ Východní otcovia vo svojej kozmológii rozvíjali kristologický aspekt skutočnosti Krista ako Logosu čoby univerzálneho zákona celého stvorenia od počiatku. Podľa svätého Anastázia Sinajského má odhalenie Kristovej božskej slávy doslova kozmické dôsledky, pretože v Kristovom svetle človek vidí celý kozmos ako krásny.¹⁷ Kresťanské vnímanie stvorenia a kozmu tak predstavuje pravú *theoriú* ako schopnosť vidieť a vnímať Boha vo všetkom.¹⁸

V stvorenstve Boh prehovára k človeku podobne ako vo Svätom písme. V tomto kontexte svätý Efrém Sýrsky v jednom zo svojich hymnov poukazuje na prítomnosť Boha vo Svätom písme a zároveň v stvorenstve: „*Zhliadni, ako oboje, príroda i Písmo, sú podrobené pod Ženíchovo jarmo: prírode sa protiví cudzoložstvo, čary a kúzla, vraždy; ale aj Písmo ich má v nenávisti. Keď príroda a Písmo očistili zem, zasiali do nej nové prikázania – do pôdy srdca, aby mohli vzísť plody. Chvála buď tomu, ktorý je Pánom nad prírodou, sláva Pánovi, ktorý vládne nad Písmom.*“¹⁹ Sväté písmo i stvorenstvo tak prehovárajú k človeku a čakajú, kedy ich odhalí a tvorivo dešifruje. Človek ako tvor na hranici medzi telesnom a duchovnom, medzi svetom viditeľným

14 ŠPIDLÍK, T. *La Sophiologie de S. Basile*. Roma: Orientalia Christiana Analecta, 1961, Vol. 162, s. 227 – 228; ŠPIDLÍK, T. *Ruská idea, jiný pohled na člověka*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 1996, s. 195 – 196.

15 BAZIL VEKÝ. *Listy II (r. 375 – 378). Hexaémeron*. Prešov: Náboženské vydavateľstvo Petra, 2002, s. 217.

16 CAMPATELLI, M. *Křest. Každý den u pramenů nového života*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2010, s. 11.

17 Porov. ŠPIDLÍK, T. *Symbolická teologie jako ospravedlnění umění*. In: ŠPIDLÍK, T., RUPNIK, M. I. *Integrální poznání. Symbol jako nejdokonalejší výpověď*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2015, s. 169.

18 ŠPIDLÍK, T. *Vědy – umění – náboženství. Protiklad nebo soulad?* Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2009, s. 37.

19 EFRÉM SÝRSKY. *Hymni contra haereses, 28,11*. In: CAMPATELLI, M. *Čtete bibli s církevními otci. Jak číst Písmo svaté s vírou*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2011, s. 58.

a neviditeľným totiž dokáže spoznávať pravý zmysel vecí a cez ne sa približovať k Stvoriteľovi.²⁰

Svätý Ján Damascénsky však upresňuje, že neradno duchom spočinúť na samotných stvorených veciach, ale kresťan musí dokázať vidieť poza ne: „Ja si neuctievam hmotu, ale uctievam si Stvoriteľa hmoty, ktorý sa kvôli mne stal hmotou... a skrze hmotu uskutočnil moju spásu.“²¹ Práve Cirkev ako eucharistické tajomstvo má potom kresťanov upriamovať na to, že stvorený svet sa musí stávať Eucharistiou, teda vďakyvzdaním a oslavou Boha. „Pri všetkom vzdávajte vďaky,“ píše apoštol Pavol (1 Sol 5, 18).

Kresťan ako spolupracovník pri pretváraní sveta

Schopnosť človeka tvoriť je akýmsi odrazom tvorivej schopnosti Stvoriteľa. Stvorenstvo bolo podľa Knihy Genezis dané človeku, aby ho obrábal a zveľaďoval (porov. Gn 1, 26 – 28; Gn 2, 5 – 6), a tak sa posväcoval a pripodobňoval Bohu. Človek má svoje tvorivé schopnosti prebúdať pri „obrábaní“ sveta, v tvorení, v čnostiach a v láske, pretože – slovami svätého Gregora z Nyssy – „vrcholom čnostného života je pripodobnenie sa Bohu“.²² Boh zveril svet človeku, aby dovŕšil stvorenie ako Boží spolupracovník, ktorý sa zúčastňuje na tomto diele v slobodnej tvorivosti. Dejiny tak možno pokladať za kreatívny úkon, ktorým človek pretvára svet i samého seba.²³ Z tohto dôvodu má kresťan cítiť svoju zodpovednosť a záväzok voči viditeľnému svetu, ktorý má poľudšťovať, pretvárať, posväcovať a robiť ho čoraz viac kresťanským.

Človek spolupracujúci s Bohom sa aj sám stáva stvoriteľom, z čoho vyplýva, že ľudská kreativita je komplementárna k Božej stvoriteľskej činnosti. Východní otcovia túto spoluprácu človeka so Stvoriteľom označovali ako *synergiea*. Podľa nich je mimoriadne potrebné, aby si kresťan opätovne pripomenul svoje poslanie „stvoreného stvoriteľa“ a uvedomil si tiež sviatosťný charakter hmoty.²⁴ Kresťania ako Kristovi nasledovníci sú v kontexte pokrač-

20 HAZIM, I. IV. *Trasfigurare la creazione*. Magnano: Edizioni Qiqajon, Monastero di Bose, 1994, s. 7 – 8.

21 JÁN DAMASCÉNSKY. Difesa delle immagini sacre II,14. In: HAZIM, I. IV. *Trasfigurare la creazione*. Magnano: Edizioni Qiqajon, Monastero di Bose, 1994, s. 24.

22 Porov. ALFEJEV, I. *Mystérium víry. Uvedení do pravoslavné teologie*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2016, s. 69 – 70.

23 Porov. CAMPATELLI, M. *Čtete bibli s církevními otcí. Jak číst Písmo svaté s vírou*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2011, s. 59.

24 HAZIM, I. IV. *Trasfigurare la creazione*. Magnano: Edizioni Qiqajon, Monastero di Bose, 1994, s. 9; ŠPIDLÍK, T. *Věřím v život věčný. Eschatologie*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2007, s. 51.

čovania v Božom stvoriteľskom konaní povolání, aby svet dovedli k dokonalému posväteniu a eschatologickej plnosti.²⁵ Origenes bol presvedčený, že každá kresťanská duša má funkciu Bohorodičky. Pripravuje totiž definitívny príchod Spasiteľa na tento svet a má Krista vteľovať do sveta, v ktorom žije. Spása sveta sa tak stáva dielom Boha i človeka.²⁶

Mnohí autori kresťanského Východu označovali človeka za stred vesmíru, ktorý má svoj duchovný cieľ a zároveň posledný cieľ vývoja sveta uskutočňovať „kozmickým zduchovením“. Tento proces sa síce dosahuje len veľmi pomaly a nebadane, ale nevyhnutne zodpovedá prirodzenej štruktúre každej bytosti. Oslava Boha, bohoslužba sa zjednocuje s prácou, a tak sa všetko konanie človeka stáva kňazskou činnosťou, ktorou kresťan premieňa tento svet, aby poukazoval na Boha a sprítomňoval ho. Cieľom každej ľudskej aktivity a služby sa tak má stávať oslava Boha.²⁷

Práve oslava Boha a obeta sú najhlbšími prejavmi človeka ako bohoslužobnej bytosti. Kresťan ako *homo liturgicus* má schopnosť utvárať zo svojho života, vzťahov a z každej svojej činnosti duchovný obrad. Aj v tých najbežnejších každodenných aktivitách dokáže uskutočňovať eucharistickú činnosť. Osobná i liturgická modlitba, sviatostný život a askéza preto musia nadobudnúť im vlastný kozmický rozmer.²⁸ Kresťan tak svojím životom preniknutým modlitbou dokáže premieňať svet na chrám adorácie a na úžasnú kozmickú liturgiu.²⁹ Modliaci sa človek totiž nie je len v živom spoločenstve so svojimi bratmi, ale s celým stvorenstvom. Oslavou Boha sa zapája do rytmu stvoreného sveta, aby svojou modlitbou posväcoval celú prírodu, bol jej vrcholom, a tak velebil Stvoriteľa.³⁰

Osobitne dôležitým prejavom v kresťanskom živote je navyše aj úcta. Človek sa skláňa pred tým, čo je veľké a sväté, a dokáže žasnúť. Bez úcty vyprchá tajomstvo, ktoré poukazuje na Boha. Vďaka nej však dokáže kresťan vo všetkých veciach objavovať a spoznávať Boha, čo vedie k tomu, že si veci

25 ŠPIDLÍK, T. *Vědy – umění – náboženství. Protiklad nebo soulad?* Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2009, s. 82.

26 Porov. ŠPIDLÍK, T. *Věřím v život věčný. Eschatologie.* Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2007, s. 59.

27 GRŮN, A., SEUFERLING, A. *Spiritualita stvoření.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 18.

28 HAZIM, I. IV. *Trasfigurare la creazione.* Magnano: Edizioni Qiqajon, Monastero di Bose, 1994, s. 4.

29 EVDOKIMOV, P. *Žena a spása světa.* Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2011, s. 96.

30 GRŮN, A., SEUFERLING, A. *Spiritualita stvoření.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 10 – 11.

i celý stvorený svet váži a pozorne s ním zaobchádza.³¹ Práve v dnešnej dobe, keď je človek presvedčený, že všetko je samozrejmosť, sa úcta a schopnosť žasnúť nad Božou múdrosťou stváňovanou vo stvorenstve vytráca. Kresťan, ktorý sa nedokáže zastaviť a v bázni si uvedomovať prítomnosť Stvoriteľa vo svete, len ťažko dokáže naplňať svoje poslanie pri spolupráci s Bohom na pretváraní sveta.

Záver

Stvorený svet má pre kresťana predstavovať miesto kontemplácie a progresívnej synergie s Bohom a ostatným stvorením, a tak čoraz viac nadobúdať liturgickú dimenziu.³² Táto výzva, ktorou je do hĺbky preniknutá duchovná tradícia kresťanského Východu, sa v našich podmienkach stáva čoraz naliehavejšou. Každý kresťan je pozvaný, aby si osvojil spiritualitu stvorenstva, a tak dokázal spolu s Božím pôsobením posväcovať a kristifikovať seba i stvorený svet.

Myšlienky duchovných autorov kresťanského Východu spomenuté v tomto príspevku možno na záver výstižne zhrnúť slovami starca Zosimu z Dostojevského diela *Bratia Karamazovci*: „Milujte všetko, čo Boh stvoril, i v celistvosti, i v každom zrnku piesku. Milujte každý lístok, každý lúč Božieho svetla. Milujte zvieratá, milujte rastliny, milujte každú vec. Ak budeš milovať každú vec, pochopíš aj Božie tajomstvo vo veciach. Ak ho raz pochopíš, budeš ho už ustavične, deň čo deň, poznávať čoraz hlbšie a dôkladnejšie. A nakoniec zahoriš už bytostnou a všetko zahrňujúcou láskou k celému svetu.“³³

Použitá literatúra

AA. VV. *A partire dalla persona. Una teologia per la nuova evangelizzazione*.

Roma: Lipa, 1994. ISBN 88-86517-02-5.

ALFEJEV, Ilarion. *Mystérium víry. Uvedení do pravoslavné teologie*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2016. ISBN 978-80-7465-209-7.

BAZIL VELKÝ. *Listy II (r. 375 – 378). Hexaémeron*. Prešov: Náboženské vydavateľstvo Petra, 2002. ISBN 80-89007-25-2.

31 GRÜN, A., SEUFERLING, A. *Spiritualita stvoření*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 19.

32 TENACE, M. L'integrazione nello Spirito. La bellezza come unità spirituale. In: AA. VV. *A partire dalla persona. Una teologia per la nuova evangelizzazione*. Roma: Lipa, 1995, s. 88.

33 DOSTOJEVSKIJ, M. F. *Bratia Karamazovci*. Bratislava: Vydavateľstvo Európa, 2016, časť II, 6. kniha, 3, s. 379.

- CAMPATELLI, Maria. *Čteme bibli s církevními otci. Jak číst Písmo svaté s vírou*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2011. ISBN 978-80-7412-096-1.
- CAMPATELLI, Maria. *Křest. Každý den u pramenů nového života*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2010. ISBN 978-80-7412-055-8.
- DOSTOJEVSKIJ, Michail Fjodorovič. *Bratia Karamazovovci*. Bratislava: Vydavateľstvo Európa, 2016. ISBN 80-89111-10-6.
- EVDOKIMOV, Pavel. *Žena a spása světa*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2011. ISBN 978-80-7412-066-4.
- GRÜN, Anselm, SEUFERLING, Alois. *Spiritualita stvoření*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-7192-474-1.
- HAZIM, Ignazio IV. *Trasfigurare la creazione*. Magnano: Edizioni Qiqajon, Monastero di Bose, 1994. ISBN neuvedené.
- ŠPIDLÍK, Tomáš. *Katecheze o církvi*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2008. ISBN 978-80-7412-006-0.
- ŠPIDLÍK, Tomáš. *La Sophiologie de S. Basile*. Roma: Orientalia Christiana Analecta, 1961, Vol. 162.
- ŠPIDLÍK, Tomáš. *Ruská idea, jiný pohled na člověka*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 1996. ISBN 80-86045-02-1.
- ŠPIDLÍK, Tomáš. *Vědy – umění – náboženství. Protiklad nebo soulad?* Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2009. ISBN 978-80-7412-037-4.
- ŠPIDLÍK, Tomáš. *Věřím v život věčný. Eschatologie*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2007. ISBN 978-80-86715-93-3.
- ŠPIDLÍK, Tomáš, RUPNIK, Marko Ivan. *Integrální poznání. Symbol jako nejdokonalejší výpověď*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2015. ISBN 978-80-7412-197-5.

Ochrona człowieka – korony stworzeń. Refleksja nad wybranymi wątkami encykliki Papieża Franciszka *Laudato si'*

MACIEJ OSTROWSKI

Autor artykułu, inspirowany nauczaniem Kościoła, zamierza podjąć refleksję nad niektórymi, jak się zdaje rzadko zauważanymi, zagadnieniami związanymi z ochroną ludzkiego środowiska. Wpisują się one w kwestie badane przez ekologię rozumianą integralnie, w szczególności dyskusję nad ekologią ludzką. W niektórych kręgach dyskutantów zauważa się dysproporcję w podejściu do zagadnienia ochrony środowiska. Otóż nacisk kładzie się na zachowanie istot żyjących w przyrodzie i samej przyrody żywej oraz nieożywionej. Równocześnie na drugi plan przesuwa się sam człowiek³⁴. A przecież w myśl katolickiej nauki społecznej „głównym bogactwem człowieka jest wraz z ziemią sam człowiek”³⁵. Człowiek jest szczytem całego dzieła stworzenia³⁶. Nad nim w pierwszej kolejności trzeba się skupić i pytać, czy żyje on w warunkach godnych dla ludzkiej osoby.

Artykuł inspirowany jest wybranymi treściami zawartymi w encyklice papieża Franciszka *Laudato si'*, rozwijającej nauczanie Kościoła dotyczące wspomnianej ekologii integralnej obejmującej „wyraźny wymiar ludzki i społeczny”³⁷. Wnioski w nim zawarte kierują się poglądem wyrażonym w przywołanym dokumencie, a który można uznać za swoisty paradygmat papieskiego nauczania. Mianowicie papież uważa, że „konieczne jest

---

34 „Niekiedy dostrzegamy obsesję na tle odmawiania osobie ludzkiej wszelkiej wyższości i prowadzona jest walka o inne gatunki, ale nie podejmujemy takiej samej walki, by bronić równej godności istot ludzkich” (Encyklika *Laudato si'*, z 24 maja 2015 r., n. 90; dalej LS).

35 Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus*, z 1 maja 1991 r., 32.

36 Por. Katechizm Kościoła Katolickiego, 342 – 343.

37 LS 137.

połączenie troski o środowisko ze szczerą miłością do człowieka i ciągłym zaangażowaniem wobec problemów społeczeństwa”³⁸.

1. Co składa się na godne życia człowieka środowisko?

Wyczerpująca odpowiedź na pytanie, co składa się na godne życia człowieka środowisko, wymagałaby szerokiego opracowania. Ograniczmy się do wymienienia niektórych elementów. Godne środowisko życia to takie, które odpowiada godności ludzkiej osoby. Pomaga tej osobie we właściwym, pełnym jej rozwoju, zgodnym z zamiarem wpisanym w nią przez Stwórcę. Wspierają one rozwój człowieka zarówno w sferze fizycznej, psychicznej, społecznej, jak i duchowej. Używając współczesnej nomenklatury, można w przyjętym kontekście zastosować pojęcie jakości życia. Mianowicie chodzi o takie środowisko, w którym zapewnione jest urzeczywistnianie możliwie najlepszej jakości życia człowieka w różnych wymiarach: materialnym, psychicznym, społecznym³⁹ a także religijnym.

Do godnych warunków środowiskowych należy między innymi **czyste powietrze**. Sprzyja ono zachowaniu i rozwojowi fizycznego zdrowia. Powietrze zawiera najbardziej elementarne składniki umożliwiające prawidłowe funkcjonowanie ludzkiego organizmu. Zdrowie należy do jednego z podstawowych zasobów egzystencji posiadanych przez człowieka i przyczynia się do jego dobrostanu⁴⁰. Jest ono ściśle związane z pierwszym darem, jaki człowiek otrzymał od Stwórcy, mianowicie życiem. Bóg zabezpieczył życie poprzez fundamentalne przykazanie Dekalogu „Nie zabijaj”. Jednakże w przykazaniu tym nie chodzi jedynie o zakaz unicestwienia życia. Nakazuje ono troskę o takie warunki, które umożliwią pełny i godny rozwój życia, a zatem także dbałość o zdrowie człowieka.

Ważnym elementem środowiska jest **światło**. Umożliwia ono właściwe rozpoznawanie przedmiotów. Człowiek dzięki rozwojowi techniki jest w stanie zapewnić różnorakie, bardzo komfortowe źródła światła. Nic jednak nie zastąpi w pełni światła naturalnego. Światło słoneczne stwarza najlepsze warunki dla obserwowania otoczenia. Daje też ciepło, które pozwala na rozwój życia. Medycyna uważa, że światło – a zwłaszcza naturalne, słoneczne – jest jednym z czynników pozytywnie wpływających na zdrowie i samopoczucie człowieka, pomaga mu w wykonywaniu życiowych i zawo-

---

38 LS 91.

39 Por. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/jakosc-zycia;3916390.html> (27.12.2017).

40 Por. P. Janik, Zdrowie, w: Encyklopedia bioetyki, Radom 2007, s. 643 – 644. Autor odnosi się do definicji przyjętej przez Światową Organizację Zdrowia ONZ.

dowych czynności. Dopływ dziennego światła do miejsca zamieszkania, co w naszym kontekście chcielibyśmy szczególnie podkreślić, umożliwia człowiekowi utrzymanie kontaktu ze środowiskiem naturalnym⁴¹.

Kontynuując wątek, należy stwierdzić, że człowiek potrzebuje dostępu do **żywej przyrody**. Człowiek – „korona wszystkich stworzeń” – jest częścią przyrody. Między naturalną przyrodą a nim istnieje wiele powiązań. Przyroda dostarcza człowiekowi nie tylko pożywienia, ale także koniecznych dla dynamicznego funkcjonowania doznań psychicznych i duchowych. Bóg dał człowiekowi świat przyrody, by uczynić go bogatszym w różnych sferach bytowania, a zatem wesprzeć jego rozwój. Pośród przyrody znajduje on wiele doznań wzrokowych, słuchowych i zapachowych. Przyroda jest miejscem rekreacji. Człowiek regeneruje najskuteczniej swoje siły fizyczne podczas ruchu na otwartej przestrzeni, oddychając czystym powietrzem, poddany naturalnym promieniom słonecznym. W przestrzeni natury skuteczniej regeneruje się jego psychika. Następuje wygaszenie złych emocji. Przyroda dostarcza obrazów, które sprzyjają refleksji nad sprawami ducha. Zatem w środowisku naturalnej przyrody otwiera się szansa odnowy ciała i ducha – rekreacji rozumianej integralnie⁴².

Dodajmy w tym miejscu, że do naturalnej przyrody należy **otwarta i szeroka przestrzeń**⁴³. Składniki przyrody: rośliny i inne żywe organizmy najpełniej rozwijają się w przestrzeni szeroko otwartej, nie ograniczonej sztucznymi barierami. Muszą one mieć dość swobody, by zapewnić sobie wystarczające dla rozwoju terytorium, dostęp do pokarmu, a także by tworzyć konieczne dla ich egzystencji powiązania z innymi organizmami (ekosystem, łańcuchy ekologiczne). To co dotyczy przyrody nierozumnej, wydaje się że w jeszcze większym stopniu odnosi się do człowieka – „korony stworzeń”. Potrzebuje on w równym stopniu, nieodzownej do swego bytowania przestrzeni zapewniającej mu godne warunki egzystencji. Chodzi nie tylko o samą możliwość wykonywania codziennych czynności życiowych (praca, nauka, przygotowanie posiłków, czynności higieniczne, odpoczynek, sen itd.) ale także dostępność do doznań estetycznych (obserwacja szerokiego widoku, piękna świata wyrażonego w bogactwie kształtów i barw).

---

41 Por. E. Janosik, Rola oświetlenia w kształtowaniu środowiska życiowego człowieka, „Medycyna środowiskowa” 2005, 8(2), s. 173 – 174.

42 Por. M. Ostrowski, Rekreacyjne i estetyczne motywy ochrony przyrody, w: Mówić o ochronie przyrody. Zintegrowana wizja ochrony przyrody, red. M. Grzegorzcyk, J. Perzanowska, Z. Kijas, Z. Mirek, Kraków 2012, s. 57 – 70.

43 Por. A. Różycka, Oddziaływanie przestrzeni na psychikę człowieka <http://docplayer.pl/7544763-Oddziaływanie-przestrzeni-na-psychike-czlowieka.html> (29.12.2017).

Naturalna przyroda, czyste powietrze, światło, szeroka przestrzeń noszą w sobie głęboką **symbolikę**. Oprócz utylitarnego znaczenia są one znakami pozwalającym człowiekowi w odkrywaniu Boga Stwórcy⁴⁴. Elementy te, zwłaszcza kiedy dodamy do nich eliminację nadmiernego hałasu, sprzyjają duchowemu wyciszeniu. To z kolei pozwala człowiekowi na wgląd w samego siebie, medytację i zatopienie w modlitwie. Bez trudu zauważamy, że wszystko to może mieć pozytywny wpływ na sferę religijną. Wspiera kontakt z Bogiem i rozwój wiary.

Traktując o elementach godnego środowiska życia, nie można pominąć **otoczenia społecznego**. To właśnie ono odgrywa ważną rolę w ekologii zwanej ludzką⁴⁵. Najskuteczniejszy wpływ na egzystencję człowieka, jego jakość życia, a zwłaszcza postawy moralne wywiera środowisko rodziny, sąsiedztwa, pracy zawodowej i wypoczynku. Zwróćmy uwagę na niektóre z nich, szczególnie ważne w kontekście naszego artykułu. Ważkie znaczenie odgrywają dobre stosunki z innymi ludźmi, zwłaszcza relacje przyjaźni i dobrosąsiedztwo. Konieczne są pozytywne przykłady życia znajdowane w ludzkim środowisku zachęcające do dobra, wzajemnej troski o siebie i budowania zgody. Wszystko to przyczynia się do spokoju i stabilizacji życia osobistego i rodzinnego. Człowiek znajduje warunki godnej egzystencji i rozwoju⁴⁶.

Człowiek jako istota społeczna potrzebuje kontaktu z drugą osobą. Jednakże potrzebuje on także **chwil samotności**, oddalenia od ludzkiego środowiska, pewnej **sfery prywatności**. Nie w celu izolacji, lecz nabycia dystansu, który pomoże mu w wewnętrznym wyciszeniu i nowym spojrzeniu na swoją egzystencję. Jedną z ludzkich potrzeb jest potrzeba intymności czyli znalezienia takich chwil i przestrzeni, w których pozostanie sam ze sobą. Jest ona twórczym elementem ludzkiej egzystencji. Wbrew pozorom, pomaga w budowaniu dalszych, głębszych relacji z drugim człowiekiem a w szczególności z Bogiem⁴⁷.

W naszym teologicznym kontekście nie można pominąć jeszcze jednego elementu ludzkiego środowiska. Jest on bodajże najrzadziej wymieniany. Chodzi o tworzenie **środowiska religijnego**. Stanowi je w pierwszym rzę-

44 Por Mdr 13, 1 – 5; Rz 1, 19 – 20.

45 Por. np. Encyklika Centesimus annus, 38.

46 O szczęściu płynącym z tak zgodnego życia społecznego traktuje np. Psalm 133. Innym przykładem biblijnym jest życie pierwszej wspólnoty chrześcijańskiej w Jerozolimie przedstawione w Dz 2, 43 – 47; 4, 32 – 35.

47 Świątną analizę tej kwestii rozwija H. J. M. Nouwen w swojej książce: *Potrzeba intymności*, Poznań 2003.

dzie sama wspólnota ludzi wierzących – Kościoła. Ułatwia ona odkrywanie najgłębszego sensu życia i docierania do nieprzemijających wartości. Zapewnia mu „stały dopływ łaski” poprzez możliwość kultywowania życia sakramentalnego i modlitewnego. Duchowa wspólnota potrzebuje widzialnych struktur, które będą dla niej punktami oparcia. Środowisko religijne daje człowiekowi bezpieczeństwo duchowe. Dlatego pośród społeczności wierzących powstają parafie, kościoły, kaplice, domy parafialne bądź przydrożne kapliczki. Skupiają one religijne życie i przyczyniają się do budowania trwalszych więzów między wierzącymi. A zatem w tworzą środowisko, w którym wierzący człowiek nie czuje się samotny, wyalienowany ale otrzymuje stałe wsparcie. Podnosi się jakość jego duchowego życia. Negatywnym przykładem może być tu okres komunizmu, w którym walczono z przejawami religijności. W tym celu chciano pozbawić ludzi wierzących wszelkich elementów religijnego środowiska a zatem i religijnego wsparcia. Stąd blokowano możliwość budowy kościołów i innych centrów, w których mogłyby odbywać się zgromadzenia wspólnoty wierzących.

2. Niepokojące zjawiska i kierunki rozwiązań

Po zarysowaniu pozytywnej roli niektórych elementów ludzkiego środowiska, przejdźmy do eksplikacji niepokojących zjawisk. Zwraca na nie uwagę papież Franciszek w swej encyklice o ekologii *Laudato si'*. Jak zauważyliśmy wcześniej, w podejściu do zagadnień ekologicznych niekiedy więcej uwagi poświęca się dziś ochronie żywej przyrody a nawet ochronie przyrody nieożywionej. Natomiast człowiek, który jest „koroną stworzeń” odsuwany jest poniekąd na margines. Myślenie ekologiczne musi wyjść od problematyki antropologicznej, by nie zatracić właściwej hierarchii zagadnienia. Papież pisze: „Proces degradacji środowiska ludzkiego i środowiska przyrodniczego zachodzi jednocześnie i nie poradzimy sobie z degradacją środowiska naturalnego, jeśli nie zwrócimy uwagi na przyczyny związane z degradacją człowieka i społeczeństwa”⁴⁸. W naszym artykule chodzi zatem o wyeksplikowanie pewnych współczesnych sytuacji, które zagrażają samemu człowiekowi. Sprawiają, że warunki jego egzystencji stają się niesprzyjające jego normalnemu rozwojowi a zarazem obniżają jakość jego życia.

Franciszek zwraca uwagę na współczesny nie zawsze odpowiednio kontrolowany rozwój miast, który powoduje, że życie w nich staje się „niezdrowe nie tylko z powodu zanieczyszczenia wynikającego z emisji toksycznych spalin, ale także miejskiego chaosu, problemów transportu oraz skażenia

---

48 LS 48.

wizualnego i hałasu”⁴⁹. Problem nie dotyczy jedynie miast. W równej mierze można dostrzec go na obszarach wiejskich. Przy dzisiejszym rozroście aglomeracji miejskich trudno jest wyznaczyć klarowną granicę oddzielającą od siebie obydwie obszary. Oczywiście rzeczą jest **skażenie powietrza**. Wynika ono z zagęszczenia ruchu pojazdów bądź niskiej jakości systemów grzewczych. Coraz częściej zauważa się, że winę ponosi niewłaściwa zabudowa, nie uwzględniająca potrzeby przewietrzania ludzkich osiedli. Skażone powietrze nie zna granic i przemieszcza się szybko, nie znając granic. Produkowane na wsi przenosi się do sąsiednich miast i odwrotnie. Toksyczne wyziewy są przyczyną licznych chorób, ale także spowalniają czynności ludzkie. Sprawia to, że człowiek funkcjonuje nieefektywnie. Spada jakość jego pracy. Powoduje to także złe samopoczucie, co odbija się negatywnie w jego relacjach społecznych.

Dalej trzeba zauważyć za papieżem, że elementem skażenia środowiska jest **chaos wizualny**. Zarówno chaosu, jak i harmonii nie można wymierzyć poprzez fizyczne parametry. Odbierane są one przez osobiste doświadczenie i zmysły a oceniane w zależności od duchowego wyrobienia oraz osobistej kultury człowieka. Każdy z ludzi ma inną wrażliwość na piękno otoczenia bądź jego brak. Dziś wiele dyskutuje się o architekturze krajobrazu, zwłaszcza gdy w naturalne środowisko w agresywny sposób wdzierają się budownictwo. Chodzi między innymi o takie wypełnienie przestrzeni, która przy tworzeniu nowych budowli i urządzeń uwzględnia piękno, m.in. samą estetykę nowych tworów, harmonię pomiędzy poszczególnymi budowlami bądź relację infrastruktury materialnej do naturalnej przyrody. Piękno otoczenia kształtuje wewnątrz człowieka i czyni go lepszym⁵⁰. Przeciwnie, chaos, nieporządek zewnętrzny, brzydota otoczenia mają negatywny wpływ na ludzkiego ducha, zachowania i moralne postawy. To nie przypadek, że ludzki grzech w chrześcijańskiej symbolice jest kojarzony z czymś odrażającym i brzydota.

W kolejnych akapitach encykliki, papież pogłębia temat wizualnego chaosu. Zwraca uwagę, że środowisko nieuporządkowane, chaotyczne lub skażone wizualnie poprzez nadmiar bodźców utrudnia rozwijanie „tożsamości zintegrowanej i szczęśliwej”⁵¹. Brak porządku zewnętrznego sprawia, że trudno jest człowiekowi budować ład duchowy. A ten jest jednym z warunków tworzenia spójnej tożsamości. Człowiek tożsamościowo zachwiany żyje w wewnętrznym dyskomforcie i trudno mu o stabilne, szczęśliwe życie.

---

49 LS 44.

50 Por. Jan Paweł II, List do artystów, z 4 kwietnia 1999 r., z 4 kwietnia 1999 r., 3.

51 LS 147.

Chaos i brzydota oikosu życia ma zatem negatywny wpływ na ludzi w nim żyjących. Swego czasu Jan Paweł II wyraził genialną intuicję. Mówił o pragnieniu człowieka obcowania z pięknem naturalnego krajobrazu, pośród którego człowiek w pełni odpoczywa i „odnajduje sam siebie”. Podczas swej pielgrzymki do Polski, obejmując wzrokiem rekreacyjne tereny polskiego Podhała, stwierdził: „Człowiekowi potrzebne jest piękno krajobrazu – dlatego też nic dziwnego, że ciągną tutaj ludzie z różnych stron Polski”⁵². Piękno buduje człowieka, tworzy sprzyjający oikos. Brak piękna może wywoływać przygnębienie i dyskomfort życia.

Wymienione wyżej skażenie powietrza to nie tylko problem techniczny, wynikający np. z braku urządzeń uwzględniających normy ekologiczne bądź z biedy ludzkiej, która nie pozwala na stosowanie w domach proekologicznych rozwiązań. W dużej mierze jest to problem wychowania samego człowieka i uczulenia go na kwestie ochrony środowiska. Nie rzadko obserwuje się brak przekonania co do konieczności proekologicznych zmian w ludzkich siedzibach, np. instalacji wyższej jakości ogrzewania, wywózki odpadów, zadbania o nie zaśmiecanie otoczenia. Podobnie ma się sprawa z wspomnianym chaosem wizualnym. Nie jest to tylko rzecz dotycząca zarządców ludzkich osiedli bądź projektantów. Nie rzadko w samym człowieku obserwuje się brak adekwatnego wyczulenia – potrzeby piękna i porządku otoczenia. Tym bardziej rodzi się potrzeba wychowania człowieka. Powiedzielibyśmy za Laudato si’, kształtowania duchowości ekologicznej⁵³.

Do chaosu i brzydoty otoczenia trzeba dodać **nadmierne zagęszczenie osiedli i ich ciasnotę**. Franciszek pisze wprost: „Wiele miast to duże nieefektywne struktury... Istnieją dzielnice, które pomimo że zostały niedawno wybudowane, są zapchane i zabałaganione”⁵⁴. Utrudnia to nie tylko swobodne poruszanie się, ale wywołuje poczucie zamknięcia, ograniczenia obszaru bytowego. Zauważyliśmy wcześniej rolę naturalnego światła w egzystencji człowieka. Jego brak spowodowany gęstą zabudową, może spowodować stan przygnębienia i stresy. Wspomnieliśmy też potrzebę sfery intymności w życiu człowieka. Ciasnota miejsca powoduje jej brak. Ograniczenie przestrzeni utrudnia ruch i fizyczną rekreację. Nie trzeba udowadniać, na co

---

52 Przemówienie w Nowym Targu, 8 czerwca 1979 r., w: Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski, Poznań – Warszawa 1979, s. 169.

53 Traktuje o niej cały rozdział VI encykliki Laudato si’; por. Edukacja i duchowość ekologiczna, pod red. P. Tirpáka i J. Partyki, Ojców 2017. Artykuły zawarte w publikacji stanowią dobry komentarz do rzeczonyj kwestii.

54 LS 44.

ciągle wskazuje medycyna, że ruch jest potrzebny zarówno młodszym, jak i starszym osobom w zachowaniu zdrowia ciała i psychiki. Pracujący umysłowo, uczniowie potrzebują po pracy i nauce ruchu dla prawidłowego funkcjonowania organizmu. Seniorzy pozostający w bezruchu ciasnego mieszkania narażeni są na pogłębienie swej niepełnosprawności fizycznej związanej z wiekiem. Zamknięci w swych mieszkaniach, pozbawieni szerszej przestrzeni, są dodatkowo narażeni na społeczną izolację. Wszystko to uszczupla jakość ludzkiej egzystencji.

Rozwijając dalej pokrewny wątek, zauważa się, przede wszystkim w wielkich aglomeracjach miejskich, coraz bardziej **ograniczony dostęp do żywej przyrody**. Franciszek zwraca uwagę, że zwłaszcza wielkie miasta nie tylko są „zapchane”, ale też bez dostatecznych terenów zieleni. Krytycznie ocenia tę sytuację: „To niewłaściwe, aby mieszkańcy naszej planety żyli przytłoczeni coraz bardziej betonem, asfaltem, szkłem i metalami, pozbawieni fizycznego kontaktu z naturą”⁵⁵. Próbuje się co prawda ten problem rozwiązywać przez urządzenie śródmiejskich parków bądź skwerów i przydomowych ogródków. Dają one namiastkę kontaktu z naturą. Jednakże i tu okazuje się, że obszary te są coraz bardziej marginalizowane. Zarządy miast są skłonne oddawać ziemię deweloperom budującym nowe osiedla, co przynosi finansowe korzyści ale niekoniecznie uwzględnia komfort życia ich mieszkańców. Także wymagania komunikacyjne i rozwój motoryzacji wymuszają zagarnianie obszarów zielonych dla tworzenia infrastruktury drogowej, parkingów itp.

Brak otwartej przestrzeni, możliwości ruchu, dostępu do zieleni utrudnia prawidłowe **wychowanie dzieci**. Szczególnie dziecko dla swego rozwoju potrzebuje przestrzeni zabawy. Można w tym miejscu postawić pytanie, czy na dzisiejszy kryzys demograficzny obserwowany w bogatych krajach, nie ma wpływu ograniczona przestrzeń rodzin żyjących w ciasnych miastach? Autor stawia hipotezę, że jednym z czynników negatywnie wpływającym na przyjęcie potomstwa jest właśnie ów brak przestrzeni dla swobodnego rozwoju dziecka. Hipoteza ta sformułowana teoretycznie wymagałaby sprawdzenia przez empiryczne badania. Nosi ona jednak znamiona wysokiego prawdopodobieństwa.

Człowiek żyjący w dużych ludzkich skupiskach może ulec **zmęczeniu społecznemu**. Należy ono zasadniczo do kategorii zmęczenia psychicznego. Ale też może mieć przyczyny fizyczne, np. hałas wywoływany przez innych ludzi, konieczność przeciskania się przez otaczający nas ciągle tłum. Jego psychologiczną przyczyną jest także przebywanie przez dłuższy czas

55 LS 44.

w większej grupie społecznej bądź w zamkniętym gronie, zwłaszcza wśród obcych. Jak już zauważyliśmy, człowiek potrzebuje czasu prywatności i intymności. Ciągła i bliska obecność wielu innych, zwłaszcza obcych mu ludzi staje się obciążeniem negatywnie wpływającym na jakość życia. Przepelnione osiedla ludzkie, brak wystarczającej przestrzeni separującej od innych ludzi sprawia, że środowisko życia staje się nieprzyjazne⁵⁶.

W tym momencie dochodzimy do chyba rzadko poruszanego w kontekście ekologicznym problemu. Wydaje się, że należy on do rzędu kwestii tzw. poprawności politycznej. Nie dotyczy się go, gdyż może wywołać ostrą reakcję pewnych prominenckich kół. Dyskutuje się dziś sprawę różnego rodzaju form **ludzkiego wykluczenia**. W papieskich wypowiedziach nie rzadko pojawia się pojęcie „kultury odrzucenia”⁵⁷. W naszym kontekście trzeba zapytać, czy taką formą nie jest brak dostępu człowieka do dóbr środowiska naturalnego: czystego powietrza i przestrzeni? Są one dostępne z różnych przyczyn dla ograniczonego grona osób. Sprawę porusza papież Franciszek. Zauważa on, że do kategorii wykluczonych należy większość mieszkańców naszej planety. Co prawda ich sprawy pojawiają się „w międzynarodowych debatach politycznych i gospodarczych, ale najczęściej wydaje się, że ich problemy są poruszane jako dodatek, jako kwestia, którą się dodaje niemal z obowiązku lub w sposób marginalny, o ile nie są one postrzegane jako zwykły «negatywny efekt uboczny»”. A dalej uzupełnia komentarz: „różni specjaliści, osoby opiniotwórcze, środki przekazu i ośrodki władzy znajdują się z dala od nich [wykluczonych], w izolowanych obszarach miejskich, nie mając bezpośredniego kontaktu z ich problemami. Żyją i dumają w luksusowych warunkach, które są poza zasięgiem większej części ludności świata”⁵⁸. To jest mocne oskarżenie. Zapytajmy, czy globalnego problemu poruszonego przez papieża nie można odnieść do kwestii poruszanych w naszym artykule? Otóż za takim twierdzeniem przemawia inny fragment encykliki. Papież pisze: „W niektórych okolicach wiejskich i miejskich prywatyzacja przestrzeni utrudniła dostęp obywateli do obszarów o szczególnym pięknie; gdzie indziej utworzono «ekologiczne» osiedla mieszkaniowe, jedynie do dyspozycji niewielu, gdzie usiłuje się zabraniać dostępu innym, aby nie zakłócali sztucznego spokoju”⁵⁹. Zatem środowiska nacechowane pięknem, przyjazne ludzkiej egzystencji, zostają zarezerwowane dla wybranych grup.

56 Por. Cz. Bartnik, *Ręka i myśl*, Katowice 1982, s. 230 – 232.

57 Np. LS 16, 22, 43.

58 LS 49.

59 LS 45.

Jak się zdaje, twórcy niektórych współczesnych, nowych osiedli ludzkich, w niewielkim stopniu interesują się jakością życia ich przyszłych mieszkańców. Owszem, ofiarują im techniczne rozwiązania: wyposażenie mieszkań w łazienki, ciepłą wodę, Internet itp. Nie dbają jednak o dostęp do koniecznych dóbr natury, o których obszernie pisaliśmy powyżej: żywej przyrody, przestrzeni bądź słońca. Jednym z argumentów jest drastyczny wzrost ceny ziemi. To w ich mniemaniu usprawiedliwia niespotykaną ciasnotę zabudowy. W przekonaniu autora artykułu obok określenia użytego przez papieża „prywatyzacja przestrzeni”, trzeba by użyć pojęcia „sprywatyzowanie ziemi”. Wydaje się, że pewna grupa bogatszych uwłaszczyła się na ziemi, która przecież jest darem Bożym dla całej ludzkości. Jak wiemy z ostatnich polskich doświadczeń, owo uwłaszczenie nie rzadko dokonywało się z rażącym naruszeniem prawa. Przy tym powstaje podobne pytanie, czy wspomniany wzrost cen ziemi nie nastąpił skutkiem spekulacji i nieuczciwych posunięć niektórych prominentnych kręgów? Ci sami decydenci i bogatsi obywatele, jak można przypuszczać, nie będą mieszkali stłoczeni na ciasnych osiedlach. Mają dość środków, by zakupić ziemię w pięknych okolicach i tam tworzyć swoje domy w bliskim kontakcie z przyrodą. Franciszek w zacytowanym przed chwilą fragmencie ma zapewne na myśli slumsy w ubogich krajach, które sam miał okazję odwiedzać w rodzinnym kraju. Obserwacja niektórych współczesnych nowych osiedli robi wrażenie jakoby powstały nowoczesne slumsy w bogatej Europie XXI wieku. Są nimi mieszkania, w których na niewielkim terenie stłoczeni są ludzie bez kontaktu z naturą, brakiem słonecznego światła i ciasnotą zamieszkania. Jakby na ironię, dla celów reklamowych, nazywane są osiedlami przyjaznymi człowiekowi. Autor artykułu wstrzymuje się od szczegółowszych komentarzy. Odnosi jedynie do stron internetowych stworzonych przez deweloperów, które po konfrontacji z rzeczywistością okazują się manipulacją⁶⁰. I tu znów warto odwołać się do słów encykliki, która w kontekście ochrony środowiska przestrzega przed ukrywaniem informacji⁶¹, czyli fałszowaniem prawdy o rzeczywistym stanie ludzkiego środowiska.

W świetle ostatnich uwag, konieczne staje się przypomnienie elementarnych zasad katolickiej nauki społecznej, do których zresztą odwołuje się *Laudato si'*. W pierwszym rzędzie jest to poszanowanie godności każdej ludzkiej osoby i przyznanie jej równych praw w dostępie do zasobów na-

60 Jeśli jeszcze w dniu wydania artykułu będą istnieć rzeczone witryny internetowe, można polecić do bliższego studium: <https://www.zielona-polana.pl/pl/> <http://osiedleuropejskie.pl/osiedle/#idea> (27.12.2017).

61 LS 184.

turalnego środowiska, które jest Bożym darem dla całej ludzkości. Nie tolerowanie sytuacji, w których jedni ludzie uważani są za godniejszych od innych i przyznaje im się większe prawa. Każdy z ludzi ma prawo do egzystencji w warunkach godnych i zapewniających jakość życia. Nieodzowne staje się niwelowanie różnic pomiędzy grupami społecznymi, z których jedne nie tylko mają prawo ale możliwość korzystania z dóbr natury, inne mają bardzo ograniczony dostęp do nich⁶². Ciągłym zadaniem jest przewyciężanie „kultury konsumpcyjnej”, która „preferuje interesy osobiste i to co osiągalne doraźnie”. Przy projektowaniu ludzkich osiedli należy brać pod uwagę nie tylko chwilowy zysk i rentowność, ale rzeczywistą jakość ludzkiego życia, które owe rozwiązania zapewnią przyszłym mieszkańcom⁶³.

Czy nastąpiła zmiana mentalności człowieka?

Autor artykułu, opisując niektóre współczesne zagrożenia dostrzegane w ludzkim środowisku, reprezentuje specyficzny punkt widzenia opierający się na nauczaniu Kościoła. Ma jednak świadomość, że niektóre jego tezy mogą być niezrozumiane i lekceważone. Otóż na końcu swoich analiz stawia sobie pytanie, czy we współczesnym, zwłaszcza młodszym pokoleniu, nie nastąpiła zmiana mentalności? Człowiek na skutek przemian kulturowych i technicznych dyktujących nowe sposoby życia traci poczucie konieczności kontaktu z żywą przyrodą, szeroką przestrzenią, naturalnym światłem. Brak w nim wycucia na piękno naturalnego środowiska. Dobrze czuje się w środowisku sztucznym, w tłumie. Nie potrzeba mu do życia zbyt wielkiej przestrzeni. Wystarczy mu skrawek sztucznie zasadzonej zieleni, a jego życie ogranicza się do świata wirtualnego obecnego w Internecie i telefonii komórkowym. Być może, że właśnie świat Internetu zacieśnił jego pole widzenia i odczucia. Owszem, coraz doskonalsze technologie internetowe mogą zachęcić do poznawania przyrody i kontaktu z naturą. Nie zastąpią jednak bezpośredniej łączności z naturalnym środowiskiem. Można oczywiście zgodzić się z ową przemianą mentalności ale równocześnie zapytać, czy ludzkie życie nie stało się uboższe i czy w pewnych aspektach nie jest wprost zagrożone? Czy człowiek nie oddala się od swego naturalnego środowiska, które dał mu Stwórca dla jego rozwoju.

Otwiera się tu zatem szerokie pole do wychowawczych działań szkół, uczelni i różnego rodzaju instytucji zajmujących się propagowaniem ekologii oraz ochrony przyrody, a zwłaszcza zdrowego stylu życia, turystyki i rekreacji. Od najmłodszych lat konieczne jest wyczulanie człowieka na potrzebę aktywnego kontaktu z naturalnym środowiskiem, które spełnia nie

62 LS 90.

63 LS 184 i 187.

zastępią rolę w jego życiu. Zawsze aktualne staje się wychowanie, które zmierza do kształtowania w człowieku „postawy bezinteresownej, szlachetnej, wrażliwej na wartości estetyczne, która rodzi się z zachwyty dla istnienia i dla piękna oraz pozwala odczytywać w rzeczach widzialnych przesłanie niewidzialnego Boga, który je stworzył”⁶⁴.

---

64 Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus*, 37.

Zrkadlenie Stvoriteľa v prírode

MIROSLAV SANIGA

Abstrakt: V hociktorom časovom intervale roka alebo dňa, na každom kroku pri prechádzke prírodnými zátišiami možno všetkými zmyslami zreteľne vnímať na úžasnom diele prírody zrkadlenie Stvoriteľa. Niet väčšej nádhery a väčšieho zázraku na tomto našom pozemskom svete, než je príroda. Geniálny Stvoriteľ mal všetko pri stvorení pozemského sveta dokonale premyslené do posledného detailu. Každý rastlinný a živočíšny druh je tu teda pre človeka a nie človek pre tieto prírodniny. Nijaká, ani tá najnenápadnejšia rastlinka, žiadny, ani ten zdanlivo bezvýznamný živočích tu na zemi nie sú zbytočné alebo niečo navyše, čo tu nie je potrebné. **Zivočíšny druh** *homo sapiens* ako najcitovejší a najvedomejší obdivovateľ priam nadprirodzených krás a scénok v zátišiach prírody by sa mal všemožne snažiť prírodu – darkyňu a nositeľku všetkého pozemského života – spoznávať, milovať a chrániť...

Kľúčové slová: Boh, príroda, rastliny, živočích

Sýtozelený machový vankúš na pódiu z mohutného vývratu po tristoročnej jedľovej starenke, vyzdobený kvapôčkami jarného nočného dažďika, v lúčoch ranného slniečka v prítomí prastarého lesa prekrásne svetielkujúcich, na ktorom sa na sklonku noci odohrávala scénka zásnubného rituálu hlucháňov s fascinujúcou choreografiou vyražajúcou divákovi dych; lúčny koberec utkaný z trávy vlniacej sa v jemnom letnom vánku, dekorovaný rozmanito tvarovanými kvietkami, hýriacimi všetkými farebnými odtieňmi, z ktorých motýle s pestro nalíčenými krídelkami, dlhými ciciačkami degustujú sladučký nektár; pokojná hladina nedozerného oceánu z atramentovomodrých šafranov na vysokohorskej lúke, nad ktorou poletujú labtušky a škovránky, pejúce neúnavne bez prestávok na nadýchnutie ako z plejbehu uchu lahodiace zásnubné pesničky; skalný stupienok pred prenádherne ornamentovaným kamenným oltárom s rozprávkovo krásnou kvetinovou výzdobou zo zafírových kalichov horcokvetov Clusiových a striebristých hviezdíc plesnivcov alpínskych, nad ktorým v plavnom špirálovitom lete cez úzku bránu rozostúpených oblakov s ostrými kontúrami kučier, vytieňovaných od zapadajúceho Slnka donachova, vystupuje k belasým nebesiam vtáčí príznak murárik červenokrídly, navodzujúci svojim divotvorným nadpozemským výjavom a nebeským protokolom správania skutočnú nadprirodzenú scenériu; symbolizujú posvätné miesta na Zemi, kde si akosi

prirodzené z vnútorného vnuknutia vyzúvam nielen zablatenú obuv, ale sa aj vyzliekam zo svojho starého, zašpineného duševného odevu, aby som ich nepoškvrnil nečistotou, ale vstúpil sem ako nevinné dieťa, „očistený“ skrz-naskrz od svojej dospelosti... Akosi podvedome sa mi v týchto svätých zátišiach podlamujú kolená, aby sa v takejto pokornej póze pokľaknutia moja duša následne dostala do stavu absolútneho stíšenia a zvnútornenia, úplného ponorenia sa do všade jestvujúcej Božej prítomnosti, hlbavo pritom rozjímajúc nielen o zmysle tohto časného života, ale obzvlášť o perspektíve nášho ďalšieho jestvovania vo večnosti, pociťujúc pritom silnú rezonanciu, ba vari až „dušetrasenie“ vyvolávajúce následne v jej útrobach katastrofické cunami, po ktorého doznení moje vnútro nadobúda opäť stratenú prirodzenú rovnováhu s okolitým svetom a nanovo obnovuje aj nebeskú harmóniu so Stvoriteľom, takú prepotrebnú na pokojné, radostné a správne nasmerované prúdenie toku pozemského života, nevyliievajúceho sa vzdorovito z predurčených prirodzených brehov Božích prikázaní, garantujúce mu napokon vyústenie do konečného prístavu večného prebývania v nebesiach, ktoré sa nám zanedbávaním dobrého a nahromadenými pokleskami podchvíľou vzdáľuje.

Boh sa nám necháva zviditeľniť v celom vesmíre, okolitej prírode a jej stvoreniach na súši i vo vode. Jasne čitateľný podpis Stvoriteľa sa nám oči kolúco zrkadlí aj v drsnom-krásnom vysokohorskom prostredí. Koľko len toho musí vysokohorská kvetena vytrpieť, ak má po sebe zanechať nové pokolenie, rovnako odolné a vytrvalé ako ich pradávni predkovia počas mnohých generácií. Ako len pozoruhodne sa dokáže prispôbiť rôznym, často krajne nepriaznivým klimatickým podmienkam – vrtochom vysokohorského počasia, značnou tepelnou amplitúdou medzi dňom a nocou, nadmernému deficitu vlhky.

Jednou z najskromnejších vysokohorských rastlín je plesnivec alpský, živoriaci v puklinách na živiny mimoriadne chudobného skalného podkladu, na samých vrcholoch hôr. Plesnivec alpský je pionierskou kvetinou, priekopníkom života v pustatinách vysokohorských brál, kde stojí na čele predvoja kvetenstva v tomto drsnom prostredí pod baldachýnom azúrových nebies. Rozpukáva skaly, pripravuje pôdu pre rastlinky, ktoré sú náročnejšie na živiny i mikroklimu, a preto môžu vystúpiť na scéne vysokohorského prostredia až neskôr po ňom, keď im dostatočne skultivuje nehostinné prostredie... Krutý boj o prežitie sa odohráva na celkom nepatrnej vrstvičke pôdy. Doslova s vypätím posledných síl, súc neustále bičovaný studenými severnými vetriskami, hrdinsky odoláva silným poryvom vysokohorských víchrov. Nemá nijakú záštitu. Zatiaľ čo ostatné rastliny si počas dlhočiznej

vysokohorskej zimy hovkajú pod snehovou perinou, plesnivec alpínsky je vystavený besneniu vetrov a štipľavým objatiam severského mrazu. Počas vrcholiaceho leta slnko zase načisto vysuší tenušnú vrstvičku pôdy a skalné bralá rozpáli do stavu žeravosti, ale „kamenský kvietok“, ako tomuto kvietku hovoríme my Liptovskorevúčania, hrdinsky vzdoruje a napokon aj víťazí nad neuveriteľnou nepriazňou drsného vysokohorského prostredia.

Zástupcovia vysokohorskej kveteny sa dokázali prispôbiť neobyčajne drsným prírodným podmienkam. Stonky a listy plesnivca alpínskeho, rastúceho na výklenkoch výslnných vápencových brál, sú pokryté mäkkou bielou plšťou. Z poetického hľadiska môžeme túto zamatovú plšť vnímať len ako nejakú ozdobou, ktorá má však najmä svoj jedinečný prozaický význam – pre rastlinku predstavuje neobyčajne dôležitý ochranný výstroj. Plesnivce rastú obyčajne v puklinách a štrbinách kolmých skalných stien, kde je nedostatok vlhky a ani počas dlhej zimy tu nespadne snehová vločka. V zime sú preto plesnivce vystavené priam arktickým mrazom bez akejkolvek ochranej prikrývky. V lete počas poludňajšej páľavy sa skalné prostredie rozžeraví aj na vyše štyridsať stupňov Celzia, v noci však poklesne teplota v tomto prostredí nezriedka až k bodu mrazu. Plstnatý ochranný odev predstavuje tak pre rastlinku výborný izolátor, chrániaci vynikajúco citlivé bunky pred zhubným vysokohorským UV žiarením, vysokými teplotami, nadmernými stratami vody a rovnako tak aj pred silnými mrazmi. Podobne aj stonka a listy veternice narcisokvetej sú pokryté hustou vrstvou chlpkov, ktorá chráni rastlinku jednak pred neskorými prízemnými jarnými mrazíkmi, ako aj pred zhubným ultrafialovým žiarením, ktoré dosahuje vo vysokých horských polohách extrémne hodnoty.

Dryádky, kuričky, plesnivce, rozchodníky, sitiny a mnohé iné rastlinné druhy krášia nebotyčné skaliská. Len tam a jedine tam vysoko pod nebeskou bánou je ich pravý domov. Iba s týmto, naoko drsným a nehostinným vysokohorským prostredím vytvárajú jedinečnú rovnováhu, symbiózu, onen udivujúci rozprávkový svet.

Všetky rastliny a živočíchy na život v tomto nehostinnom biotope Boh vystrojil, ako len najlepšie vedel, podobne ako každého jedného z nás ľudí na vykonávanie výnimočného postu, ktorý z jeho vôle na tomto svete nezastupiteľne zastávame, resp. na jedinečné poslanie, ktorým sme od neho neprenosne poverení...

Vnímanie voľným okom postačuje človeku na to, aby pri pozorovaní prírody nevychádzal z úžasu nad nadprirodzenou krásou jej prelestných zátiší, rozmanitosťou prírodnín i fascinujúcimi javmi, ktoré sa na jej scéne odohrá-

vajú v časovom horizonte dňa a roka podľa odvekého rozvrhu stanoveného Stvoriteľom.

Tichučké zaliečanie hluchániaho pytača v nadnárodnom prírodnom divadle zvanom prales, vysvieteného pritlmeným svitom Mesiaca, na ktorého pódiu z krížom-krážom povyvracaných stromových valibukov sa pod rúškom tmavej noci bola rozložila hôrna dáma hmla, nahodená v pre ňu najtypickejšom modeli nadýchaných sivastých šiat, je úvodnou kantátou pre všemohúceho Boha, ktorá tu počas jarnej divadelnej sezóny stredoeurópskej prírody denno-denne zaznieva na svitaní. Kvapôčky rosy, vyzrážané na bezchybne utkanej pavučine medzi vetvičkami jedličky, rozsvietené prvými slnečnými lúčmi, sú následným oratóriom, velebením Stvoriteľovu prítomnosť v lesnom zátiší. Ranné zore s nádychom červenkastého jasu od vychádzajúceho Slnka spoza jemne nariasených oblakov sú originálnou ódou na pôvodcu a režiséra pozemského i nadpozemského života. Bezchybným predvádzaním teatrálného vzdušného baletu, pozostávajúceho z krkolomných premetov, točiek, vývrtiek, v nebotyčnej kamennej katedrále pod baldachýnom modrastej oblohy, pripomínajúceho skôr ladné plávanie v cikcakovitej trajektórii dajakej prehistorickej operenej ryby s nadrozmernými blyštavými karmínovými plutvami v hustej, ale priezračnej azúrovej kvapaline než namáhavé a nekoordinované poletovanie nejakého prapodivného vtáčika s elipsovitými červenými krídlami číro-čírym riedkym vysokohorským povetrím, oslavuje murárik červenokridly, tento vtáčí príznak, nadprirodzenú genialitu a nebeskú prezieravosť Boha pri kreovaní pozemského sveta.

Voľným okom máme možnosť pozorovať v prírode nespočetné množstvo úžasných javov a unikátnych prírodnín, ktoré svojim jedinečným výzorom alebo aj špecifickým protokolom správania vskutku oči kolúco vedia Stvoriteľa.

Rovnako nápadne ohlasujú Božiu slávu aj inak voľným okom nepostrehnuteľné miniatúrne prírodniny, keď sa na ne pozrieme cez mikroskop či gigantické objekty nedozerného vesmíru, vzdialené od nás tisícky svetelných rokov, ktoré dokážeme zahliadnuť iba v teleskope... Mikrobiológov nadchýna život bunky s vysoko organizovanou činnosťou všetkých jej súčastí, rovnako tak tkanivá a orgány živého organizmu, úžasne fungujúce vo vzájomnej súvzťažnosti ako precízne naprogramovaný chod jednotlivých súčiastok zložitého stroja... Živé organizmy sú sofistikovane začlenené do populácií, spoločenstiev, ekosystémov a napokon do celej biosféry Zeme, čo ohromuje zasa ekológov... Nielen astronómovia a astrofyzici, ale aj my laici sme uchvátení pohľadom do nedozerných útrob vesmíru, oplývajúcich zátišíami

s priam rozprávkovými kulisami a nebeskými scenériami, o ohromujúcom udivení nad geniálnym fungovaním nespočetných čiernych dier, galaxií, hmlovín, hviezd, komét či planét...

Bez ohľadu na to, či je človek veriaci, alebo neveriaci, každý jeden z nás by mal k zázračnému životu a celému obklopujúcemu univerzu zachovávať patričnú úctu a spontánne sa spolupodieľať na ochrane tohto unikátneho Božieho veľdiela.

Rozmanitosť miliónov rastlinných a živočíšnych druhov na našej planéte je neobyčajne udivujúca. Krikľavé, priam oči kolúce kombinácie farieb podmorských koralov, divotvorné strihy a tvary kvetov, originálne farebné obrázky na krídlach motýľov i jedinečné vzorce na perutiach vtákov sú doslova unikátnymi umeleckými výtvormi. Nápadky Stvoriteľa, tohto geniálneho módného návrhára a vizážistu s bezhraničnou inšpiráciou, sú jednoducho neprekonateľné. Každý rastlinný a živočíšny druh má jedinečný výzor, ako aj originálne sfarbenie. Fascinujúca variabilita vo výzore a sfarbení živých prírodnín nie je samoúčelná. Boh obdaril každú rastlinu a živočícha jedinečnou genetickou výbavou, ktorá sa mu na život v danom prostredí najviac hodí.

Podstatnú väčšinu zvláštností vo výzore a sfarbení živých prírodnín dokáže veda zdôvodniť. V niektorých prípadoch však význam výzoru či farby rastliny alebo živočícha akoby zostal pre človeka praotcom Stvoriteľom zámerne zastretý. Pre nedostatočné znalosti si niektoré javy a deje v zátíšiach prírody môžu prírodovedci vysvetľovať aj mylne, a tak môžu byť ďaleko od pravdy, ktorú pozná iba samotný Boh, tento geniálny projektant a dizajner zázračného života na zemi i v nebi.

Všetko neživé a živé stvoril dobrotivý Boh pre nás ľudí, aby sa nám tu na zemeguli dobre žilo. Tento veľký poklad, ktorého hodnotu nemožno vyčíslieť v nijakej mene, zveril Stvoriteľ do opatery nám ľuďom. Je teda na každom z nás, aby sme si tento jeho prenesmierny dar všimli, vážili a všemožne ho aj chránili.

Použitá literatúra

SANIGA, M.: *Symfónia prírody*. Liptovské Revúce: Miroslav SANIGA, 2011, 192 s. ISBN: 978-80-970981-3-1.

SANIGA, M.: *Čarokrásna príroda/Enchanting Nature*. Liptovské Revúce: Miroslav SANIGA, 2012, 120 s. ISBN: 978-80-971207-5-7.

SANIGA, M.: *Zrkadlenie Stvoriteľa v prírode*. Bratislava: Karmelitánske nakladateľstvo, 2013, 96 s. ISBN: 978-80-8135-041-2.

- SANIGA, M.: *Liečivé dúšky sviatočnej obrázkovej poézie prírody*. Liptovské Revúce: Miroslav SANIGA, 2014, 144 s. ISBN: 978-80-971561-2-1.
- SANIGA, M.: *Božia signatúra na úžasnom diele prírody*. Bratislava: Karmelitánske nakladateľstvo, 2014, 120 s. ISBN: 978-80-8135-048-1.
- SANIGA, M.: *Príroda ohlasuje Božiu slávu*. Liptovské Revúce: Miroslav SANIGA, 2015, 160 s. ISBN: 978-80-972038-0-1.

Život včel jako inspirace pro duchovní život

KAREL SLÁDEK

Chování živočichů vždy fascinovalo člověka. V jejich sklonech lidé nacházeli paralely se svým životem a mnohdy se jimi i inspirovali pro svůj vlastní duševní i duchovní život. Obor zabývající se chováním zvířat se nazývá etologie a chováním lidí v reflexi mravní zodpovědnosti zase etika. Obojí má podobnost se slovem *éthos*. Antičtí myslitelé používali pojmu *éthos* nejen pro sdílené hodnoty, které lidé přijímají pro své etické jednání, ale taktéž v širším smyslu pro životní prostředí živočichů. Přestože se člověk liší od zvířat ve schopnosti svědomí rozlišovat a hodnotit následky svého jednání jako dobrého nebo špatného, pozoroval taktéž chování zvířat a jejich počínání interpretoval jako předobrazy idejí, které sám přijal za vlastní. A považuje je za obecně platný etický *éthos*. Zároveň se pro něho zvířata a jejich chování staly symboly vztahu k posvátnu, k Bohu.

Přestože jsme svědky procesu sekularizace, včelařství má stále mezi lidmi kladný ohlas, protože zviditelňuje touhu člověka po znovunastolení harmonie mezi ním a přírodou. Mnoho současných zájemců touží skrze včely více poznat přírodu a svým způsobem také sebe sama, svůj vztah k životu i posvátnu. Včely a včelaření mají v sobě potenciál ve znovuoobjevení svých duchovních kořenů a ctností vycházejících z víry. Těmito tématy se budou zabývat následující řádky.

Inspirace pro život kontemplativní i praktický

Pro člověka měly včely vždy rovněž význam kulturní, filozofický a náboženský. Pomáhaly mu více porozumět smyslu života a inspirovaly ho v poznávání jeho duchovního rozměru. Duchovní život má polohu kontemplativní (*theória*) a životní zkušenosti (*praxis*). Činným životem se člověk ponořuje do kontempace hlubšího smyslu bytí. Včelaření má obě tyto polohy již od počátků jeho rozvoje.

Od neolitu člověk sám sebe znázorňoval, jak včelám v dutinách stromů odebírá med. Včelaře s prvními úly v podobě ležatých hliněných nádob naj-

deme na výjevech ze starého Egypta. A již zde včely souvisely s obřady intronizace a titulaturami faraónů. Staří Řekové používali peníze s vyobrazením včel. Rovněž antičtí bohové jako babylonský Mithra či bohyně Artemis měli za atributy včely. U bohyně Artemis byly včely uznávány pro jejich panen-skou oddanost a vyjevení božského řádu uvnitř jejich společenství. Zvuk slova, kterým se včely místně pojmenovávaly, byl podobný jako pro vyjádření „slova“, myšleno božského Slova, proto také staří Židé vnímali včely v souvislosti s očekáváním Mesiáše. Poznávání života včel přivádělo člověka k úžasu nad tajemstvím, které ho obklopuje. Život činný šel ruku v ruce s životem kontemplativním. Včely tak byly symbolickým prostředníkem v poznávání světa viditelného a neviditelného, pozemského a nebeského, časného a věčného. Ne jinak tomu je v křesťanství, které přichází se zvěstí o příchodu očekávaného Spasitele.

Včelaření tak neodmyslitelně patřilo k farnímu životu a i zásadní objevy ve včelařství přinesli faráři, protestanští pastoři či evangelikální kazatelé. Od dob Marie Terezie bylo dokonce nařízeno, že na každé faře měly být umístěny úly. Návrat k této praxi by jistě pomohl naplnit heslo „modli se a pracuj“. Manuální práce se včelami zahrnuje též zručnost truhlářskou při výrobě úlů, sadařskou při péči o stromy na zahradě či potravinářskou při zpracování produktů, například související s výrobou medoviny. Každý teolog by si měl hledat svůj vztah k manuální práci a včelaření je dobrou volbou, a proto by se obor včelařství mohl vyučovat již v semináři nebo volitelně na teologických fakultách.

Křesťanští myslitelé poukazovali na život v úlu jako na vzor vztahů uvnitř církve. Včelí dělnice byly pro mnišské komunity vzorem panské čistoty. Vzdávaly se svého pohlavního života ve prospěch služby společenství jako řeholníci a řeholnice pro Boží království. Když byl ideál monarchie, zdůrazňovala se poslušnost včel včelí matce (v jiných jazycích královně). V demokratickém systému se zase uvažuje o jakési dialogické souhře v rámci celku jako včelího superorganismu. Včel si pro svá hagiografická vyprávění o životě světců všimli též křesťanští autoři. Příběhy se včelami ze života sv. Jana Zlatoústého, sv. Ambrože, sv. Bernarda, sv. Rity nebo méně známých sv. Jóna a sv. Madonnoca a jiných jsou spojené s okamžiky zvláštního působení milosti v jejich životě. Zdá se tedy, že se včelám přiznávala jistá citlivost pro působení milosti, takže tato místa byly schopny vyhledat a svědčit tím o její přítomnosti. A samozřejmě jsou spojovány s postavou Panny Marie. Úly také nalezneme na ikonách se vzkríšeným Kristem. A o pilné včele se zpívá během velikonoční liturgie ve slavném Exultet. Každý věřící včelař se během slavení už nemůže dočkat, až tuto

pasáž uslyší a zaplesá jeho srdce, jelikož s jarem přichází krásná práce u včel. Včelaření pomáhá i při studiu teologie. Když jsem jednou přednášel o hagiografickém vyprávění ze života sv. Ambrože, jak k jeho kolébce přilétly včely a kladly mu do úst med, obraz využitý v prezentaci mi v mysli překryla ikona zvěstování Panny Marie. Náhle se mi tyto dva výjevy propojily. Včela slétávající k dítěti byla vlastně symbolem Ducha Svatého sestupujícího do lůna Panny Marie. Kladený med do úst dítěte je potom jako vtělené Slovo v okamžiku zvěstování Panně Marii, Ježíš Kristus, sladký med a sladké Slovo, kterého světec jako Panna Maria daroval světu svým zvěstováním. A plástve včelího díla, kam včelky ukládají med, jsou v této perspektivě stránkami Písma, v nichž je zachycen život Krista. Když si člověk uvědomí tyto souvislosti, včelařská praxe získává očekávaný kontemplativní rozměr. Včelaření by mohlo být jakousi podobou praktické liturgie, tedy díkůvzdáním za možnost poznání tajemství věčného života, jehož je člověk spolu se všemi živými bytostmi součástí. Pak se včelař začne s větším respektem chovat ke svým včelám, udržuje včelí dílo čisté a váží si medu, na jehož vzniku vůbec nepracoval.

Inspirace pro rozvoj křesťanských ctností

V křesťanství jsou nejvyšší ctnosti víra, naděje a láska. Souvisí s přijetím radostné zvěsti, že život smrtí nekončí a pokračuje ve vzkříšení těla, jak o tom svědčili první křesťané, kteří se setkali se vzkříšeným Kristem. Životní naděje souvisí s vírou, že život pokračuje, a je proměněn láskou. Je jistě zajímavé, že se včely rovněž považovaly za svědkyně vzkříšení. Tak nacházíme včelí úl na obraze setkání vzkříšeného Krista s Máří Magdalenou. Včely byly vždy vztaženy k hodnotám náboženským a jejich přítomnost symbolizovala tajemné setkání časnosti a věčnosti. Není proto nepochopitelné, že se včely vyobrazovaly u svatých, kteří se zrovna modlili. Včely tak obrazně dosvědčovaly, že modlíci se světec či světice jsou ve stavu posvěcující milosti. Včely jsou ostatně velmi citlivé na naladění člověka. Každý včelař potvrdí, že když jde ke včelám dobře naladěný a s optimistickou myslí, lépe ho přijmou.

Jednou ze ctností, kterou lze vypořádat i v životě včel, je rozvážnost. Již dobře známé „tanečky“ umožňující vzájemnou komunikaci včel při volbě lokality s optimální snůškou nebo nového stanoviště při vyrojení, poukazují na rozvahu před zásadním rozhodnutím. Zdá se, že každá včela průzkumnice má v úlu svobodnou možnost vyjádřit svůj názor. Tím to však nekončí, protože dochází k rozvážnému zhodnocování všech alternativ. Pak u včel přijde chvíle, kterou my lidé při svých debatách často neumíme přijmout.

Každá včela se rozhoduje autonomně, ovšem záhy se všechny dokážou shodnout na jednom optimálním řešení. Takové hledání společného dobra a poslušnost společné vůli je člověku ne vždy přirozenou ctností. Přesto bychom se měli učit podobné rozvaze, tedy stanovit si, jakého cíle chceme dosáhnout, jaké máme proto prostředky a s jakými těžkostmi můžeme počítat – a konečně umět přijmout radu a názor druhého člověka, případně se podřídit optimálnějšímu společnému řešení.

Dalším příkladem předobrazu lidské ctnosti v chování včel je jejich rozhodnost a vytrvalost v tom, co si předsevzaly. Vzorem vytrvalosti je jistě jejich pečlivý sběr nektaru a medovice. Znájí své síly a vědí, co chtějí. A také každý včelař zná jejich vytrvalost během rojové nálady. Snažíme se včely všemožnými zootechnickými zásahy odradit od rojení. Rozšiřujeme jim prostor, vylamujeme matečnický, děláme oddělky, bereme jim med, ale známe to, velmi často, když už se rozhodnou a uteče nám při kontrole matečnick, máme záhy roj na blízké větvi. Vlastně bychom jim to neměli mít za zlé, naopak se zaradujeme nad takovou životní energii, kterou rojení doprovází. Jen málo událostí dokáže tak nastartovat život jako pohled na rojení, i když s tím jsou starosti. Včely jsou vždy vytrvalé v realizaci svého plánu, pro který se společně rozhodly. Obdobnou vytrvalost při uskutečňování cíle, předsevzetí, slibu, snu, vztahu přátelství ve svobodné spolkové činnosti bychom si v sobě také měli uchovat, protože nás ctnost vytrvalosti posiluje i při překážkách a zkouškách na naší cestě životem.

S vytrvalostí souvisí ctnosti mírnosti a trpělivosti. Ty se projeví především ve vztahu včelař a včely. Moudrý včelař již zná své včely a dokáže odhadnout optimální čas, počasí a stav rozvoje včelstva, kdy je zkontrolovat, případně provést nutné zásahy, aby je co nejméně vyprovokoval. Velmi často dává včelstvo již při otevření víka svým zvukem najevo, zda je ochotno přijmout včelařovu přítomnost, nebo prostě musí přijít jiný den. Chvilé optimálního setkání se včelami je doprovázeno klidem bez útoků a respektem včel k včelařově zvědavosti. Jen se občas vyskytne včelka, co intenzivně bzučí kolem včelařské kukly, aby dala najevo, že ho hlídá. Předobraz ctnosti mírnosti sledujeme u včel i při tak namáhavé činnosti, jakou je rojení. Někteří výstředníci si dokonce roj dávají na tělo, aby s ním tančili či se s ním vyfotili. Včely jsou velmi trpělivé k tomuto pro ně podivnému jednání lidí. A jak je to s námi? Jsme mírní a trpěliví, když musíme čelit náročné situaci a možná i nepochopitelnému jednání okolí? Je dobré mít trpělivost se sebou i s druhými lidmi, stejně jako mírností ovládat hněv nebo vyhrocené vztahy. Obdobně jako si moudrý včelař připraví své zásahy do úlu, aby probíhal

v klidné atmosféře, tak si každý může předpřipravit jednání s lidmi, aby se případné napětí uvolnilo, například nad skleničkou jiskrné medoviny.

Včely lze také jistě chválit za jejich statečnost. Dokážou se natolik solidarizovat s celkem, že jsou ochotny se ve svém altruismu obětovat pro přežití včelího společenství. Při bodnutí do kůže savců (včetně člověka) včela nedokáže vytáhnout zpět žihadlo kvůli vratizoubkům. Po bodnutí záhy umírá. Rovněž v tomto přístupu jsou včely výzvou, jak se nebát statečně hájit hodnoty, které člověk přijal za vlastní. Ctností statečnosti se u člověka míní láska k pravdě a připravenost za pravdu nasadit svůj život.

Závěrem

I díky včelám může člověk získat jednu z nejvíce ceněných základních ctností: moudrost. Včely jsou pro nás zdrojem hluboké životní moudrosti. Vždyť včelař je veřejností všeobecně vnímán jako člověk ctnostný, mírný milovník přírody a včel. Je rozvážný a trpělivý při včelařské praxi a statečný, jelikož se nebojí včelího bodnutí. Kéž by byly tyto představy pravdivé. Snad je také z nabídnutého rozjímání zřejmější, že pro pochopení duchovního smyslu života včely znamenaly mnoho. Máme jim opravdu za co děkovat, neboť skrze moudrost ukrytou v jejich životě se s větší samozřejmostí obrácíme k našemu společnému Stvořiteli.

Teilhard de Chardin – náboženský mysliteľ a všestranný vedec

JURAJ TEREK

Abstrakt: Od čias Augustína je prvým originálnym mysliteľom, ktorý dokonca vyvolal ohlas aj v radoch ateistických protivníkov. Chardin so svojou teologickou, geologickou a biologickou špecializáciou mal zmysel pre čas a dejiny. Mal úctu k faktom, logickú prísnosť a precíznosť. Celý život zbieral údaje o vzniku a vývoji človeka a považuje ho za súčasť vývoja vesmíru. Človek ako vývojovo najvyšší tvor obsahuje všetko zdedené materiálne a duchovné, ktoré sa transformovalo v procese jeho evolúcie. „*On je osou a završením evolúcie vesmírneho bytia.*“ V ňom je potvrdená kozmická a biologická podstata. Zásadnou jeho myslenia bolo, že „svet je zaujímavý len dopredu“.

Kľúčové slová: jezuita – teológ, náboženský mysliteľ, filozof, paleontológ, geológ, bod Omega, hominizácia

Stručný vedecký životopis

Pierre Teilhard de Chardin sa narodil vo vidieckom zámku Sarcenat neďaleko mesta Orcines v kraji Auvergne vo Francúzsku 1. mája 1881. Bol štvrtým z jedenástich detí. Už počas gymnaziálnych štúdií prejavoval mimoriadny talent na filozofiu, ale súčasne aj nadanie na prírodné vedy. V r. 1911 vstúpil v Aix-en-Provence do radu jezuitov a bol vysvätený za kňaza. Teologické štúdiá dokončil v r. 1912 v Anglicku. V tom istom roku sa stretol v Paríži s významným paleontológom profesorom Marcellinom Boulom, čo určilo jeho ďalšiu vedeckú orientáciu. Pokračoval v štúdiu filozofie a vyučoval na jezuitskom lýceu v Káhire, a súčasne sa stále viac zaoberal štúdiom paleontológie. V rokoch 1919 – 1923 pokračoval v štúdiu na Sorbonne (paleontológia, zoológia, botanika, geológia) a v roku 1922 tu obhájil doktorskú prácu. V štúdiách však neustále pokračoval v Múzeu histórie prírody v Paríži. Jeho záujem sa čím ďalej tým viac sústreďoval na štúdium pôvodu človeka. Teilhardova doktorská práca, ktorá bola zameraná na cicavce žijúce v oceáne, upútala pozornosť niekoľkých významných paleontológov a v priebehu niekoľkých rokov tak mohol nadviazať významný kontakt s odborníkmi nielen vo Francúzsku, ale aj v Belgicku, Anglicku, vo Švajčiarsku, v USA i v Číne. V tom období (v roku 1923) už bolo napísané jedno z jeho hlavných diel: *Božské*

prostredie (*Le milieu Divin*), ktoré však nedostalo cirkevné schválenie (*imprimatur*).

V roku 1923 odcestoval Teilhard so svojim radovým bratom geológom Licentem s podporou národného múzea do východného Mongolska, kde sa začína jeho „ázijské dobrodružstvo“. V r. 1924 sa vracia s bohatými nálezmi fosílií na učiteľské miesto na geológiu a do laboratória *Musée d'Histoire naturelle*. V r. 1926 odchádza na východ, hlavne do Číny, kde spolupracuje s P. Licentem, ktorý pracuje pre čínsku vládu v rámci „služby pre geológiu“ a prakticky celých 23 rokov (s prerušením tromi krátkymi pobytmi vo Francúzsku) sa zúčastňuje na niekoľkých vedeckých výpravách hľadajúcich stopy po antropoidoch. Napriek tomu, že značnú časť strávil v laboratóriách, zostáva učencom pod širým nebom. V r. 1926 – 1927 je opäť v Mongolsku, na Žltej rieke a na priane čínskych a amerických vedcov je mu zverená kontrola nad vykopávkami fosílií vo východnej Ázii, čím sa dostáva do lepších finančných podmienok. V r. 1928 je už pri Červenom mori, v Somálsku a Etiópii. V decembri je už zase ako vedúci mladých Číňanov pri vykopávkach neďaleko Pekingu, kde sa podieľa na objave človeka čínskeho (*Sinanthropus pekiensis*), v súčasnej taxonomickej klasifikácii *homo erectus*, jedného z najvýznamnejších paleontologických nálezov 20. storočia. Od Číny dostáva pozíciu oficiálneho poradcu geologického a zememeračského úradu a nadväzuje trvalú spoluprácu s mnohými vedeckými inštitúciami. Nasledujú výskumné cesty do Mandžuska, až na hranice Sibíri a do púšti Gobi. Od apríla 1931 do februára 1932 trvá *Žltá krížová jazda od Pekingu do Turkmenistanu*, financovaná závodmi Citroen, kde pôsobí ako geologický expert. Začiatkom r. 1933 cestuje po Severnej Amerike, kde prednáša o svojich paleontologických nálezoch, nasleduje cesta do Honolulu a Japonska, Francúzska opäť do Pekingu a cesta po Severnej Amerike s účasťou na kongresoch, kde prezentuje nové stopy človeka. V r. 1935 sa koná výprava do severnej Indie a na Jávu. Tiež roky 1936 – 1939 sú venované nepretržitým prácam na výskume zemskej kôry. Pri vypuknutí druhej svetovej vojny v r. 1939 je v Pekingu zadržaný a v tomto nedobrovoľnom zajatí spisuje svoje hlavné dielo *Ludský fenomén (Le Phénomèn humain)*, ktoré v hlavných obrysoch vznikalo už v rokoch 1914 – 1919. V r. 1946 sa vracia do Paríža a strávi šesť rokov v radovej cele. Okolo neho sa zhromažďujú hľadajúci učenci, študenti, veriaci i neveriaci. Vystupuje na konferenciách, ale aj v súkromných diskusiách. Pobyt vo Francúzsku v rokoch 1946 – 1947 bol pre Teilharda významný tým, že nadviazal priateľstvo s popredným zoológom Juliánom Huxleyom. V septembri 1947 predstavení zakázali Teilhardovi písanie filozofických spisov. Podobný zákaz ho postihol už v roku 1933, keď mu zakázali vykonávať v Pa-

ríži akékoľvek verejné a vedecké, pedagogické a iné funkcie. V roku 1948 mu cirkevní predstavení zabránili prijať katedru, ktorú mu ponúkali na *Collège de France*. V roku 1950 bol vymenovaný za člena francúzskej akadémie vied a v tom istom roku mu cirkevná cenzúra zakázala publikovať knihu *Ludská zoologická skupina (Le groupe zoologique humain)*. Na pokyn svojich rehoľných predstavených opustil Paríž a natrvalo sa usadil v New Yorku, kde potom spolupracoval s centrom pre antropologické výskumy. Odtiaľ ako vždy cestuje k významným miestam výskumu v Severnej a Južnej Amerike. V r. 1951 a 1953 sa zúčastňuje na expedícii do Južnej Afriky.

V New Yorku 10. apríla 1955, na Veľkonočnú nedeľu, ktorú začal slávením svätej omše v Katedrále sv. Patrika, na sklonku dňa počas rozhovoru s priateľmi pri šálke čaju náhle zomrel na srdcové zlyhanie. Pochovaný je na jezuitskom cintoríne v St. Andrew's on Hudson, asi 160 km od mesta New York.

To je stručne opísaný priebeh života bádatela, ktorého uchvacovali otázky, odkiaľ pochádza človek, kam smeruje, aké je jeho miesto a určenie v kozme.

Akým bol mimo prácu? Denne slúžil svätú omšu, čítal breviár, vykonával duchovné cvičenia a zvyšok svojho života strávil nepretržite v laboratóriách a na výpravách, kde neustále hľadal stopy predchodcu človeka.

Vždy bol pripravený na náročné a nebezpečné expedičné cesty. Počas ciest získaval cenný materiál z oboru geológie, geografie, botaniky, zoológie, etnografie, ktorý spracoval. Nemenej pozornosti venuje rasám, mentalite, životospriave a spôsobu myslenia národov, medzi ktorými žije. Počas týchto ciest ho sprevádzalo množstvo myšlienok, ale dominuje idea: nájsť pôvod zeme, mierky, podľa ktorej môžeme určiť vývoj a cieľ človeka.

Po smrti Teilharda de Chardina boli zo všetkých knižníc duchovných inštitúcií stiahnuté jeho knihy. V roku 1962 vyhlásilo Sväté oficium tzv. *Monitum*, ktoré vystríhalo pred omylmi autora *Ludského fenoménu*. Zároveň však vyvolalo rôznorodé komentáre v katolíckych periodikách aj v politických denníkoch. To malo za následok prejavenie mnohonásobne vyššieho záujmu o Teilhardovo dielo. Počas Druhého vatikánskeho koncilu sa výrazne zmenila atmosféra, hlavne zásluhou pápeža Jána XXIII., a v roku 1963 sa už objavuje v katolíckom revue WIE6 tento komentár: „... *hodnotenie koncepcie Teilharda de Chardina, obsiahnuté v Monite, nemôže byť pokladané za jednomyselný a konečný názor vedenia Cirkvi, ale jedine za výraz znepokojenia niektorých jej predstaviteľov.*“

Krátko po smrti Pierra Teilharda de Chardin vznikol vedecký výbor, ktorý sa ujal vydávania jeho prác, a tak sa vydali do sveta myšlienky tohto neobyčajného jezuitu.

Apologetický plán

On sám sa nepokladal za teológa a keď písal o teologických témach, hovoril len o podnetoch. Chardin je však náš a dal nám viac orientácie ako dezorientácie. Na jeho obranu ešte asi toľko, že počas svojho života nemohol oficiálne vydať svoje hlavné diela, a tak k nim nebola možná kritická diskusia.

Pierre Teilhard de Chardin sa vo svojej filozofickej koncepcii na základe zákonov biologického vývoja človeka snaží ukázať proces hominizácie (zľudštenia) sveta, ktorý považuje za ústredný pozemský jav, ako proces zahrnujúci zároveň zduchovenie sveta, a tým aj jeho divinizáciu (zbožš-ťovanie) ako vývoj, ktorý smeruje „vpred“ a „hore“ k „bodu Omega“, k duchovnému centru, k Bohu; jednorazový akt stvorenia nahradzuje vývinovým procesom. Hlásal, že skutočná antropológia je len vtedy, ak sa zaoberá celým človekom. Človek nie je iba somatickým, ale aj duchovno-duševným smerom vývojovo odpovedajúca vzostupná forma predchádzajúcich nižších stupňov, a tak obraz človeka z jeho biologickej genézy priviedol k okamžiku, keď teológia môže prevziať ako oblasť neprirodzeného plánu spasenia.

Jeho teologické a filozofické reflexie ovplyvnili prírodovedecké fakty. Pokúsil sa kresťansky premyslieť dominujúci vedecký obraz sveta, ktorý neprestal vládnuť ani vo vedomí súčasníka. Nevyjadroval sa striktno vedecky ani teologicky. Nebol totiž len vedcom ponoreným do svojho univerza výskumníka, ale aj dobrým pozorovateľom, psychológom, ktorému neunikali znamenia čias. Dokázal presne vystihnúť ducha svojej doby, a to, že:

- angažovanosť pre svet odvádzá náboženský potenciál ľudstva;
- svet sa stal pre súčasníka duchovnou hodnotou;
- vesmír nie je statický, ale dynamický, v celej jeho nesmiernosti sa človek cíti stratený;
- rastie vedomie zodpovednosti za budúcnosť, pričom si ľudstvo uvedomuje nebezpečenstvo smrti, možnosť kolektívneho zničenia;
- veda a technika potvrdili moc človeka nad svetom a pokrok v ekonomike priláhal ľudí jedného k druhému;

Chardin vo svojej dobe naznačil svoj apologetický plán, ako odpovedať na ohlasované výzvy, ale aj problémy moderného kresťanstva. Je pravdepodobné, že ho ovplyvnila apologetika Blondela, ktorého základné dielo *Action* poznal a s ktorým viedol iskrivý dialóg. Bol presvedčený, rovnako ako Blondel, že kresťanstvo obsahuje potenciál schopný odpovedať na túžby ľudského srdca každej doby, len sa musí prezentovať zrozumiteľne rečou sveta a odpoveďami na otázky dneška, ktoré ponúka evanjelium vo svojich

ešte neobjavených dimenziách. Svoju apologetiku postavil na štyroch tézach:

1. kozmos má konvergentný charakter smerujúci k zmyslu; je ním bod Omega ako čisto imanentné ohnisko konvergencie;
2. objav Boha, ktorého postavil do stredu konvergencie ako osudový stred príťažlivosti všetkého, nielen sveta, ale aj slobodného vedomia;
3. objav fenoménu kresťanstva, ktoré môže svojou vierou vo vtelenie objasniť smerovanie sveta k zjednoteniu;
4. objav úlohy Cirkvi v tomto procese.

Chardin a kresťanstvo

Chardin bol vzdialený od toho, aby nekriticky hájil kresťanstvo. Práve naopak, tvrdil, že kresťanstvo, ktoré vlastní duchovnú pravdu a prostriedky spásy, je do určitej miery zodpovedné za postoj moderného vedomia k nemu a vytvorilo hlbokú priepasť pre súčasníka. Počiatok jeho kritických poznámok, ktoré sa objavujú v jeho diele, bol zaznamenaný po tom, čo mu bola odobraná misia učiteľ. Katolicizmu vyčítal:

1. nepochopenie pre moderný humanizmus; obmedzené obzory katolicizmu, neschopné asimilovať súčasné hodnoty: pozostatky manicheizmu, jansenizmu a dualizmu v náuke a zbožnosti;
2. nedostatočné poňatie lásky;
3. statický pohľad na vesmír a neúplný a zastaraný pojem Boha;
4. nedostatok realizmu a reálneho spojenia vo vzťahu k svetu, prevahu právnických a moralizujúcich pojmov nad konkrétnym a fyzickým pojmom vtelenia.

Láska má v Chardinovej vízii sveta centrálnu úlohu. Nie je chápaná len ako cit, ale priamo ako ontologická skutočnosť, ktorá je základom vesmíru a jeho budúcnosti. Zároveň má byť láska k svetu, vesmíru, k činnosti vo svete hybnou silou spirituality. Kresťanstvo sa stalo neplodným, lebo dostatočne nemiluje svet.

Citáty:

Theilard de Chardin: „Jedného dňa, keď ovládneme vietor, vlny, prílív s odlivom a zemskú príťažlivosť, naučíme sa využívať aj energiu lásky.“

„Láska je najuniverzálnejšia, najobdivuhodnejšia a najtajomnejšia z kozmických energií.“

„Jedine láska vie zjednotiť živé bytosti, aby boli úplné a naplnené, pretože iba ona ich uchvacuje a spája tým, čo je v nich najhlbšie.“

List Alberta Einsteina dcére Liesert: *Existuje extrémne mocná sila, pre ktorú zatiaľ veda neobjavila formálne vysvetlenie. Je to sila, ktorá zahrňuje a riadi všetky ostatné sily, a dokonca je obsiahnutá vo všetkých fenoménoch, ktoré operujú vo vesmíre, napriek tomu sme ju nedokázali identifikovať. Táto univerzálna sila je láska, pretože nemá žiadny limit.*

Perspektívy kresťanstva

Kresťanstvo by podľa Theilarda malo byť zdrojom intelektuálnej a morálnej inšpirácie aj pre ľudí, ktorí ho nevyznávajú. Bol presvedčený, že otázky viery by mali byť neustále obnovované, aby sa viera prehlbovala a nebola formalizovaná. Jeho primárnym cieľom bola potreba vyjadrovať obdiv nad vývojom Zeme, ľudstva a napokon aj kresťanskej viery. A podáva základnú víziu. Je to vízia Krista, ktorý je všetko vo všetkom, vízia vesmíru, ktorý je ako vyvíjajúci sa celok preniknutý Bohom. Veril, že vesmír je evolúcia. Syntéza Krista a vesmíru, univerzálny Kristus nepredstavuje nové božstvo, ale je vyjadrením podstaty kresťanstva. Kresťanstvo svojím dynamickým poňatím dejín, ich završením, prístupom ku kozmu a osobe sa mu javí ako jediná alternatíva pre budúcnosť. Chardin chápe vieru veľmi rozumovo: „*Veriť znamená prevádzať intelektuálnu syntézu. Jedinečnosť kresťanstva je v tom, že dokáže odpovedať na otázku zmyslu: vesmír smeruje k vzniku ducha a k svojmu dovršeniu v Kristovi.*“

Chardin prijal evolúciu a aplikoval ju na vesmír. Boh podľa neho stvoril svet evolučným spôsobom, preto veľký jezuita prichádza s novým obrazom Boha ako evolútora. Na základe toho, ako sa evolúcia vyvíja – objavenie života, objavenie človeka – Chardin proti filozofickým nihilistickým tendenciám svojej doby vidí v evolúcii vesmíru, Zeme a človeka zmysel, cieľ, ku ktorému evolučné dianie smeruje. Na tejto reflexii buduje svoj tzv. finalistický dôkaz Boha. Buď je život absurdný a nesmeruje nikam, alebo smeruje k presne stanovenému cieľu. Základom jeho dôkazu je dôkaz o prvej príčine. Chardin však vo svojej myšlienkovvej konštrukcii nestavia Boha na začiatok, ale na koniec všetkého. Nie Boh minulosti, ale Boh budúcnosti, Boh cieľ, ku ktorému všetko smeruje. Evolúciu chápe z pohľadu tejto finality, pričom cieľ – Boh – je vysvetlením zmyslu všetkých zákonov a dejín vesmíru. Podstata kresťanstva nie je v inom ako v zjednotení sveta v Bohu skrze vtelenie (*Christologie et évolution*). V Chardinovom obraze Boh prepožičiava energiu stvoreným veciam, ktoré obsahujú určitú potencialitu vytvárať nové formy, a bytostiam obdareným vedomím aj určitú zodpovednosť. Túto ideu prebrali aj súčasní vedci zaoberajúci sa teológiou, napr. Polkinghorne, Paecock a p.

Kristus v pláne sveta

Vo svojich teologicko-prírodovedných úvahách prichádza s tézou objavenia sa kozmickej dimenzie Krista vo vesmíre, teda spojením Kristovho mystického tela s celým vesmírom. Snažiac sa obohatiť kristológiu a vniesť do nej dynamiku obohacuje ju o nové kristologické tituly. Méta, cieľ vesmíru je v bode Omega, ktorý nepatrí do rádu času a v Chardinovom chápaní je ním Kristus. Univerzálny Kristus, ktorý obnovuje vesmír a vedie ho k spojeniu s Bohom. Námietskou voči reflexii o kozmickom Kristovi zo strany tradičnej kristológie je nedostatočná pozornosť Chardina, ktorú venuje historickému Ježišovi z Nazaretu. Zdá sa však, že Chardin neurobil nič iné, než sa vrátil a rozvinul kristológiu predovšetkým východných otcov, ktorí vo svojich reflexiách uprednostňovali ako východisko Logos, teda kristológiu zhora. Christogenéza je pokračovaním antropogenézy. „Slovo, ktoré sa stalo telom“ vedie ľudí k vedomej účasti na kozmogénéze, ktorá vo svojej podstate od počiatku nie je ničím iným ako cestou k Bohu. Otázka kozmického Krista nešla v úradných dokumentoch Cirkvi vážnejší ohlas.

Cestu k spáse vnímal jednak kozmicky ako zjednotenie všetkého v Bohu, a tiež v angažovaní pre svet v rozličných sektoroch, kde človek pracuje prostredníctvom solidarity a angažovanosti sa za svet. Dovršenie vesmíru je pripravené a postupne zreje v čase vďaka spolupráci slobodných bytostí a pôsobením bodu Omega. Tým sa vyzdvihuje význam každej ľudskej činnosti na ceste k zavŕšeniu dejín. Chardinovská vízia kresťana v dnešnom svete: „*Byť Božím dieťaťom a zároveň synom Zeme*“.

Antropocentrizmus Theilarda de Chardina

Popularita jezuitského učenca Pierra Teilharda de Chardina svedčí o veľkej príťažlivosti antropocentrizmu (zameranosti na človeka) a teologickej predstavy človeka ako Bohom vyvoleného nositeľa pokroku a evolučného vývoja.

Je paradoxom, že tento veľký teológ je považovaný za otca prúdu *New Age*. Táto verzia prináša argumenty rozumného správcovstva do krajnosti. Pre stúpencov tohto postoja neexistujú žiadne etické obmedzenia pre zaobchádzanie človeka s biosférou. Podľa nich Zem nepatrí Bohu a ľudia nie sú správcovia jeho kráľovstva. Nemusia ohraničovať svoje požiadavky na technické, politické a ekonomické. Najčastejšia metafora prúdu *New Age* prirovnáva Zem k vesmírnej lodi a považuje ľudstvo za predurčené na úlohu jej spolupilota. Theihard de Chardin tvrdil, že poslaním dnešnej generácie je uchopiť riadiacu páku tvorenia.

Niektorí stúpenci považujú Teilharda de Chardina za svojho duchovného otca. Svoju kresťanskú filozofiu evolúcie vyjadril v diele *The Phenomenon of Man* (1959). Teilhard de Chardin predvídal evolučný vývoj človeka smerujúci k úplnej humanizácii planéty. Tento bod nazval Omega. Väčšina jeho diel vznikla v čase, keď si široká verejnosť nevedomovala nastávajúcu krízu spôsobenú preľudnotením. Obdobie, keď tvoril, možno označiť za predekológické. Jeho viera vo vynachádzavosť človeka bola takmer neobmedzená.

Vedomosti o vymieraní druhov v priebehu vývoja života na Zemi viedli až k pocitu strachu, že konečným dôsledkom prirodzených evolučných procesov by mohlo byť vyhynutie ľudstva. Tento strach z prírody preniká celé jeho teologické učenie a nemožno podceňiť, keď sa zaoberáme témou riadenia prírody a vlády nad ňou. Túto tému nájdeme vo väčšine literatúry *New Age*. Teilhard sa vrátil k príbehu o prvotnom hriechu. Podľa jeho názoru rovnako ako človek upadol do nemilosti u Boha, a preto príroda i človek musia byť vykúpení. Človek môže dosiahnuť spásu pomocou duchovnej transformácie, mimoľudskému svetu je určená cesta „*tvorivej premeny*“. To znamená, že planétu treba humanizovať a prispôbovať potrebám človeka. Tento námet sa v myšlienkovvej tradícii vyskytuje veľmi dávno (Devall, B., Sessions G., 1997). Teilhardov žiak Thomas Berry si uvedomuje jeho antiekologický antropocentrizmus a snaží sa jeho učenie prispôbiť biocentrickému nazeraniu.

Biocentrizmus či kozmocentrizmus

V Teilhardovej koncepcii ponímania evolúcie vidíme tri úrovne:

- kozmickú na úrovni vesmíru,
- biologickú na úrovni živej prírody,
- psychickú na úrovni ľudského druhu.

Plne pochopiť môžeme iba vtedy, keď ich chápeme celostostne ako kozmogenézu, biogenézu, antropogenézu, resp. noogenézu. Usudzuje, že celý vesmír ako jednotný evolučný proces zahŕňa nielen oblasť materiálneho bytia, ale aj sféru vedomia.

Z uvedeného vyplýva, že evolúcia vesmíru smerovala k človeku. „*On je element sveta, predmet poznania*“, kľúč k celej vede o prírode, pretože v ňom sa rozumie všetko, čo spoznáваме. Tento postulát ho viedol k presvedčeniu o výnimočnom mieste človeka vo vesmíre. Jeho úvahy v antropologickej koncepcii človeka vo vesmíre však nepredstavujú koncepciu arogantného a povýšeneckého antropocentrizmu. Napokon, pochopiť pravé miesto človeka vyžaduje prekročiť takéto postoje, spoznať hlbokú prepojenosť a súvislosť

so všetkým živým stvorenstvom a Bohom, a teda prijať koncepciu biocentrizmu a otvoriť sa teocentrizmu (Plašinková, 2001).

Pre pochopenie ľudskej existencie treba začať súvislosťami a prostriedkami, v ktorých človek vystupuje a z ktorých žije: vznikom vesmíru, evolúciou života a dejinami vedomia. O človeku hovoríme ako „o tvorovi v spoločnosti stvorenia“ a toto spoločenstvo zahŕňa aj zvieratá. Každé nahliadnutie do starozákonných správ o stvorení najprv ukazuje, že človek je tvorom medzi inými tvormi, je v spoločnosti jeho členom. Toto spoločenstvo stvorenia je však vytvorené v určitom poradí, takže biblickí exegéti právom hovoria o dejinách stvorenia. Správa o stvorení je správou o dejinách v časovej postupnosti. V týchto dejinách stvorenia sa človek objavuje ako posledný. Do tej miery je stvorenie neba a zeme, svetla a tmy, rastlín a zvierat prípravou na stvorenie človeka. Je posledným tvorom a ako taký najvyšším tvorom. Komplexný systém nazývaný človek v sebe zahŕňa všetky jednoduchšie systémy evolúcie života, pretože je z nich vybudovaný a z nich vzišiel. Po tejto stránke sú v ňom prítomné, rovnako ako je on odkázaný na ne (*ibidem*).

Človek vznikol v procese humanizácie za relatívne krátke obdobie a je celkom pochopiteľné, že jeho postavenie ako antropologickej bytosti je vytvárať humanizmus v ontologickom, ale aj v kozmickom zmysle. Svojou podstatou je motor, ktorý veci poháňa dopredu a vedome či nevedome sa stáva antropocentrickou osobou. Čím viac sa stáva človek človekom, tým bezvýhradnejšie bude ochotný ísť za niečím bezmenným a neporušiteľne novým, a to jednoducho preto, že cesta dopredu je definujúcim znakom života. Je to práve Chardinova filozofia stáleho skomplexovania noosféry, ktorá má znaky novej optimalistickej vízie. Zdá sa, že spĺňa požiadavky kladené na novú syntézu a azda môže byť základom hľadaného paradigmatu (Musil, 1994). Krajne dvojpolové hodnotenie je tu problematické.

Poznatky dnešných systémových vied vedú k zisteniu, že napriek veľkej rozmanitosti vesmíru vrátane biosféry človeka i prirodzenej informácie živých systémov sú usporiadané jednotným spôsobom a že existuje jeden univerzálny poriadok, ktorý má evolučný charakter so schopnosťou spontánnej samoorganizácie (Šmajš, 2011). A toto riadi prirodzený zákon, večná pravda, ale možno to nazvať aj Božie riadenie.

Vplyv theillardizmu

Vplyv theillardizmu sa prejavil v nazeraní na človeka a jeho prostredie pri formovaní filozofických metód, hlavne ideou „*pokračujúceho Božieho stvorenia a božsko-ľudského partnerstva*“. Katolícka teológia prestáva Boha

označovať len ako „prvotnú príčinu, uvažuje o ňom ako o transcendentálnej príčine“ a zavádza „kategorálne“ príčiny, ktorými sú človek a príroda. Možno povedať, že pojem evolúcie – vývoja sa dostal do súladu aj s oficiálnym, tzv. materialistickým ponímaním vývoja. V tomto výklade je zvýraznený proces evolúcie a spolutvorcovstva človeka. Podľa tejto schémy sa posúva príroda do priestoru aktívneho bytia, čím sa mení pôvodný dualistický výklad, ktorý nielenže staval absolútne Boha nad človeka i prírodu, ale aj človeka nad prírodu. Tento moment v tradične katolíckej, resp. kresťansko-judaistickej interpretácii vzťahu človeka a prírody sa stal v 60. rokoch terčom kritiky svetských teoretikov globálnych problémov.

To, čo dnes nazývame mocou človeka nad prírodou, je nástrojom ovládania niekoľkých ľudí – vedeckých plánovačov nad miliardami ľudí, a to je zotročovanie ľudstva technokratickou mašinériou. V dobe genetického inžinierstva ľudská spoločnosť sa vzdáva prirodzenosti a príroda zaniká. Človek je tu redukovaný na druhotný zdroj energie, tzv. inteligentnej energie a vedľa slnecnej energie je zapojený do systému planetárnej výmeny energie. Myslí si, že je ekologickým inžinierom ako kapitán kozmickej lode. V skutočnosti je skôr zotročený elektronickým svetom, pretože šéfom na lodi je samočinný počítač (Odum, 1970). Podobne je to s prerozdeľovaním prírodných zdrojov. Technické možnosti ľudstva sa nesmierne rozšírili a zrýchlili. Človek je schopný meniť fyzické prostredie, podobne meniť biológiu ľudského tela, dokonca psychológiu jedinca, vie zničiť rozsiahle svetové populácie zbraňami. V kontraste máme vedecký či sociálny darvinizmus, ktorý hlása „prežitie najschopnejšieho, prirodzený výber a osvietené sebeckvo“. Je to ten humanizmus, ktorý potrebujeme pri riešení globálnej ekologickej krízy súčasného sveta? (Terek, 2011).

T.de Chardin ustanovuje človeka za meradlo hodnôt, z čoho vyplýva požiadavka, aby ľudia zasahovali do prírody a racionálne riadili jej živelnosť. Vo svojich teologických pojednaniach sa vracia k prvotnému hriechu. Podľa neho príroda rovnako ako človek upadá do nemilosti Boha, a preto príroda i človek musia byť vykúpení. Človek môže dosiahnuť spásu pomocou duchovnej transformácie, mimoľudskému svetu je určená cesta tvorivej premeny. To znamená, že planétu treba humanizovať a prispôbovať potrebám človeka.

Veda a viera

Prvoradým životným cieľom bolo vzbudiť lásku k vede kresťanským spôsobom, teda kombinovať vedeckú prácu a kresťanskú vieru, harmonizovať

lásku k svetu s láskou k Bohu, zjednotiť pozemské aktivity a úsilia s posolstvom evanjelia.

Chardin vyjadril svoje idey spojením s vedou. Predstavil spôsob, ako poznať Boha prostredníctvom matematicko-organického aspektu bytia. Verí vo víťazstvo Boha vo svete. Je to neprímeraný optimizmus? Súčasní evolucionisti pri obhajobe niektorých problematických téz svojej vízie, ako je napr. objavenie života či vedomia, tvrdia, že na strane evolúcie je dlhý čas, počas ktorého sa mohli tieto skutočnosti vyvinúť. Rovnako aj Chardin počíta pri uskutočnení svojej optimistickej vízie s nesmiernym časovým rozsahom, azda aj s miliónom rokov. (Rideau, 2001)

Z T. de Chardinovej vedeckej orientácie vyplývalo i úsilie o zjednotenie vedy a viery na využitie ideí evolucionizmu. Vo svojom „kresťanskom evolucionizme“ akceptuje biologické, ale i kozmologické vývinové koncepcie. Chápe ich ako smerovanie od materiálnosti k duchovnosti. Evolúcia vesmíru smeruje od bodu alfa k bodu omega, t. j. od vzniku vesmíru k Bohu, ktorý je cieľom a vnútorným zmyslom. V priebehu evolúcie vzrastá podiel duchovna a klesá podiel materiálna v etapách evolúcie na jej vývinových stupňoch. Čím je vyšší vývinový stupeň, tým vyšší je aj jeho podiel duchovna.

Záver

V Cirkvi sa v každej dobe objavujú osobnosti, ktoré sa nanovo pokúšajú pochopiť evanjelium a príťažlivo ho svojim súčasníkom vysvetliť. Práca v neprebádaných oblastiach a nové myšlienky sú často nekriticky prijímané, ale aj zavrhané. Príčinou sú často aj omyly, ktorých sa vo svojich reflexiách dopustili. Tieto osobnosti sú géniami, ktorí poznačujú dobu, a vo filozofickom svete sa ich idey stávajú rázcestím, na ktorom sa nasledujúce generácie mysliteľov musia rozhodnúť, či budú kráčať v načrtnutom horizonte, alebo sa vydajú iným smerom. Teilhard zakomponoval do svojho myslenia evolúciu ako fakt. Aplikoval ju na kozmický, biologický a ľudský vývoj. Objavil, že hmota smeruje k stále väčšej organizovanosti a komplexnosti. On takýmto mysliteľ bol a je. Vesmír smeroval k tomu, aby vznikol život. Žiaľ, v súčasnosti je prorokom, ktorého hlas doba nepočuje.

Použitá literatúra

Devall, B., Sessions G., 1997: Hlboká ekológia. Vyd. ABIES, s. 336.

Galleni, I., 1992): *Scienza e teologia*, Queriniana, Brescia, s. 171 – 185.

- Houston, J. M., 1994: Náboženství a životní prostředí. Teologické texty 5/94, 12 – 16.
- Musil, J., 1994: Ekologie a postoj k světu. Teologické texty 5/94, s. 16 – 21.
- Plašinková, Z., 2001: Evolúcia, človek a Kristus v koncepcii Teilarda de Chardina, In Kresťanstvo a biológia s. 140 – 163.
- Odum, 1970: Základy ekológie, Academia Praha.
- Šmajš, 2011: Ohrozená kultúra, Host Brno, 269 s.
- Teilhard de Chardin, 1967: Místo člověka v přírodě. Nakl. Svoboda, Praha, s. 187.
- Teilhard de Chardin, 1965: Fenomen cheloveka. Vyd. Progres, Moskva, 295 str.
- Teilard de Chardin, 1990: *Vesmír a lidstvo*, Vyšehrad, Praha 1990, s. 219 – 222.
- Rideau, É., 2001: *Myšlení Teilharda de Chardina*, Refugium, Velehrad 2001, s. 31.
- Terek, J., 2011: Teilhard de Chardin, jeho humanizmus a antropocentrizmus. Sympozium TU 07.09.2011, Zvolen, s.7.
- https://cs.wikipedia.org/wiki/Pierre_Teilhard_de_Chardin

Kresťanstvo verzus lesy a lesníctvo

JOZEF TUTKA

Abstrakt: Príspevok prezentuje pozitivistickú víziu kresťanskej Cirkvi pre terajšie i budúce ľudské generácie, vychádzajúcu z filozofie úmyslu „prvého hýbateľa“. Úvádza sa aktuálny rámec hypotézy vzniku a fungovania tvorstva na Zemi. Popisuje sa proces osídľovania nášho územia vo vzťahu k lesom a lesníctvu, ich poslaniu a využívaniu národmi žijúcimi na našom území v priebehu kresťanských tisícročí. Hodnotí sa zastúpenie a možnosti zástupcov kresťanských obcí pri vlastníaní a spravovaní lesného majetku, ako aj formulovaní a presadzovaní politických nástrojov v zmysle základných princípov kresťanstva. V závere sa vyjadruje potreba spravodlivého podieľania sa na spravovaní lesov a lesníctva a rozhodovania o spôsoboch ich využívania v zmysle zásad komplexnej, resp. integrálnej ekológie.

1. Úvod

Najvyšší predstavitelia Cirkvi už niekoľko desaťročí oslovujú a vyzývajú všetkých kresťanov sveta a ľudí dobrej vôle k zásadnej zmene postoja k stvorenstvu a využívaniu i spravovaniu dobier a darov našej Zeme. Veľmi presvedčivou argumentáciou sa vyznačuje aj encyklika Svätého Otca Františka *Laudato si* o starostlivosti o náš spoločný domov... V poslanstve každého stvorenia v harmónii všetkého stvoreného by sa nemalo zabúdať, že každé stvorenie má svoju funkciu a žiadne nie je nadbytočné. Aj svätý Tomáš Akvinský zdôrazňuje, že mnohorakosť a rôznorodosť pochádzajú z úmyslu prvého hýbateľa, ktorý chcel, aby „*to, čo každej veci chýba k tomu, aby mohla predstavovať Božiu dobrotu, doplňovali iné veci*“, pretože jeho dobrota „*nemôže byť náležite predstavená jediným stvorením*“. Pri spravovaní a využívaní dobier zemskej a príľahlej časti vesmíru treba uplatňovať model komplexnej, resp. integrálnej ekológie, čo v podstate znamená komplexné posudzovanie a riešenie problémov životného prostredia z hľadísk environmentálnej, sociálnej, ekonomickej a politickej ekológie.

2. Problematika

Vesmír sa sprítomnil do súčasnej podoby podľa astronomickej vedy fenoménom veľkého tresku asi pred 13,5 miliardami rokov. Naša jedinečná modrá planéta Zem s nesmiernym už poznaným i ešte nepoznaným bohatstvom darov a služieb, ktoré nám umožňujú existovať, nám dorástla do tejto krásy za približne 9 miliárd rokov vrátane jej astrálnej geologickej doby.

Zložka rastlinnej ríše – lesov nahosemenných lesných drevín sa začala na Zemi formovať asi pred dvesto miliónmi rokov a krytosemenných lesných druhov o poznanie neskôr, pred asi 60 miliónmi rokov.

S ľadovými dobami pred miliónom rokov a menej sa spája aj historický začiatok nášho ľudského rodu v kolíske stvorenstva na tejto Zemi. Doteraz uzrelo svetlo sveta na jej povrchu viac ako 80 miliárd ľudí, z ktorých viac ako 7 miliárd žije v súčasnosti (Herwig Birg).

Na začiatku nášho letopočtu bolo na svete len okolo 170 miliónov ľudí. V roku 1960 sa už počet ľudí na svete pohyboval okolo 3 miliárd. Intenzívnejší demografický rozvoj obyvateľstva sveta nastal podľa demografov krátko po objavení Ameriky v 15. stor. Slovensko malo v roku 1950 3,5 mil. obyvateľov a v súčasnosti (2016) je nás okolo 5,4 mil.

Aktuálna podoba lesov ako stvorenstva, na ktorú upriamujeme pozornosť, sa začala formovať pravdepodobne až po poslednej dobe ľadovej pred desaťtisíc rokmi, teda osemtisíc rokov pred narodením Krista. Na toto obdobie sa už môžu pamätať aj najstaršie mestá sveta ako Jericho, Babylon, Damask a p. O lesoch na našom území sa zmieňuje grécky historik Herodotos v 5. stor. p. n. l. ako o Hercýnskom pralese, ako o kraji na sever od Dunaja. O vnímaní nášho územia Rimanmi na začiatku nášho letopočtu sa možno dozvedieť aj zo záznamov z diela rímskeho prírodovedca Gaia Plínia II. (23 – 79 n. l.) *Prírodoveda (Naturalis Historia)*.

V súčasnosti zaberajú lesy sveta 31% zemskej súše (okolo 41 mil. km²), čo je plocha štyrikrát väčšia ako Európa. Poľnohospodárske pozemky zaberajú 37,6% (49 mil. km²), urbanizovaná krajina a ostatné plochy 31,4% celkovej výmery pôdy. Na začiatku rozvoja poľnohospodárstva pokrývali lesy až polovicu zemskej pevniny. Viac ako polovica všetkých lesov sa nachádza v piatich krajinách sveta: v Brazílii, Číne, Kanade, Ruskej federácii a USA. V 64 krajinách sveta tvorí plocha lesov iba 10% ich rozlohy. Celková plocha lesov Európy je okolo 10 mil. km² a lesnatosť 46%, a na jedného jej obyvateľa pripadá 1,42 ha lesa.

V lesoch sveta sa vyrúbe ročne drevo v hodnote 125 miliárd eur. Celkový ročný úžitok, ktorý sa získa v lesoch sveta vo forme dreva, nedrevných pro-

duktov a úžitkov ekosystémových služieb a funkcií, predstavuje okolo 400 miliárd eur.

Na Slovensku zaberajú lesy na lesných pozemkoch 42% a na všetkých pozemkoch až 46% územia, čo je priemer Európy. Ich výmera sa zvyšuje ročne okolo 0,05%.

Zásoba dreva na pni v lesoch SR je 480 mil. m³, ktorá sa ročne zvyšuje o prírastok približne 12 mil. m³ dreva. Ročne sa z tejto zásoby odoberá v podobe rubnej, predrubnej a mimoriadnej ťažby okolo 9 mil. m³ dreva. Okrem toho sa v lese nachádza 25 – 50 mil. m³ dreva v podobe strát na dreve pri používaných technológiách lesnej výroby a ležaniny – dreva z kalamít ponechaného v neprístupných terénoch alebo dreva stromov stojacich i ležatých v chránených územiach so zákazom spracovania (5. SOP).

3. História lesov a lesníctva na území Slovenska

Pred našim letopočtom a potom asi do 12. storočia boli na našom území pralesy. Na prelome starého a nového veku až do 3. storočia po Kristovi intenzívne využívali drevo našich lesov Rimania na stavbu lodí, pevností, obydlí a na palivo. Príchod slovanských kmeňov na naše územie v 1. – 5. storočí mal pre lesy ozdravný účinok. Náboženstvo i obyčaje prvých Slovákov/Slovanov a proces rozpadu Rímskej ríše prispeli k ich zveľadeniu.

Pohromu pre lesy našich provincií predstavovala úmyselná kolonizácia nášho územia po vpáde Tatárov v 13. storočí. Nemeckí prisťahovalci priniesli rozvoj baníctva, hutníctva a remesiel, ale súčasne prispeli k ohrozeniu pekných prírodných lesov. Prejavilo sa to zvlášť pri banských mestách, kde platilo prednostné právo jeho rúbania. Kritické ubúdanie lesov podnietilo mnohých uhorských panovníkov k lokálnemu alebo územnému usmerňovaniu ťažieb. Kráľ Žigmund vydal 5. augusta 1426 nariadenie zvolenskému županovi Jurajovi Ilšvaimu o poskytovaní dreva banskobystrickým spracovateľom dreva. Lesy pred postupujúcou skazou zachránilo vydanie *Lesného poriadku* v roku 1565 a *Banského poriadku* v roku 1573. Tu kdesi sa začala cieľavedomá starostlivosť o les a hospodárenie v ňom. Kalkulovala sa potreba dreva, vyznačovalo sa drevo na rúbanie a čo je najdôležitejšie, vznikla starostlivosť o založenie nového lesa a jeho pestovanie. Na účel založenia lesa sa ponechávali na rúbaniskách semenné stromy/výstavky. Lesy však boli ohrozované aj pasením kôz a oviec, ktoré bolo vtedy veľmi rozšírené (16. – 18. storočie po Kristovi). O tej skutočnosti svedčia prísne zákazy pasenia vydané kráľmi Ferdinandom I. a Rudolfom.

V roku 1769 vydala cisárovná Mária Terézia lesný poriadok o pestovaní lesov a ich udržovaní. Po prvýkrát v histórii sa dbá z nariadenia štátneho útvaru (monarchie) o sústavnú obnovu lesa, a to nielen prirodzeným spôsobom z náletu, ale aj umelým spôsobom siatím a sadením. Rúbanie lesov dostalo ešte prísnejšie kritériá. Zaviedla sa aj hospodárska úprava využívania lesa. Určoval sa čas zrelosti dreva a stromov a zaviedla sa evidencia vyrúbaného dreva. Význačným technickým medzníkom bolo opätovné zavedenie píly do lesnej výroby význačným lesníkom, národovcom a priekopníkom moderného lesníctva, banskobystričským komorným lesmajstrom Jozefom Dekrétom Matejoviem (prvýkrát používali pílu na našom území už Rimania v 1. – 3. stor. nášho letopočtu).

Ďalšími zákonnými predpismi, ktoré chránili lesy pred devastáciou, boli zákonný článok č. 57 z roku 1791 a ďalší podobného znenia z roku 1807. Vrcholom lesníckeho zákonodarstva vtedajšej doby bol zákonný článok č. 31 z roku 1879. Bol zostavený tak prezieravo a veľkoryso, že platnosť jeho formulácií bola aktuálna a trvala až do roku 1960.

V nových politických podmienkach „ľudovodemokratickej“ a „socialistickej“ orientácie nášho štátu boli vydané zákony č. 166/1960 Zb. a č. 61 a č. 100/1977 Zb. Po odbornej stránke boli prínosom aj pre lesníctvo svetovej a európskej úrovne, až na niektoré ich sporné ustanovenia. Určitým systémovým nedostatkom bolo to, že akceptovali zásadné normy bezprávia daného režimu v oblasti vlastníctva a užívania lesných pozemkov a lesného majetku. Zvlášť posledný z nich – lesný zákon č. 61/1977 Zb. prikázal takmer všetky lesy do užívania alebo vlastníctva štátu. Ďalším základným nedostatkom bolo dlhodobé diktátorské presadzovanie jednostranne zameranej politiky i do hospodárskej praxe. To spôsobilo viditeľné rozdiely medzi modelmi teórie a legislatívy a reálnym životom. V podstate išlo opäť o kolonizáciu, ktorou bolo zasiahnuté konanie človeka, a zameralo sa okrem materiálnej stránky aj na jeho duchovnú stránku. Až v roku 1989 bol tento stav prerušený a postupne sa nastolil opäť prirodzený, historiou a vývojom overený stav. Od roku 2005 platí už nový zákon o lesoch č. 326/2005 Z. z., ktorý kodifikuje a ďalej rozvíja dosiahnutú exaktnú odbornosť lesníctva na princípoch demokracie a slobody v priestore Európy a sveta.

V súčasnosti zaberajú lesy na Slovensku na lesných pozemkoch viac ako 41,2 % jeho rozlohy, čo je približne 2 014 tis. ha. V čase pralesov boli najviac zastúpenými drevinami tis, jedľa, buk, dub, hrab. Dnes majú u nás miernu prevahu listnáče nad ihličnanmi (62 % : 38 %). Najrozšírenejšími drevinami sú buk 33 %, smrek 24 %, dub 11 %, borovica 7 %, hrab 6 %, jedľa 4 %, smrekovec 2 %, javor 1,5 %, ostatné dreviny tvoria zvyšok.

4. Vlastníctvo a spravovanie slovenských lesov

V minulosti boli lesy vlastníctvom kmeňov. Veľa lesov nepatrilo nikomu. Prisvojil si ich kmeň, ktorý osídlil dané územie. Pravdepodobne v období Samovej i Veľkomoravskej ríše patrili lesy panovníkovi, ktorý ich dal alebo prenajal do správy kniežatám, alebo náčelnikom. V období Uhorska patrili lesy hlavne štátu pod názvom komorské lesy. Panovníci ich darovali za určité služby kláštorom, kniežatstvám a župám. Les sa cenil ako dobro pre všetkých. To platilo hlavne pre komorské (kráľovské), ale i kniežacie lesy. Veľa lesov dali panovníci v 12. – 15. storočí do spoločného užívania vtedajším obciam či provinciám. V tom čase vznikli i súkromné panstvá na základe kráľovského darovania za služby. V nich bolo obmedzované poskytovanie úžitkov bez náhrady ostatným osobám.

Až do konca 19. storočia boli lesy vo vlastníctve panovníka a spravované kráľovskou komorou alebo v súkromnom vlastníctve panstiev, ďalej lesy cirkevné, mestské, urbáriáty a komposesoráty, v ktorých sa hospodárenie uskutočňovalo podľa vzoru komorských lesov.

Po vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov prešlo cestou prvej pozemkovej reformy vlastníctvo komorských lesov nad určitú výmeru (250 ha) postupne na štát. Ostatné druhy vlastníctva sa zachovali. Po druhej svetovej vojne sa zoštátnila na základe dekrétu prezidenta č. 12/1945, zákona o revízií prvej pozemkovej reformy ďalšia časť lesov. Stav vlastníctva lesov z tohto obdobia tvoril základ reštitučného vyrovnania a vlastnej reprivatizácie lesov po roku 1989.

K 01.01.1946 bol po realizácii konfiškácie najväčších lesných majetkov stav vlastníctva takýto:

Lesy štátne	487 192 ha	33,9 %
Lesy obecné	184 497 ha	12,8 %
Lesy urbárske	359 003 ha	25,0 %
Lesy cirkevné	66 352 ha	4,6 %
Lesy verejnej základiny	14 007 ha	1,0 %
Lesy súkromné	150 838 ha	12,3 %
Konfiškáty	176 373 ha	10,4 %

K ďalšej zmene vlastníctva došlo aktom druhej pozemkovej reformy. No najväčšie zmeny a súčasne nespravodlivosť do vlastníckych vzťahov vniesli zákon SNR č. 2/1958 Zb. o úprave pomerov a obhospodarovania spoločne užívaných lesov bývalých urbáriátov, komposesorátov a podobných útvarov. Ďalej to boli už spomínané lesné zákony č. 166/1960 Zb., č. 61/1977 Zb. a č.

100/1977 Zb., no a vlastný proces socializácie od polovice šesťdesiatych rokov. Výsledkom uplatnenia týchto zákonov bolo užívanie lesov štátom na 94,9% ich rozlohy. Zvyšok 4,6% užívali MNO a 0,5% družstvá. V podstate bolo vo vlastníctve štátu 99,5% lesov, pretože akt užívania bol zákonom povýšený nad vlastníctvo.

K 31.12.2015 bol tento ev. stav vlastníctva a obhospodarovania (porastová pôda) lesov:

	Vlastníctvo	Obhospodarovanie	%
Lesy súkromné	200 128	145 714	10,3/7,5
Lesy spoločenské	390 079	564 919	20,1/29,1
Lesy obecné	163 195	165 259	8,4/8,5
Lesy cirkevné	50 313	24 397	2,6/1,3
Lesy poľnoh. družstiev	6 307	6 933	0,3/0,4
Lesy štátne	773 801	1 035 344	39,8/53,3
Lesy s nezist. vlastníct.	358 743	-	18,5/-
Spolu:	1 942 566		100/

5. Účasť kresťanov na spravovaní, využívaní a obhospodarovaní lesov

Pred príchodom vierozvestcov sv. Cyrila a Metoda v čase iba ojedinelého prenikania kresťanstva na územie dnešného Slovenska zo západných ríš bol vzťah našich predkov (Slovánov) k stvorenstvu, teda aj k lesu vzhľadom na charakter ich pohanského náboženstva primerane ústretový až posvätný. Po formálnom prijatí kresťanstva v 9. storočí sa vyvíjal podiel účasti kresťanov na spravovaní, užívaní a obhospodarovaní lesov v závislosti od vlastníckeho vzťahu k lesnému majetku, ale i ich spoločenského postavenia. Vzhľadom na stav demokracie i občianskych slobôd sa až do obdobia zrušenia nevoľníctva a poddanstva najviac kresťanov podieľalo na obhospodarovaní lesa prenájmom alebo predajom svojej pracovnej sily, za plácu v peniazoch alebo naturáliách. Menej početná skupina kresťanov zastúpená panovníkom, šľachtou, grófstvami, panstvami a Cirkvou lesný majetok vlastnila, spravovala, užívala i dobovo obhospodarovala.

Najväčší podiel občanov kresťanov na vlastníctve lesného majetku, jeho spravovaní, užívaní a obhospodarovaní bol pred druhou svetovou vojnou a krátko po nej. Po roku 1948 až do roku 1989 sa postupne zrušilo vlastnícke právo, resp. absolútne obmedzilo právo užívania lesov neštátnych fyzických i právnických osôb.

Okrem ujmy na vlastníctve a užívaní lesného, ale i poľnohospodárskeho a iného majetku utrpeli kresťania predovšetkým katolíckej, gréckokatolíckej a blízkych cirkví spoločenskú, psychickú a ľudskú diskrimináciu a vo veľkom počte rôzne druhy týrania v žalároch a nezriedka i fyzickú likvidáciu. Nekonformní kresťania mali značne sťažené podmienky svojej existencie a uplatnenia sa. Spravidla nemohli zastávať žiadnu riadiacu funkciu v štátnych podnikoch, inštitúciách, ale ani v spoločenských organizáciách. Toto prekliatie komunistického režimu sa vzťahovalo na všetkých nekonformných členov generačnej línie rodiny. V takýchto podmienkach nemali možnosť účinnejšie zasahovať a ovplyvňovať vývoj lesníctva. Dalo sa to realizovať iba z najnižšej úrovne spoločenského rebríčka vykonávaním manuálnej fyzickej alebo duševnej práce, podľa najlepšieho vedomia a svedomia.

V súčasnosti, teda už viac ako 28 rokov po politických a sociálnych zmenách, sa okrem prvých troch rokov konštituovania normálneho fungovania procesov v štáte novou garnitúrou na všetkých úrovniach opäť vrátila na scénu, aj keď paradoxne v demokratických voľbách, objektívnej realite vždy prispôsobivá skupina ortodoxných komunistov a ich prisluhovačov, tentoraz rozptýlená do viacerých politických strán alebo pod novou značkou. V procese revanšu sa opäť zmocnili s malými prestávkami správcovského a riadiaceho kormidla aj v lesníctve a poľnohospodárstve. Veľmi obratne brzdila, spomaľovala a deštruovala celý proces reštitúcií a ekonomickej transformácie. Väzby tejto skupiny vybudované v minulom režime sú veľmi silné a vzhľadom na ich rozptýlenie do štruktúr takmer všetkých politických strán umožňuje im takto zotrvať na vrchole pyramídy moci a riadenia a ovplyvňovať vývoj a dianie i v lesníctve. Uskutočňuje sa to často nielen na úrovni štátnych orgánov a inštitúcií, ale i neštátnych subjektov. Táto skutočnosť značne obmedzuje možnosti kresťanov výraznejšie ovplyvňovať vývoj v lesníctve. Súvisí to do značnej miery aj s predkladanou tézou starorežimistov o nezasahovaní Cirkvi do riadenia procesov štátu a tiež o reálnom stupni kresťanstva našich občanov, prezentovaných ich vyjadrením vo voľbách v prospech takej politickej štruktúry, ktorá tu je a pretrváva.

Na druhej strane je však pravda aj to, že nie všetci staronoví vlastníci lesného majetku sa správajú zodpovedne a štandardne. Vo väčšine prípadov majú na to aj odôvodniteľnú príčinu v nedostatočne alebo vôbec nerealizovaných reštitúciách za prepadané výnosy, resp. zníženie hodnoty lesného majetku v období odňatia ich vlastníctva a užívania. Ani takéto ekonomické a morálne škody ich však neoprávňujú k tomu, aby spôsobovali nové škody iným, práve zvýšeným využívaním podstaty lesa a ohrozovaním jeho trvalej udržateľnosti, a tým aj ostatných úžitkov funkcií pre verejnosť.

Neštátne vlastnícke kategórie, okrem súkromných a spoločensstevných (urbariátov a iných lesných spoločností) majú charakter verejného práva. V tomto zmysle by sa mali správať aj ich majitelia a správcovia. Majetok štátnych, obecných a cirkevných lesov by mal v dostatočnej miere slúžiť aj občanom ako ich spoluvlastníkom dôsledným poskytovaním úžitkov verejnoprospešných funkcií lesov vo výške objednávky generovanej nástrojmi marketingu. Majetok týchto lesov by mal udržiavať aj vyššiu zamestnanosť a poskytovať sociálnu pomoc najchudobnejším a najviac postihnutým občanom v podmienkach vytváraného trhového mechanizmu na slovenský spôsob. Mohla by to byť pomoc aj formou naturálnych dávok, napr. palivového alebo stavebného dreva, spoluúčinkovanie pri zbere lesných plodov, liečivých rastlín a p.

Takto by sa mohlo prejaviť kresťanstvo aj našich majiteľov a správcov lesov. Nemali by sa stávať prípady, že našich najchudobnejších občanov prinúti bieda rúbať drevo v národných parkoch alebo v prírodných rezerváciách. Podobne neúnosné je tiež uplatňovanie zákazov v rámci vyhlasovaných chránených území, brániace tým najchudobnejším zabezpečiť si živobytie. Okrem toho vznikajú straty aj štátu tým, že sa musia dovážať lesné plody a liečivá, ktoré v hojnej miere ponúkajú naše lesy.

Namiesto represívnych a donucovacích riešení by mali konečne nastúpiť pravidlá ohľaduplného občianstva a uplatňovania kresťanských princípov.

6. Záver

Lesy sú nenahraditeľné pre život na Zemi. Predstavujú jeden z najproduktívnejších prírodných zdrojov poskytujúcich spektrum produktov a úžitkov ekosystémových služieb pre spoločnosť. Sú životne veľmi dôležité aj tým, že zohrávajú nezastupiteľnú úlohu pri spoluvytváraní hranice energetickej bezpečnosti ekosystémov Zeme a úrovne udržateľného rozvoja všetkého tvorstva. V *Agende 2030* sa členské krajiny OSN zaviazali k prijatiu opatrení na zastavenie globálneho odlesňovania do roku 2020 a k dosiahnutiu zvýšenia výmery svetových lesov o tri percentá do roku 2030.

Jediným kontinentom na svete, kde výmera lesov za posledných sto rokov vzrástla, je Európa. Slovenská republika je súčasťou tohto celoeurópskeho trendu, pretože výmera lesov v našej krajine dlhodobo rastie.

Územia lesov vo vlastníctve štátu, miest a obcí a cirkví spadajú podľa medzinárodných právnych noriem do skupiny subjektov verejného práva. Spoluvlastníci tohto majetku sú v podstate všetci občania SR. Územie štátnych lesov spravujú odborníci ustanovení orgánmi štátu, ktorých sme

si vybrali cestou demokratických volieb do NR SR a nadväzne vlády SR. Správcov lesného majetku miest, obcí a cirkví si ustanovujú demokraticky zvolené orgány týchto subjektov a ustanovizní. Súkromné, spoločenské a družstevne lesy sa zaraďujú zase do skupiny subjektov súkromného práva. Správu vlastného majetku si môžu vykonávať sami v prípade súkromných lesov alebo demokraticky zvolených orgánov členmi spoločenstva. Pre zodpovednú správu majetku si najímajú školených odborníkov lesníctva (absolventov stredných lesníckych škôl alebo Lesníckej fakulty TU Zvolen) Ustanovení správcovia štátneho lesného majetku by mali ukázkovo dodržiavať platné zákony SR a rozhodnutia orgánov štátnej správy ako kontrolných orgánov štátu.

V prípade NL môžu orgány MPRV a MŽP a štátnej správy LH konať iba v zmysle Ústavy SR a platných zákonov. Teda v zmysle ústavy SR môžu orgány MŽP na území NL konať až po súhlase vlastníka lesného majetku. Z toho vyplýva, že orgán MŽP nemôže vyhlásiť CHÚ alebo NP na území ŠL bez vedomia MPRV ako zodpovedného za správu tohto majetku.

O to závažnejšie to je v prípade lesného majetku NL, kde by orgány MPŽ nemali bez súhlasu vlastníka ani len začať žiadne konania súvisiace s vyhlasovaním chránených území, spojených s obmedzením vlastníckym práv subjektov NL. Žiadna podriadená organizácia MŽP si nemôže svojvoľne bez vedomia a dovolenia vlastníka majetku vynucovať a presadzovať svoju vôľu. **Z toho vyplýva, že vo všetkých prípadoch, kde nebola dodržaná ústava SR a jej platné zákony (t.j. získaný právoplatný súhlas vlastníka bez vynútenia), by sa mali rozhodnutia anulovať a zachovať pôvodný stav. Treba konečne zaviesť spravodlivosť a primeranú mieru objektívnosti a korektnosti do bujarej rozšafnosti samozvaných znalcov ochrany prírody.**

V procesoch rozhodovania o spôsoboch využívania lesov by sa malo bezpodmienečne vychádzať zo zásad komplexnej, resp. integrálnej ekológie zohľadňujúcej kritériá environmentálnej, sociálnej, ekonomickej a politickej ekológie (podľa *Laudatio si*)

Použitá literatúra

- Encyklika Svätého Otca Františka, 2015: *Laudato si* (O starostlivosti o náš spoločný dom). Spolok svätého Vojtecha, Trnava, 149 s., ISBN 978-80-8161-180-3.
- KAVULJAK, A. 1942: Dejiny lesníctva a drevárstva na Slovensku. Bratislava, Lesnícka a drevárska ústredňa, 222 s.

- KOLEKTÍV, 1943: Slovenská vlastiveda II., 1943: SAVU, Kníhtlačiarsky účastní-
nárný spolok v Turč. Sv. Martine, s. 462.
- Stockmann, W., 2016: Dejiny lesníctva na Slovensku, 1022 s., ISBN 978-80-
972204-2-6.
- Babjak, J., 2015: Pôda ako Boží dar a jej zodpovedné využívanie v súčasnom
svete, Prešov ESK KBS Gréckokatolícké arcibiskupstvo, 146 s., ISBN 978-
80-89543-24-3.

Iniciatíva *Laudato si* pre Slovensko

Vyhlásenie environmentálnej subkomisie KBS k zodpovednému nakladaniu s odpadmi

Dosť bolo kultúry vyhadzovania!

Kedy ste naposledy držali v ruke nejaký odpad? Pred hodinou, dvoma, určite nie viac ako pred pár hodinami. Odpady sú našim každodenným spoločníkom, väčšinou ich neriešime, končia v koši. Pritom za každým odpadom je kus prírody a každý jeden odpad, či je to papier, plast, alebo batéria, skrýva veľké množstvo materiálu a energie. Preto v spoločnom koši na ostatný komunálny odpad by malo končiť odpadu čo najmenej, no pohľad do kontajnerov na našich sídliskách tomu nenasvedčuje. Pritom až viac ako 80% odpadu môžeme vytriediť.

Cirkev si nalievavosť témy životného prostredia a odpadov uvedomuje stále viac. Vo svojej, dnes už i medzi neveriacimi slávnej encyklike o ochrane spoločného domova *Laudato si* (*Buď pochválený*), pápež František kriticky popisuje javy dnešnej doby ako konzumizmus, odpad, kultúra vyhadzovania a pod.: „*Zdá sa, že zem, náš domov, sa čoraz viac premieňa na obrovskú skládku smetí. Na mnohých miestach planéty starší ľudia s nostalgiou spomínajú na krajinu minulých čias, ktorá je dnes zaplavená odpadkami. ... Okrem toho vieme, že sa vyplytvá približne tretina vyprodukovaných potravín, a potraviny, ktoré vyhadzujeme, ako by sme brali zo stola chudobným.*“

Tento neutešený stav stále viac pociťujeme aj u nás na Slovensku a, žiaľ, aj v našej krásnej prírode pozorujeme stále viac nerozložiteľného odpadu. Podstata kultúry vyhadzovania neexistuje mimo nás, začína sa v našich rozhodnutiach a každý z nás pritom môže s úsmevom kráčať cestou radostnej skromnosti. Ako? Treba začať tu a teraz postojom, že aj ja osobne sa chcem čo najviac priblížiť k dokonalému ekosystému stvorenstva so 100% recykláciou, teda bez odpadov. Stačí sa držať niekoľkých zásad zodpovedného nakladania s odpadmi u nás doma, v škole, v práci či vo farnosti:

Predchádzam vzniku odpadov – konám tak, aby odpad podľa možnosti ani nevznikol, napr.: kompostujem bioodpad, pijem vodu z vodovod-

du či z prameňa, kupujem len to, čo skutočne potrebujem, pri nákupoch používam vlastné vrecká a tašky, kde to je možné, využívam vratné obaly, vyhýbam sa jednorazovým nádobám, uprednostňujem darčeky, ktoré sa časom nevyhodia – výlet, koncert, športové podujatie, divadlo, jazda na koni, dobrý domáci koláč a pod.

Opätovne využívam to, čo sa využiť dá, cez blízkych, darovaním alebo požičaním, cez bazáre, *second handy*, centrá opätovného použitia, opravné servisy, uprednostňujem trvanlivé a opraviteľné veci pred jednorazovými, medzi priateľmi alebo v komunite zdieľam knihy, CD/DVD, hračky, športové či domáce náradie a pod.

Všetok vzniknutý odpad triedim, bežne sa v obciach zbierajú cez triedený zber plasty, papier, sklo, kovy, prípadne VKM (viacvrstvové kombinované materiály – „tetrapaky“) a bioodpad. Batérie, žiarovky a žiarivky sa spätne zbierajú v predajniach, pneumatiky v pneuservisoch, staré lieky v lekárnach, elektronika v elektroobchodoch... Každá obec má mať podľa platného zákona o odpadoch zavedený triedený zber odpadov vrátane vlastného zberného dvoru. Ak nemáte takúto možnosť doma alebo v práci, pýtajte si od obce kontajnery, príp. farebné vrecia na jednotlivé materiály. Triedený zber väčšiny materiálov (papier, plasty, sklo...) by mal byť od 01.07.2016 pre obec bezplatný, náklady budú hradíť organizácie zodpovednosti výrobcov.

S potravinami zaobchádzam tak, aby som ich nemusel vyhadzovať – uvážený výber pri nákupe, spracovanie, primeraná porcia, vhodné uskladnenie, prípadné rozdelenie.

Odpady v žiadnom prípade nespľujem ani nevyhadzujem do prírody.

Tieto zásady by nám mali pomôcť znížiť produkciu zvyškového komunálneho odpadu, ktorý končí na skládkach Slovenska z dnešných priemerných 330 kg (!) na obyvateľa a rok na menej ako 50 kg. Dobrým triedením podporíme recyklačný priemysel, pomôžeme tak vytvoriť dlhodobé pracovné miesta, zvýšime materiálovú sebestačnosť Slovenska, ktoré je dnes závislé od dovozu materiálov a energií. Dnes na Slovensku skládkujeme až 80% komunálnych odpadov, pritom recyklovať, resp. inak zhodnotiť by sa dalo viac ako 85% z nich.

Na tomto mieste vyzývame tiež kompetentné orgány štátnej správy a samosprávy, aby obyvateľom viac uľahčovali možnosti separovaného zberu a hľadali možnosti ich ďalšej motivácie.

Začnime dnes – doma, v práci, v škole, vo farnosti či rehoľnom spoločenstve a nebojme sa ísť príkladom sami sebe, ostatným našim blízkym, kole-

gom a pod. Boh Stvoriteľ sa nám za to odmení materiálnym i duchovným úžitkom.

Laudato si

V Banskej Bystrici 16.05.2016

Vyhlásenie environmentálnej subkomisie KBS o zodpovednom vzťahu k pôde

Chráňme a opatrujme si pôdu!

Vychádzajúc z myšlienok pápeža Františka vydávame nasledujúce vyhlásenie o vzťahu k pôde.

Pápež František vyzval „znovuobjaviť lásku k zemi ako matke, chrániť a opatrovať, uzatvárajúc s ňou zmluvu, aby mohla pokračovať byť, ako to chce Boh, zdrojom života pre celú ľudskú rodinu. Toto ide proti tendencii vykorisťovať zem, ako keby bola vecou bez vzťahu s nami, ako keby už nebola matkou, a potom ju nechať zoslabnúť a opustiť ju, lebo už na nič neslúži“. (stretnutie s poľnohospodármi 31.01.2015)

V praxi to znamená v súvislosti s využívaním pôdy uprednostňovať agrotechniku, nielen minimalizujúcu negatívny vplyv na organizmy žijúce v pôde, ako aj iné zložky životného prostredia, ale predovšetkým zlepšujúcu jej úrodnosť. Dôležitým krokom je podpora aplikácie zeleného hnojenia a používania organických hnojív; výroby a distribúcie kompostovaného organického odpadu. Žiada sa tiež uprednostniť používanie agrochemikálií v ochrane rastlín s vylúčením negatívnych vplyvov. To všetko možno dosiahnuť aj primeranými finančnými dotáciami, prípadne inými ekonomickými regulačnými nástrojmi. Je to výzva, ktorú predkladáme pre zákonodarné a rozhodovacie orgány majúce priamy praktický vplyv v poľnohospodárskej činnosti.

Problémom je tiež ohrozenie poľnohospodárskej pôdy eróziou (najmä vodnou), ktorá na území Slovenska dosahuje potenciálne výmeru takmer 40%. Je preto naliehavé dôslednejšie dbať na ochranné protierózne opatrenia, v čom vidíme rezervy.

Pápež František upozornil aj na jestvujúci a rozšírený negatívny jav, dotýkajúci sa celej planéty Zeme, totiž ukrajovanie z poľnohospodárskej pôdy jej využívaním na iné, rentabilnejšie účely. Je neúnosné, aby sa uprednostňovali súkromné alebo rezortné, neraz veľmi individualistické a účelové záujmy. Pri krajinnno-ekologickom plánovaní a plánovaní hospodárenia je nevyhnutné zohľadňovať skutočnosť, že poľnohospodárska pôda musí byť v optimálnej ekologickej rovnováhe s ostatnými krajinnými prvkami, ako sú

lesy, rozptýlená krajinná zeleň, vodné plochy; tiež aj s dopravnými komunikáciami a urbanizovaným územím. Žiadame preto, aby kompetentné orgány uplatňovali účinné právne a ekonomické nástroje, ktoré by zabezpečili ekologicky optimálnu tvorbu krajiny, ktorá patrí všetkým vrátane nasledujúcich generácií. Je to výzva, ktorú predkladáme pre zákonodarné a rozhodovacie orgány majúce priamy praktický vplyv v poľnohospodárskej činnosti.

Pápež František zdôrazňuje, že *„dielo tých, čo obrábajú zem venujúce štedro svoj čas a energiu, si zasluhuje byť uznané a adekvátne ohodnotené aj prostredníctvom konkrétnych ekonomických a politických rozhodnutí“*. (stretnutie s poľnohospodármi 31.01.2015) V encyklike *Laudato si* (str. 79/129) uvádza, že *„je nevyhnutné podporovať ekonomiku, ktorá bude presadzovať diverzifikáciu výroby a podnikateľskú kreativitu. Existuje napríklad veľká škála poľnohospodárskych potravinárskych systémov a malovýroby, ktoré stále živia väčšinu svetovej populácie, používajú pôdu a vodu v obmedzenom rozsahu a produkujú menej odpadkov tak v malých poľnohospodárskych či záhradných parcelách, ako aj pri love, zbere lesných plodov a ručnom rybolove. Ekonomika úspor z výroby najmä v poľnohospodárskom sektore núti drobných roľníkov predávať svoju pôdu alebo opúšťať tradičné spôsoby pestovania. Pokusy niektorých z nich o rozvoj iných foriem výroby, viac diverzifikovaných, sa končia neúspešne v dôsledku ťažkého prístupu na regionálne a globálne trhy alebo preto, že infraštruktúra predaja a dopravy slúži veľkým podnikom. Úrady majú právo a zodpovednosť prijať jasné a rozhodné opatrenia na podporu drobných roľníkov a na diverzifikáciu výroby. Podnikateľská činnosť môže byť veľmi plodným spôsobom podpory regiónu, ak chápe, že vytváranie pracovných miest je súčasťou jej neoddeliteľnej služby pre spoločné dobro.“*

Postrehy pápeža Františka vnímame ako vysoko aktuálne a naliehavé aj na Slovensku. Apelujeme na zákonodarné a hospodáriace subjekty na všetkých spoločenských úrovniach, právnické i fyzické osoby, aby vo svojich rozhodnutiach a konaní postupovali v súlade s nimi. V politickej rovine to znamená výraznejšiu podporu politiky rozvoja vidieka a spolupráce s Európskym poľnohospodárskym fondom pre rozvoj vidieka, ako aj zefektívnenie využívania rezerv, ktoré poskytuje. Záverom sa žiada pripomenúť, že problematika vzťahu k zemi sa vo veľkej miere dotýka aj pedagogicko-výchovných subjektov. Výchova k úcte k životnému prostrediu sa totiž prejaví v nasledujúcich generáciách, ktoré prevezmú adekvátnu zodpovednosť. V prostredí veriacich treba podporovať, rozvíjať a zdokonaľovať pastoračno-katechetické programy a liturgické slávenia ako napríklad Deň Zeme, požehnanie polí,

prosebné a ďakovné dni a podobne. Tu vnímame veľké rezervy a možnosti aj na ekumenickú spoluprácu.

Naše vyhlásenie odporúčame na premyslenie všetkým zainteresovaným v predmetnej problematike a nabádame k odvahe k rozhodnutiam smerujúcim k udržateľnosti v našej krajine.

Laudato si

V Banskej Bystrici 14.11.2016

Vyhlásenie environmentálnej subkomisie KBS o zodpovednom vzťahu k prírode a krajine

Starajme sa o prírodu a krajinu – o náš spoločný domov!

Pápež František v encyklike *Laudato si* o starostlivosti o náš spoločný domov s využitím príspevkov predchádzajúcich pápežov, mnohých vedcov, filozofov, teológov a spoločenských organizácií, ktoré obohatili myslenie ľudstva v tomto smere, poukazuje na hriechy ľudstva proti dielu Stvoriteľa narúšaním životného prostredia v globálnom i lokálnom rozsahu, naznačuje ich príčiny a naliehavo vyzýva k zjednoteniu celej ľudskej rodiny v snahe o dosiahnutie udržateľného stavu životného prostredia, čiže dobrého stavu nášho spoločného domova.

Slovensko je obdarené rozmanitou a krásnou prírodou, v ktorej sa tradičnou činnosťou človeka (baníctvo, hutníctvo, roľníctvo, lesníctvo, pastierstvo a pod.) vyformovala pestrá krajina, typická pre jednotlivé regióny. Pôvodná prírodná krajina sa menila na kultúrnu krajinu, a to často práve v neprospech jej prírodných pomerov. Človek sa často k prírode správa v rozpore s Božím zámerom ako suverénny vládca bez ohľadu na zachovanie jej trvalej funkčnosti.

Veľkým prírodným bohatstvom Slovenska sú bohaté zdroje pitnej vody, ktorou sa, žiaľ, plytvá. Nadmernou chemizáciou poľnohospodárskej pôdy v minulosti došlo na mnohých miestach k preniku škodlivín do podzemných vôd, čím sa mnohé pramene a studne stali nepoužiteľnými. Dochádza tiež k znečisťovaniu riek a potokov nielen odpadkami, ale aj odpadovými vodami, čo má za následok úhyn vodných živočíchov. Problémom je aj prehrádzanie vodných tokov malými vodnými elektrárnami, ktoré sú pre vodné živočíchy migračnými bariérami. Regulačnými úpravami stratili vodné toky svoj prirodzený charakter a zanikli viaceré vzácne mokrade. K znečisťovaniu ovzdušia dochádza jednak z miestnych zdrojov, ako aj atmosférickým prenosom zo vzdialených zdrojov. Situácia sa stáva kritická najmä v bezprostrednom okolí priemyselných podnikov, vo veľkých sídelných aglomeráciách a v okolí dopravných tepien. Znečisťovanie ovzdušia vplyva na globálne zmeny klímy, ktoré sa prejavujú extrémnymi zmenami počasia. Nevážime si ani poľnohospodársku pôdu, ktorá na jednej strane ubúda pod

rozširujúcimi sa sídlami, dopravnými koridormi a vznikajúcimi priemyselnými parkami, na druhej strane však útlmom poľnohospodárstva značná rozloha pozemkov ostáva nevyužitá, zarastá a sukcesiou sa mení na les. Vyše 40 % Slovenska pokrývajú lesy, ktoré sú nielen človekom pozmenené, ale aj prirodzené, dokonca so zvyškami prírodných lesov. Lesy sú stále častejšie postihované rôznymi druhmi kalamít. Aj lesné hospodárstvo čaká na dôslednejšiu ekologizáciu.

Zmeny jednotlivých zložiek krajiny zákonite vyvolávajú zmeny celkovej štruktúry krajiny, ktorá sa vzdaluje od tradičnej, vrátane krajinného obrazu. Na mnohých miestach krajinu hyzdia nelegálne skládky odpadov, k čomu pristupujú ešte aj staré environmentálne záťaž. Nadmerná produkcia odpadov si vyžaduje ich dôslednú separáciu a druhotné využitie.

Napriek tomu, že máme na Slovensku deväť národných parkov, štrnásť chránených krajinných oblastí, rozvinutú národnú sústavu chránených území i európsku sústavu, celkove sa znižuje biologická rozmanitosť – biodiverzita. Zdá sa, že ochrana spoločenstiev rastlín a živočíchov nie je dostatočne účinná. Najprísnejší ochranný režim bez zásahu človeka sa uplatňuje len v 5. stupni ochrany na 2 % územia Slovenska. Na druhej strane dochádza k nežiaducemu „obohacovaniu“ prírody a krajiny inváznym šírením nepôvodných druhov rastlín, ktoré vytláčajú pôvodnú vegetáciu, a niektoré druhy sú dokonca pre človeka nebezpečné.

Mnohé z globálnych problémov, ktoré naznačil pápež František v encyklike *Laudato si*, sú aktuálne aj na slovenské pomery. Je povinnosťou nás všetkých upozorňovať na ich príčiny a následky, snažiť sa o nápravu, zapájať sa do aktivít orientovaných na podporu udržateľného života ako spoločného dobra. Aj zdanlivá maličkosť vykonaná v prospech ochrany životného prostredia má význam pre zlepšenie starostlivosti o náš spoločný domov.

Laudato si

V Banskej Bystrici 29.12.2016

Vyhlasenie environmentálnej subkomisie KBS o vode

Voda je Božie pohladenie – chráňme vodu pre všetkých!

Voda – podivuhodná, ba až zázračná tekutina. Chemicky veľmi jednoduchá zlúčenina, skladajúca sa z vodíka a kyslíka, napriek tomu stále prevkappa je svojimi vlastnosťami vedcov i laikov. Niektoré z týchto vlastností nie sú doteraz dostatočne známe a sú pre ľudí priam zázračné. Voda od nepamäti ľudstvo fascinovala. A niet sa čomu čudovať, pokrýva 71% zemegule a tvorí 65% ľudského tela. Je nevyhnutná na život, zohráva úlohu v každom procese, ktorý prebieha v rastlinách, živočíchoch a tiež v neživej prírode. Osviežuje nás a pomáha nám, aby naše telo správne fungovalo. Z týchto a ďalších dôvodov zohráva táto jednoduchá substancia životne dôležitú úlohu v každej spoločnosti. Svojimi tromi skupenstvami vytvára rovnováhu pre celú našu planétu. Ľudia si ju vždy vážili a nesmierne cenili.

Zásoby vody na Zemi sa dopĺňajú, a to vďaka efektívnemu recyklačnému systému, ktorý tu funguje. Takmer každá kvapka vody, ktorú použijeme, si nájde svoju cestu do oceánov. Odtiaľ sa pôsobením slnka vyparí a potom sa vracia na zem v podobe dažďa. Tá istá voda sa používa znova a znova. Tento pozoruhodný proces je opísaný v Biblii: „*Všetky rieky tečú do mora, a more sa nepreplňuje. Kde vyvrelí, k tomu miestu tečú rieky späť, aby sa odtiaľ znova vydali na cestu.*“ (Kaz 1, 7) Kolobeh vody je naozaj zázrak stvorenia!

Vzhľadom na to, aká dôležitá je voda pre život a akým úžasným spôsobom je zabezpečovaná, by nás nemalo prevkappať, že v Biblii sa spomína vyše sedemstokrát. V Biblii sú jedinečné vlastnosti vody – zvlášť jej schopnosť udržiavať život a očisťovať – často použité na opis duchovných hodnôt (porov. Iz 58, 11; Jn 4, 14). Skôr ako kňaz alebo diakon pokrstí dieťa, vysloví modlitbu nad vodou v krstiteľnici. Prosí v nej Ducha Svätého, aby jeho sila zostúpila do vody a na dieťa, ktoré bude pokrstené. Táto nádherná modlitba hovorí o spôsoboch, ako Boh používal vodu v dejinách spásy. Na záver sa hovorí o tom, že voda pri krste zmyje hriechy a prinesie nový život. Takmer na začiatku modlitby je táto veta: „*Tvoj Duch sa už na počiatku stvorenia vznášal nad vodami, a tak voda už vtedy dostala schopnosť posväcovať.*“

Zásoby vody na Slovensku sú zatiaľ v dostatočnom množstve. Vďaka stále pomerne vyváženému zastúpeniu krajinných prvkov, najmä lesov, máme dostatok vody, ktorá má dobrú chuť, ale aj samočistiacu schopnosť. Vďaka

geomorfologickým vlastnostiam našej krajiny máme dobre zastúpenú rôznorodosť ekosystémov s relatívne vysokým podielom lesov (až 42 %), ako aj ďalších stabilizačných krajinných prvkov, akými sú pasienky, lúky. Množstvo kvalitnej podzemnej vody však klesá aj u nás. Slovenské územie je pospájané tokmi, ktoré pripomínajú cievy i vlásoknice ľudského tela udržiavajúce intenzívny život. Ich celková dĺžka presahuje 44 000 kilometrov. Tieto vlásoknice prechádzajú cez priemyselnú, poľnohospodársku a obývanú krajinu, ktorá ich znehodnocuje. Dôležitou stránkou je racionálne využívanie vody a tu je obrovská rezerva.

Stav vody v niektorých častiach sveta je alarmujúci, a to nielen z hľadiska kvality, ale aj množstva vody. Súvisí to tiež so zvyšujúcim sa počtom obyvateľstva a neúmernou spotrebou, ktorá v niektorých bohatých oblastiach presahuje 1 000 litrov denne. Prírodné procesy, ktoré zabezpečovali kolobeh vody, nemôžu poskytnúť dostatok vody pre všetkých obyvateľov Zeme a budú limitovať prežitie obyvateľstva. So zmeneným zastúpením krajinných prvkov sa kumulácia schopnosť krajiny bude znižovať. Dnešné ukazovatele poukazujú na tendenciu vyčerpávania prírodných zdrojov, najmä podzemných vôd. V niektorých častiach Slovenska, najmä Východoslovenskej nížiny, poklesla za posledných tridsať rokov takmer o päť metrov.

V encyklike *Laudato si* pápež František pripomína: „*Zabúdame, že aj my sami sme Zemou (porov. Gn 2, 7). Naše telo je zložené z prvkov planéty; jej vzduch dýchame a jej voda nás oživuje a občerstvuje. Nič z tohto sveta nám nie je ľahostajné.*“ (*Laudato si*, 2/5)

Čo môžeme pre ochranu vody urobiť my v našom každodennom živote? Správať sa rozvážne, starostlivo, zodpovedne k vodným zdrojom, neznečisťovať odpadom prírodu, okolie vodných tokov, prameňov, vodojemov, šetriť pitnú vodu, zachytávať dažďovú vodu na zavlažovanie záhrad, vychovávať deti v úcte k vode ako Božiemu daru.

Podľa pápeža Františka voda je otázkou prvoradej dôležitosti, pretože je nevyhnutná na ľudský život a udržanie suchozemských a vodných ekosystémov. Dostupnosť vody bola relatívne dlhší čas konštantná, ale dnes na mnohých miestach dopyt prevyšuje udržateľnú ponuku, čo má z krátkodobého i dlhodobého hľadiska vážne dôsledky. Vo viacerých oblastiach Zeme je tendencia privatizovať vodné zdroje a premeniť ich na tovar, ktorý podlieha zákonom trhu. V skutočnosti je prístup k pitnej a zdravotne vyhovujúcej vode podstatným, základným a univerzálnym ľudským právom, pretože od neho závisí prežitie osôb, a je teda podmienkou uplatňovania ostatných ľudských práv.

Vyjadrenia pápeža Františka sú pre Slovensko veľmi aktuálne. Vyzývame štátne a samosprávne subjekty, aby vo svojich rozhodnutiach a konaniach chránili vodné zdroje, prijali a realizovali opatrenia na zadržiavanie vody v krajine a udržali dostupnosť pitnej vody pre obyvateľov ako základné ľudské právo.

„Pri zdôrazňovaní toho, že človek je obrazom Boha, by sme nemali zabúdať, že každé stvorenie má funkciu a žiadne nie je nadbytočné. Celý materiálny vesmír je rečou Božej lásky, nesmiernej Božej náklonnosti voči nám. Pôda, voda, hory – to všetko je Božím pohladením,“ uvádza pápež František v encyklike. (*Laudato si*, 84/53)

Nezabúdajme na to, že voda je Božím pohladením a chráňme ju pre všetkých!

Laudato si

V Banskej Bystrici február 2017

Povzbudenie environmentálnej subkomisie KBS ku kladnému a zodpovednému vzťahu k stvoreniu

Definitívny cieľ života človeka na zemi je nebo – večný život v nebeskom kráľovstve, predsa veľkú časť života prežíva na zemi a nemôže byť ľahostajný jeho vzťah k okolitému svetu. Zvlášť to platí o kresťanoch, ktorí poučení Ježišom Kristom (Božím zjavením) vedia, že tu na zemi majú dočasné bývanie a definitívna vlasť je v nebi. V priebehu vekov vytvorilo sa aj u kresťanov nesprávne presvedčenie, že postoj človeka k stvoreniu môže byť ľubovoľný, zvlášť voči mimoludským formám života, a nie je v tom nijaký morálny problém. Ekologická kríza niekoľkých posledných desaťročí, ktorá sa prejavuje strácaním druhov rastlín a živočíchov, zburcovala svedomie mnohých. Svätý Otec František v encyklike *Laudato si* uvádza: „Každý rok miznú tisíce rastlinných a živočíšnych druhov, ktoré už nebudeme môcť nikdy poznať a ktoré naše deti už neuvidia, pretože sa navždy stratili. Veľká väčšina vyhynie pre príčiny, ktoré sú spojené s nejakou ľudskou činnosťou.“ (*Laudato si*, 33). Sv. Ján Pavol II. vo svojom posolstve na Svetový deň pokoja v roku 1990 napísal: „... kresťania si obzvlášť uvedomujú, že ich úlohy v rámci celého stvorenia, ich povinnosti vzhľadom na prírodu a Stvoriteľa sú súčasťou ich viery.“ Pápež František pripomína: „Biblické zákonodarstvo predkladá človeku rozličné normy nielen vo vzťahu k iným ľuďom, ale aj vo vzťahu k iným žijúcim bytostiam: „Ak uvidíš, že osol alebo býk tvojho brata spadol na ceste, neobracaj oči inde... Ak idúcky nájdeš na strome alebo na zemi vtáčie hniezdo s mláďatami alebo vajcami, keď na mladých sedí matka, nesmieš vybrať matku spolu s mláďatami“ (*Dt 22, 4 – 6*). V tomto zmysle sa odpočinok siedmeho dňa netýka iba človeka, ale tiež, „aby si odpočinul tvoj býk a osol.“ (*Ex 23, 12*) Tak si uvedomujeme, že „Biblia nedáva podnet na despotickej antropocentrizmus, ktorý sa o iné stvorenia nestará“. (*Laudato si*, bod 68). Ako kresťania máme mať v úcte prírodu, rastliny a živočíchy žijúce v nej, ako aj kultúrne pestované rastliny a zdomácnené zvieratá. Máme rešpektovať ich ekologické potreby a pri zvieratách aj ich potreby správania. Človek oddávna zvlášť zvieratá zotročuje namiesto rešpektovania ich potrieb a harmonického vzťahu s nimi. A Svätý Otec ďalej píše: „Dnes Cirkev nehovorí zjednodušujúco o úplnej podriadenosti ostatných stvorení človeku, akoby nemali hodnotu samy o sebe a my sme nimi mohli disponovať podľa ľubovôle!“ „Každé stvorenie má svoju vlastnú dobrotu a dokonalosť... Rozličné stvorenia, ktoré Boh chcel

v ich vlastnom bytí, odzrkadľujú – každé svojím spôsobom – lúč nekonečnej Božej múdrosti a dobroty. Preto človek, aby sa vyhol nezriadenému používaniu vecí, má rešpektovať dobrotu, ktorá je vlastná každému stvoreniu.“ (Laudato si, 69) Živé bytosti, ktoré nás obklopujú, nie sú len chvílkovým zábleskom života, ktorý po čase definitívne zanikne, ale naopak budú mať naveky miesto v novom nebi a v novej zemi, keď Ježiš, náš Spasiteľ, završí svoje kráľovstvo. Svätý Otec František o tom hovorí: „Takto pridávame ďalší argument na odmietnutie akejkoľvek despotickej a nezodpovednej nadvlády človeka nad ostatným stvorením. Konečným cieľom stvorenia nie sme my. Naopak, všetky napredujú spolu s nami a prostredníctvom nás k spoločnému cieľu, ktorým je Boh, v transcendentnej plnosti, kde vzkriesený Kristus objíma a osvecuje všetko.“ (Laudato si, 83). Je to ozvena slov sv. Pavla apoštola z Listu Rimanom: „... stvorenie bolo podrobené márnosti – nie z vlastnej vôle, ale z vôle toho, ktorý ho podrobil a dal mu nádej, že aj samo stvorenie bude vyslobodené z otroctva skazy, aby malo účasť na slobode a sláve Božích detí.“ (Rim 8, 20 – 21) Oslávenie stvorenstva zmŕtvychvstalým Kristom je pre kresťana najväčším dôvodom na úctu a rešpektovanie stvorenstva, na humánny postoj k všetkým živým bytostiam. Povzbudzujeme kresťanov v tom, aby úctu a rešpekt k stvorenstvu prejavili kladným, zodpovedným prístupom, úprimnými modlitbami a dobrými skutkami.

Laudato si

V Banskej Bystrici jún 2017

Doslov

Každému dobrému kresťanovi či kresťanke nemôže byť stvorenstvo – príroda a životné prostredie okolo nás ľahostajné a k tomu sa snažili prispieť aj členovia našej environmentálnej subkomisie Konferencie biskupov Slovenska v tomto zborníku. Už sv. František z Assisi sa snažil žiť tak úzko s prírodou, ako to bolo možné, a to nielen vzťahom ku všetkému živému, starostlivosťou, ale aj radostnou chudobou. Františkovo nie vlastníctvu ako vláde nad niečím je pre neho cestou k bratstvu so všetkým; zahŕňajúc do tohto pojmu nielen ľudí, ale aj všetky živé i neživé stvorenia. Na Slovensku máme vytvorený inštitucionálny systém ochrany prírody i životného prostredia, ale aktívny prístup je potrebný zo strany každého z nás. Tento vzťah vyplývajúci z presvedčenia a nie donútenia zákonnými normami či inými záväznými predpismi je určujúci. Príroda ako dielo Stvoriteľa je dokonalá a dáva nám nekonečný priestor objavovať a žasnúť. Potom nás intuitívne konanie riadi tak, aby sme prírodu nepoškodzovali. Príroda nie je od človeka závislá, človek ale od prírody áno – cez zdroje vody v ich cykle, úrodnú pôdu, vzduch, ktorý dýchame... No stvorenstvo nám poskytuje aj mnohé tzv. ekosystémové služby, ako je napr. opeľovanie kvetov, z ktorých narastú plody ovocia či zeleniny, rozklad bioodpadu na hodnotný kompost, reguláciu hmyzu a pod. Jedna večernica, čo je druh netopiera, vychytá za noc aj viac ako tritisíc kusov hmyzu vrátane dotieravých komárov. Preto sa o prírodu treba aktívne starať – napr. umiestňovať na dvoroch a záhradách búdky pre vtáky či netopierov.

Pozitívne tvorivý prístup k stvorenstvu môžeme mať kdekoľvek, samozrejme, aj v meste, či už cez prevenciu vzniku a triedenie odpadov, efektívnu a striedmu spotrebu energií, alebo cez nízkoemisnú mobilitu, medzi ktorú radíme predovšetkým verejnú dopravu a bicykel. Je dobré, ak sa snažíme vytvárať priestor na život aj na našich balkónoch či dvoroch pestovaním kvetov, zeleniny a ovocia, chovom domácich zvierat a rovnako tak aj v našich obciach – cez parčíky, zelenú infraštruktúru alebo aj vytváraním mini zoo s domácimi druhmi zvierat. Prírodné prostredie nám otvára aj možnosti mnohých zamestnaní, medzi tie tradičné určite patria aj včelárstvo a lesníctvo, ktoré sú dôležité pre naše prežitie, prinášajú nám poznanie, rôzne produkty i zmysluplné zamestnanie starostlivosťou o takéto ekosystémy.

Svätý Otec František vo svojej encyklike *Laudato si* (2015), ktorá bola často citovaná v príspevkoch tohto zborníka, okrem iného uvádza: „*Od chvíle, ako trh smeruje k vytváraniu nutkavého konzumistického mechanizmu, zabezpečujúceho odbyt svojich produktov, ľudí strháva vír zbytočného nakupovania a utrácania* (203). *Aktuálna situácia vo svete vyvoláva pocit chamtivosti a neistoty, ktoré podporujú formy kolektívneho egoizmu.... Čím je srdce človeka prázdnejšie, tým viac potrebuje kupovať, vlastniť a konzumovať veci.*“ (204) A Svätý Otec František pokračuje: „*Kresťanská spiritualita navrhuje rásť v striedmosti a schopnosti tešiť sa z mála. Je návratom k jednoduchosti a umožňuje nám zastaviť sa a vychutnať si malé veci, ďakovať za možnosti, ktoré nám ponúka život bez lipnutia na tom, čo máme, a bez smútku nad tým, čo nemáme* (222). *Striedmosť, prežívaná slobodne a vedome, je oslobodzujúca. Je možné potrebovať málo a žiť naplno, najmä ak sme schopní dávať priestor iným potešeniam a nachádzať uspokojenie v bratských stretnutiach, v hudbe a umení, v kontakte s prírodou, v modlitbe.*“ (223)

Daniel Leščinský

Adresár autorov

Mons. ThDr. Ján Babjak, PhD., SJ
prešovský arcibiskup metropolita
predseda enviromentálnej
subkomisie KBS
Hlavná 1, 080 01 Prešov
mons.babjak@greckokat.sk

Mgr. Cyril Jaroslav Brázda OFM
magister novicov Rehole františkánov
v Trnave
Františkánska 1, 917 01 Trnava
cyrofm@gmail.com

Ing. Július Burkovský
špecialista v oblasti ochrany prírody
Spojová 13, 974 04 Banská Bystrica
jburkovsky@centrum.sk

Ing. Martin Celuch, PhD.
podnikateľ a expert na netopiere
Andraščíkova 1, 085 01 Bardejov
martin.celuch@gmail.com

Ing. Daniel Lešínský, PhD.
Centrum pre trvaloudržateľné
alternatívy
Záhonok 19, 960 01 Zvolen
lesinsky@chanenet.sk

Mgr. Jozef Kaniansky
tajomník enviromentálnej
subkomisie KBS
Novozámocká 34, 960 01 Zvolen

RNDr. Andrea Novomeská, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave
Rímskokatolícka cyrilo-metodská
bohoslovecká fakulta
Kapitulská 26, 814 58 Bratislava
anovomeska@gmail.com

Ks. Prof. dr hab. Maciej Ostrowski
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II
w Krakowie
ul. Kanonicza 25, 31-002 Kraków
atostrow@cyf-kr.edu.pl

doc. Ing. Miroslav Saniga, CSc.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Pedagogická fakulta
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
e-mail: miroslav.saniga@ku.sk

doc. RNDr. ThLic. Karel Sládek, Ph.D.
Univerzita Karlova
Katolícka teologická fakulta
Thákurova 3, 160 00 Praha 6, ČR
sladek@ktf.cuni.cz

prof. RNDr. Jozef Terek, CSc.
Prešovská univerzita v Prešove
Fakulta manažmentu
Konštantínova 1, 080 22 Prešov
jozef.terek@unipo.sk

Ing. Jozef Tutka, CSc.
znalec a poradca v lesníctve
Sokolská 42, 96001 Zvolen
tutka.silvepom@gmail.com

Mons. ThDr. Ján Babjak SJ, PhD. (zost.)
Ochrana stvorenstva v živote kresťana
Zborník z konferencie, Lutina 25. – 26. máj 2018

Jazyková úprava: PhDr. Adriana Matoláková, PhD.
Grafická úprava: ThLic. Juraj Gradoš, PhD.

Vydala Konferencia biskupov Slovenska.

ISBN 978-80-973057-0-3